

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ
ТА
БІОАРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ**

Випуск III

Тетяна СЛОБОДЯН

**Біоархеологічні колекції
Інституту археології НАН України**

Каталог кремаційних матеріалів

Київ 2024

УДК: [572:902.2](477)''636/653''(085)

С 48

Головний редактор видання

І. Д. Потехіна, кандидат історичних наук

Відповідальний редактор

О. Д. Козак, кандидат історичних наук

Редакційний колектив

М. К. Лілі, професор, доктор філософії

(Університет м. Умео, Швеція)

О. П. Моця, член-кореспондент НАН України, професор

(Інститут археології НАН України, Київ, Україна)

Т. І. Слободян, кандидат історичних наук

(Інститут археології НАН України, Київ, Україна)

Ю. В. Ушкова

(Інститут археології НАН України, Київ, Україна)

Рецензенти

Р. В. Терпиловський, доктор історичних наук, професор

(Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Київ, Україна)

Т. О. Рудич, доктор історичних наук

(Інститут археології НАН України, Київ, Україна)

Затверджено до друку вченою радою

Інституту археології НАН України

(протокол № 9 від 25 червня 2024 р.)

Усі права збережено. Передрук можливий зі згоди автора.

ISBN 978-617-7810-49-9 (випуск III)

ISBN 978-617-7810-14-7 (серія)

Слободян Тетяна. *Біоархеологічні колекції Інституту археології НАН України. Каталог кремаційних матеріалів.* — Київ: Інститут археології НАН України, 2024. — 138 с. (Історична антропологія та біоархеологія України, випуск III). Видання є каталогом кремаційних матеріалів — окремого розділу біоархеологічних колекцій, які зберігаються у фондах Інституту археології НАН України. Колекції датуються широким хронологічним діапазоном — від енеоліту і до середньовіччя. Каталог колекцій містить інформацію про археологічну пам'ятку, її місцезнаходження, перелік об'єктів, антропологічний матеріал з яких було передано на експертизу, бібліографічні та архівні дані. Окрім каталогу видання містить розділи, присвячені можливостям вивчення кремаційних решток в біоархеології та методиці польових досліджень цього унікального джерела. Публікація підготовлена в рамках стипендіальної програми «Documenting, Recording and Saving Ukrainian Archaeological Heritage», запровадженої Німецьким археологічним інститутом (Берлін, Німеччина).

Slobodian Tetiana. *Bioarchaeological collections of the Institute of Archeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Catalogue of cremated remains.* — Kyiv: Institute of Archaeology NAS of Ukraine, 2024. — 138 p. (Historical Anthropology and Bioarchaeology of Ukraine, issue III).

It is a scientific and information data publication of ancient human cremated remains which constitute a separate section of bioarchaeological collections of the Institute of Archeology NAS of Ukraine. The collections date back to a wide chronological range, from the Eneolithic to the Middle Ages. The monograph contains information about the archaeological site, its location, a list of objects, from which the cremated human bones originate, references, and archival data. It also has sections on the possibilities of studying cremation remains in bioarchaeology and field excavation methods. The publication was prepared within the framework of the scholarship program «Documenting, Recording and Saving Ukrainian Archaeological Heritage», provided by the German Archaeological Institute (Deutsches Archäologisches Institut, Berlin, Deutschland).

ISBN 978-617-7810-49-9 (випуск III)

ISBN 978-617-7810-14-7 (серія)

© Т. Слободян, 2024

© Інститут археології НАН України, 2024

ЗМІСТ

Передмова від головного редактора	5
Кремація в поховальних практиках давнього населення території України	8
Знайомство з каталогом	11
Загальний покажчик пам'яток	13
Каталог	14
<i>КОЛЕКЦІЇ ПЕРВІСНОЇ ДОБИ</i>	<i>14</i>
<i>Енеоліт</i>	<i>14</i>
Завалівка	14
Мирогоща	16
Софіївка	18
Червоний Хутір	19
<i>Доба бронзи</i>	<i>21</i>
Буківна	21
Гончарівка	23
Карів	24
Кордишів	25
Орджонікідзе	26
<i>КОЛЕКЦІЇ ДОБИ РАННЬОГО ЗАЛІЗА</i>	<i>28</i>
<i>Передскіфський та скіфський час</i>	<i>28</i>
Жаботин	28
Зубків	30
Марченки	31
Пирогів	32
Спасівка	33
<i>Латенський та римський час</i>	<i>34</i>
Баламутівка–Брід	34
Велика Діброва	36
Війтенки	38
Гринчук	42
Журавка	43
Завалля	44
Зачепилівка	45
Звенигород	46

Івківці	48
Карів	50
Компанійці	53
Легедзине	55
Мильне	56
Михайлівка	57
Моргуличі	58
Мутин	59
Новий Яричів	61
Оселівка	62
Перегорка	64
Пилипи	65
Пирогів	66
Побережне	70
Шумівці	71
<i>КОЛЕКЦІЇ СЛОВ'ЯНО-РУСЬКОЇ ДОБИ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ</i>	<i>72</i>
<i>Пам'ятки другої половини I тис. н.е.</i>	<i>72</i>
Государів Яр	72
Коробові Хутори	74
<i>Доба Київської Русі</i>	<i>75</i>
Китаїв	75
Крутилів	77
Шестовиця	78
Перспективи дослідження решток кремації в танатології та біоархеології	82
Методичні рекомендації з розчистки тілопальних об'єктів	90
Summary	93
Алфавітний покажчик пам'яток	95
Адміністративний покажчик.	96
Покажчик авторів археологічних досліджень	97
Перелік скорочень	98
Література	99
References	119

ПЕРЕДМОВА ВІД ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Цим випуском видання «Історична антропологія та біоархеологія України» ми розпочинаємо серію публікацій біоархеологічних колекцій Інституту археології НАН України, до якої увійдуть каталоги антропологічних та археозоологічних матеріалів, що зберігаються у відділі біоархеології Інституту. Здобуті кількома поколіннями дослідників археологічних пам'яток України, ці матеріали є важливою складовою культурної спадщини українського народу. Вони охоплюють великий часовий та культурно-просторовий масив, репрезентують антропологічний склад, генетичні зв'язки, фізичні особливості, спосіб життя, господарство наших пращурів — безпосередніх творців матеріальної і духовної культури стародавніх суспільств на теренах України впродовж тисячоліть.

Антропологічні матеріали з археологічних пам'яток заслуговують на особливу увагу як при вивченні питань особистісного виміру — статі, віку, фізичного розвитку, антропологічного типу, професійної діяльності, соціального статусу, патологій, так і при дослідженні загальних світоглядних норм тогочасного суспільства, втілених в його поховальній обрядовості. Антропологічні матеріали є необхідним джерелом для висвітлення ключових проблем походження, антропологічної структури, міграцій, рівня адаптації популяцій до природних і соціальних умов, а також демографічних показників населення території України різних історичних епох. Важлива роль належить археозоологічним матеріалам, на яких вивчається динаміка видового складу дикої та культурної флори і фауни, що пов'язане з історією розвитку таких галузей господарства як мисливство, рибальство, землеробство і скотарство. Обсяг історичної інформації, яку можна отримати в результаті експертизи людських і тваринних скелетів, не поступається обсягу даних, доступних шляхом вивчення предметів матеріальної культури. Відтак збір, систематизація, зберігання і каталогізація усього спектру біоархеологічних джерел є необхідною умовою прогресу сучасних історичних досліджень.

Накопичення палеоантропологічних колекцій в Україні почалося у середині 50-их рр. ХХ ст., після відновлення антропологічних досліджень, які на початку 30-их років були перервані жорстокими репресіями під час тотального наступу сталінщини на українську науку й культуру. Вирішальною для відродження антропології стала нарада (квітень 1956 р.) при Інституті мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР, на якій із доповідями про стан і завдання української антропології виступили провідні вітчизняні вчені І. Г. Підоплічко, Д. Я. Телегін, М. Ю. Брайчевський та С. М. Бібіков. За результатами наради, у листопаді 1956 р. Президія АН УРСР ухвалила постанову про організацію при відділі етнографії ІМФЕ АН УРСР групи антропології, яку очолив академік І. Г. Підоплічко. До новоствореної групи увійшли Г. П. Зіневич, В. Д. Дяченко, С. І. Жилиєва (Круц), В. Д. Дяденко, а згодом приєдналася Є. І. Данилова.

Фонди Інституту МФЕ почали поповнюватися антропологічними колекціями різних історичних періодів з розкопок Д. Я. Телегіна, О. Г. Шапошникової, О. І. Тереножкіна, Є. В. Махно, В. І. Довженка та Д. І. Бліфельда. На час переходу групи антропології до Інституту археології АН УРСР у вересні 1974 р. палеоантропологічні колекції налічували понад три тисячі скелетів. З цього часу фонди антропологічних матеріалів стали поповнюва-

тися систематично: щорічно надходило не менше 500–600 скелетів різного ступеню збереженості.

Значне збільшення у 1975 р. кількості археологічних новобудовних експедицій та розширення робіт на курганних могильниках Півдня України вимагало від антропологів швидкого і ефективного збору й консервації скелетних решток із цих поховальних пам'яток. З метою інтенсифікації цих робіт була створена Постійнодіюча палеоантропологічна експедиція (1975–1977), яку очолила С. І. Круц. Експедиція здійснювала оперативний збір та опрацювання матеріалів у польових умовах за єдиною методикою, продовжилось поповнення фондів колекціями епохи неоліту, бронзи, скіфського часу та середньовіччя. Відтоді було введено в практику підготовку палеоантропологічних звітів, на основі яких у 1979 та 1984 рр. вийшли друком дві колективні збірки під редакцією С. І. Круц.

Накопичені в Інституті археології багаточисельні антропологічні колекції потребували упорядкування та каталогізації. У 1984 р. сектор палеоантропології розпочав інвентаризацією та систематизацією скелетних решток із стародавніх могильників території України. Уточнювалися паспортні дані знахідок, проводилися звірки з археологічними звітами та консультації з археологами. Кожне поховання тоді було взято на спеціальні картки, де вказувались інвентарний номер скелета, час або археологічна культура, місце знаходження пам'ятки, автор і рік розкопок, археологічний звіт, збереженість скелета, стать і прижиттєвий вік похованого, видимі патологічні відхилення, дослідник-антрополог. Загалом тоді було систематизовано близько 10 тисяч антропологічних об'єктів. В результаті цієї копійки роботи у 1986 р. був підготовлений «Каталог палеоантропологічних колекцій Інституту археології АН УРСР» у двох томах. Авторами каталогу є С. І. Круц, І. Д. Потехіна, К. О. Шепель, Т. О. Рудич, С. П. Сегеда, Т. О. Назарова, П. М. Покас та Л. В. Литвинова. На жаль, цей каталог залишився неопублікованим, але нещодавно він був оцифрований. Завдяки чіткій структурі і багатству вміщених даних він і сьогодні слугує цінним джерелом інформації про скелетні рештки з неолітичних некрополів, поховань доби міді-бронзи, з курганних та безкурганних могильників, залишених кіммерійцями, скіфами, сарматами, племенами черняхівської культури та давньоруською людністю — нащадками літописних полян, древлян, волинян, сіверян, тиверців та уличів. До нашого каталогу регулярно звертаються вітчизняні та зарубіжні дослідники.

У зв'язку зі значним поповненням протягом останніх десятиліть біоархеологічних фондів Інституту археології НАН України новими матеріалами і переглядом культурно-хронологічного статусу окремих пам'яток актуальним стало проведення нової каталогізації антропологічних і археозоологічних колекцій. За складом та кількістю матеріалів вони є одними із найбільш репрезентативних у Європі, що визнається міжнародною науковою спільнотою. Фонди включають понад 500 антропологічних колекцій, які нараховують близько 20 000 людських скелетів, а також близько 200 археозоологічних колекцій. Ці матеріали отримані з різноманітних поховальних пам'яток широкого хронологічного діапазону: колективних мезо-неолітичних могильників, енеолітичних дольменів, курганів епохи бронзи, скіфських курганів, середньовічних склепів та елітних саркофагів, а також з церковних кладовищ раннього нового часу. Вони представляють давнє населення різних регіонів України: від Криму на півдні — до Полісся на півночі та від донецького степу на

сході до Карпат на заході. Більшість матеріалів коректно датовані, мають надійний зв'язок з археологічним контекстом і визначену культурну атрибуцію. Це робить їх привабливим об'єктом традиційних антропологічних і новітніх мультидисциплінарних досліджень, зокрема вивчення генетичної структури і зв'язків різних етнокультурних груп за аналізом давньої ДНК, їхніх міграцій, демографічних профілів, дієти та харчових стратегій, загального стану здоров'я та поширення хвороб у стародавніх популяціях, виявлення домінуючих видів діяльності, культурних традицій, обрядів та ритуалів.

Даний Каталог, підготовлений Т. І. Слободян, є першим у запланованій серії публікацій біоархеологічних колекцій Інституту археології НАН України. Він репрезентує невеликий, але важливий розділ біоархеологічних фондів Інституту археології НАН України. До нього входять колекції з давніх поховань, здійснених за обрядом кремації. Сучасний розвиток методик вивчення перепалених решток людських скелетів дозволяє отримувати з них цінну наукову інформацію, яку не вдалося знищити ритуальному вогнищу. Зі структурою та особливостями цього Каталогу його автор знайомить у Вступі до своєї роботи.

І. Д. Потехіна, головний редактор

КРЕМАЦІЯ В ПОХОВАЛЬНИХ ПРАКТИКАХ ДАВНЬОГО НАСЕЛЕННЯ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ

Вивчення давніх суспільств потребує комплексного підходу, адже інформація, отримана під час археологічних досліджень, є неповною й надходить до дослідника у переломленому, опосередкованому вигляді. Давні некрополі з цієї точки зору є унікальними археологічними об'єктами. Вони містять у матеріалізованому вигляді важливу інформацію про соціум: його світоглядні уявлення, статево-вікову, сімейно-шлюбну, рангову та майнову диференціацію. Сфера поховальної обрядовості серед цього переліку займає особливе місце. Могильники є консеквенцією поховального обряду, з усім різноманіттям способів поведіння з померлими членами соціуму, видів та варіацій захоронення, поховальних споруд, реквізиту.

Тілоспалення, залежно від історичного періоду та регіону, застосовувалось, як поховальна практика, у різних варіаціях — як нечисленний поховальний акт, нарівні із тілопокладенням (біритуалізм) або ж було домінуючим ритуалом.

Трупоспалення або кремація (від лат. *crematio* — «спалення») є одним із способів посмертного поведіння з тілом людини або тварини (Смирнов 1997, с. 233, 243). Кремація проводиться з метою деструкції тіла через його спалення й регламентується танатологічними уявленнями, поховальними звичаями, утилітарними й екологічними потребами (Смирнов 1997, с. 233; White, Folkens 2005, р. 54). Кісткові рештки, зокрема, обпалені, обвуглені й ті, що мають діагенетичні зміни кольору й структури, не можуть вважатися рештками кремації, якщо такі процеси не мали на меті спалення тіла. Зокрема, не підпадають під категорію кремованих кісткові рештки жертв пожеж чи ті кісткові уламки, які з культурного шару могли потрапити до вогнища / зольника в більш пізній історичний період (Grosskopf 2004, s. 25-26; Gonçalves 2011, р. 4). Саме цілеспрямований характер визначає тілоспалення, кремацію як такі.

На пам'ятках доби неоліту, зокрема, лінійно-стрічкової кераміки та дніпро-донецької культури були виявлені поховальні комплекси із обвугленими кістковими рештками¹ (Телегін 1968, с. 78; Захарук, Телегін 1985, с. 127-128). Проте, ототожнення цих комплексів як кремаційних на сьогодні є відкритим питанням і потребує додаткового вивчення.

Найбільш ранніми підтвердженими кремаціями на території України є тілопальні поховання енеолітичної доби. Зокрема, до них відноситься низка тілопальних некрополів софіївського типу — Завалівка, Софіївка, Чернин, Червоний Хутір, що датуються пізнім етапом трипільської культури. Виявлені поховання є вторинними тілопальними

Ілюстрація до розділу «Кремація в поховальних практиках давнього населення території України» — адаптоване зображення з вебсайту (<https://www.thearchaeologist.org/blog/5cbhwx30f1vep20v6kxjsq418383ds>).

¹ В Центральній Європі згідно біоархеологічних та археологічних досліджень підтверджено тілоспалення серед представників ранніх неолітичних груп населення (Trautmann 2006).

комплексами («кремація на стороні») (Круц 1977, с. 120-122; Videiko 1995). Окремі кремаційні поховання фіксуються на пізньому етапі існування полгарської та лендельської археологічних культур, носії яких проживали почасти на заході сучасної території України (Свешников 1956; Пеняк, Пеняк 2013, с. 54-60).

За доби ранньої та середньої бронзи давні суспільства, що мешкали на території України, практикували як тілопокладення так і тілоспалення. Зокрема, біригуалізм в поховальному обряді фіксується серед низки археологічних культур лісової та лісостепової зони України — баденської культури, культур Ніршег, східнославацьких курганів, підкарпатської культури шнурової кераміки (Свешников 1974; Отрощенко, Моця 1989, с. 22; Балагури 2001, с. 55-57, 76).

За доби пізньої й фінальної бронзи незначний відсоток кремаційних поховань зафіксовано поряд із тілопокладеннями на пам'ятках різних культур, зокрема, зрубної та тшинецько-комарівської культурно-історичних спільнот, білогрудівської, бондарихинської (Отрощенко 1976; Шарафутдинова 1982, с. 57, 72-73; Березанская 1985, с. 509-510; Ромашко 1995, с. 44-45, 61; Слободян, Лисенко, Макарович 2014; Цимиданов 2019). В той же час для носіїв станівської, лебедівської, лужицької культур кремація померлих членів суспільства була панівним поховальним ритуалом (Березанская 1976; 1982, с. 151-153; Балагури 1985, с. 480; Крушельницькая, Павлів 1990, с. 107-115).

З початком раннього залізного віку тілоспалення померлих практикувалося нарівні із тілопокладенням, а з другої половини I тис. до н.е. й до остаточного введення християнства (X ст. н.е.) було домінуючим поховальним обрядом на території України.

В першій половині I тис. до н.е. кремаційні поховання фіксуються на пам'ятках лісової та лісостепової зон території України — Гава-Голіградської, чорноліської, висоцької, милоградської, юхнівської культур, населення скіфського часу (Крушельницька 1976; Крушельницькая, Малеев 1990, с. 126; Ромашко 1995, с. 61; Крушельницька 1998; Рассадін 2005, с. 55-60; Каравайко 2010; 2012, с. 69-74; Ржевуська 2020).

Від латенського часу й до доби раннього середньовіччя включно тілоспалення є найуживанішою поховальною практикою. Зокрема, латенським та римським часом датуються великі кремаційні могильники зарубинецької, поєнешті-лукашівської, пшеворської, липицької, черняхівської культур (Цигилик 1975; Вакуленко 1977, с. 34-40; Максимов 1982; Никитина 1985; Скиба 1997; Козак 1998, с. 14; Пачкова 2006, с. 51-71). У другій половині I тис. н.е. тілоспалення є провідним поховальним ритуалом для населення празької, пеньківської, колочинської, лука-райковецької, волинцевської, роменської археологічних культур (Сухобоков 1975, с. 39, 53-55, 71; Приходнюк 1980, с. 76-77; Синиця 2003).

Кремація практикувалася на всій території України і за давньоруської доби (Моця 1979; 1987). У IX–XI ст. поруч із тілопальними похованнями з'являються і тілопокладення. Вірогідно, причин заміни кремації на інгумацію було декілька. Однією з них дослідники вважають християнізацію, яка призвела до витіснення тілоспалення як поховальної практики й домінування тілопокладення, регламентованого згідно нових релігійних переконань (Моця 1987, с. 34-47). Цим же часом датуються численні виявлені некрополі з тілоспаленнями представників салтівської культурно-історичної спільноти у степовій та лісостеповій зоні (Приходнюк 2001, с. 94-97).

За доби пізнього середньовіччя і нового часу кремація померлих стає рідкісним явищем, здебільшого пов'язаним із родинними звичаями або регламентоване утилітарною доцільністю (Williams et al. 2018, p. 7). Починаючи з XVIII ст. спостерігається збільшення частки тілоспалень серед населення Європи. Такий показник пов'язується із наслідками швидкого розвитку міст та збільшення кількості населення, яке не могло впоратись зі зростаючим потоком померлих і наслідками складної епідеміологічної ситуації. Кремація померлих тоді стала дієвим способом у вирішенні нагальних суспільних проблем (Dokládál 1999, p. 14-17; Williams et al. 2018, p. 7).

Поширення кремації є частиною широкого спектру змін сучасності, пов'язаних із впливом секуляризації сприйняття смерті, санітарними нормами, перевагами екологічності цього методу та його здешевлення в порівнянні з тілопокладенням (Williams et al. 2018, p. 7-8).

Як бачимо, значний відрізок часу існування людства тісно пов'язаний із тілоспаленням померлих членів суспільства і вагомою роллю вогню у світоглядних уявленнях.

Не є винятком і територія України. Спільноти, що мешкали тут від енеоліту і аж до давньоруської доби, практикували кремацію як одну із основних поховальних традицій. Для представників археологічних культур неолітичного та бронзового часу тілоспалення є винятковою поховальною практикою, тоді як для археологічних культур раннього залізного віку воно було домінуючим актом поховально-поминальної сфери.

Кремаційні рештки містять значний масив археологічної інформації, їх дослідження є одним із провідних напрямів вивчення давнього населення. Попри те, що у вітчизняній науці довгий час це джерело вважалось малоінформативним і складним для вивчення, дослідження останніх десятиліть довели протилежне (red. Giżyńska 1974; Piontek 1975; Eckert et al. 1988; Herrmann und and. 1990; Holck 1997-2008; Dokládál 1999; Grosskopf 2004; Piontek 2007; eds. Schmidt, Symes 2008; Gonçalves 2011; Слободян 2018b).

ЗНАЙОМСТВО З КАТАЛОГОМ

Колекції перепаленого антропологічного матеріалу є окремим розділом біоархеологічних фондів Інституту археології НАН України. Кремаційні матеріали репрезентують давні популяції з різних регіонів України (Прикарпаття, Середнє Подніпров'я, Полісся, Причорномор'я тощо) й датуються широким хронологічним діапазоном — від енеоліту до середньовіччя.

Станом на 2024 рік у біоархеологічних фондах Інституту археології НАН України зберігаються перепалені кісткові рештки з 410 різночасових археологічних об'єктів, які походять з 41 пам'ятки. Переважна більшість антропологічних колекцій (98%) отримана під час планових розкопок давніх некрополів.

Зокрема, серед колекцій представлені антропологічні матеріали з еталонних пам'яток софіївського типу трипільської культури (Червоний Хутір, Завалівка), зарубинецької культури та пізньозарубинецьких пам'яток (Пирогів, Івківці), черняхівської культури (Війтенки, Легедзине), пам'яток епохи Київської Русі (Шестовиця, Китаїв), унікальних поховальних комплексів з Мутина, Карова тощо.

Матеріали систематизовані за хронологічно-культурним принципом:

- колекції первісної доби (енеоліт, доба бронзи)
- колекції доби раннього заліза (передскіфський та скіфський час, латенський та римський час)
- колекції слов'яно-руської доби та середньовіччя (пам'ятки другої половини I тис. н.е., доба Київської Русі).

Каталог кремаційних матеріалів є науково-інформаційним довідником. Опис колекцій містить відомості про назву пам'ятки, її адміністративне та географічне розташування, фондний номер колекції, відомості про авторів археологічних та антропологічних досліджень, назви експедицій та роки досліджень, культурну та хронологічну атрибуцію пам'ятки, склад колекції (поховання та об'єкти, з яких походить антропологічний матеріал). Для тих пам'яток, антропологічні колекції з яких наразі зберігаються у інших установах, введено додаткову позицію «Місце постійного зберігання». Окрім відомостей про археологічну пам'ятку додано бібліографічні блоки — «Архів ІА НАН України» з посиланнями на антропологічні частини звітів або ж археологічні звіти з Наукового архіву ІА НАН України, та «Публікація результатів», де зазначаються посилання на наукові публікації за результатами здійснених антропологічних експертиз.

Антропологічна експертиза частини колекцій, що зберігається в біоархеологічних фондах, наразі не здійснена. Щоб зберегти рівномірність подачі інформації, автор свідомо уникала індивідуальних даних з досліджених поховань,

Ілюстрація до розділу «Знайомство з каталогом» — адаптована світлина, відзнята під час антропологічної експертизи кремаційних решток з поховання, виявленого поблизу Перегори.

таких як кількість та стан збереженості матеріалу, стать та вік кремованих осіб. Задля отримання більш детальної інформації та результатів антропологічних експертиз необхідно звернутись до публікацій та звітів, бібліографія яких подана у каталозі.

Для коректного визначення культурної атрибуції й датування поховальних комплексів укладач каталогу консультувалася з археологами, авторами археологічних досліджень, та використовувала доступні публікації й архівні дані для встановлення надійного зв'язку з археологічним контекстом. В каталозі зазначаються тільки ті роки досліджень пам'яток, в які було виявлено антропологічний матеріал, що зберігається у біоархеологічних фондах.

Додатково подані загальний покажчик пам'яток (с. 13), алфавітний (с. 95) та адміністративний покажчики (с. 96), а також покажчик авторів археологічних досліджень (с. 97).

Тетяна Слободян

Подяки:

Публікація підготовлена в рамках стипендіальної програми «Documenting, Recording and Saving Ukrainian Archaeological Heritage», запровадженої Німецьким археологічним інститутом (Берлін, Німеччина). Сердечно дякую колегам з Німецького археологічного інституту, які так відчутно підтримують у складний для нас усіх час.

Щиро дякую археологам, які надали необхідну інформацію та долучились до редагування каталогу.

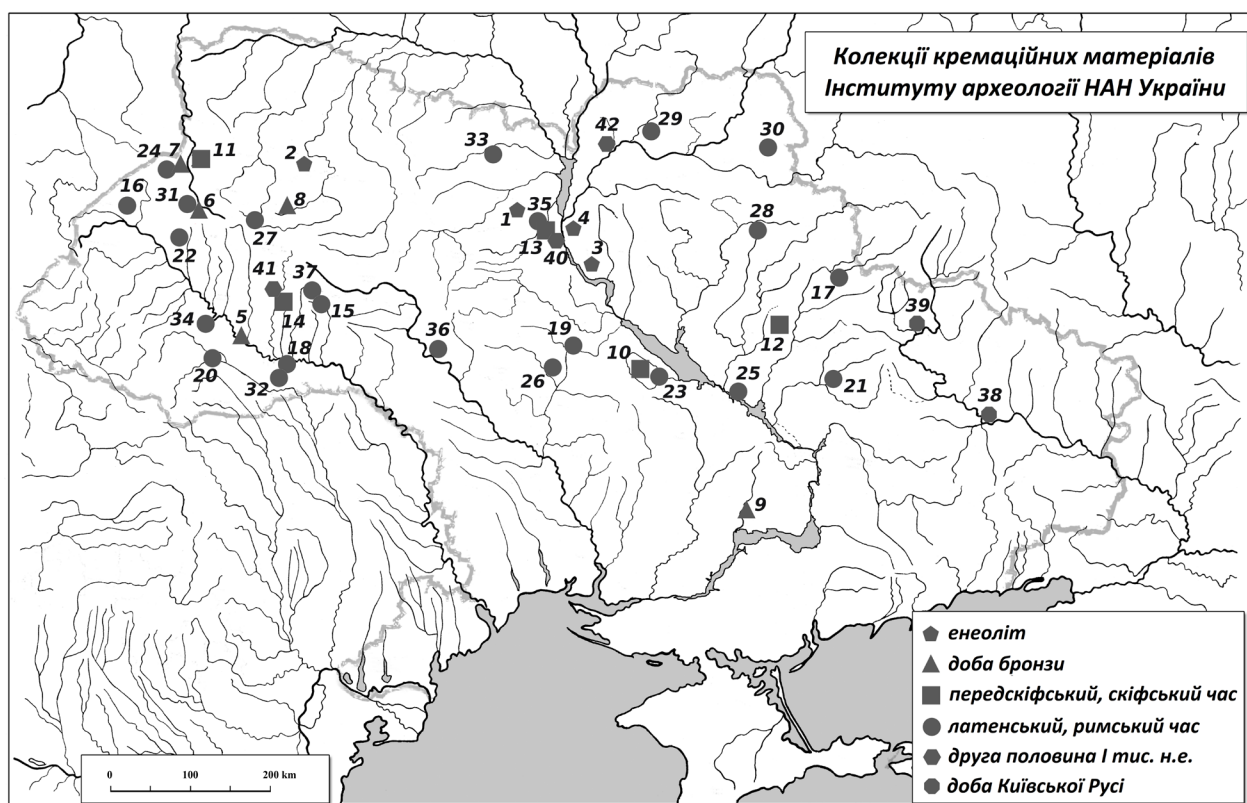
Незмінна вдячність редакційному колективу збірника, колегам Олександрі Козак, Інні Потехіній, Тетяні Рудич, Ростиславу Терпиловському, Юлії Ушковій, Михайлу Кублію, Надії Котовій, без яких черговий випуск «Історичної антропології та біоархеології України» був би неможливий.

Щира вдячність Антону Панікарському за чудову обкладинку та надану карто-схему території України.

Щиро дякую Михайлу Кублію за верстку каталогу.

Перемоги нам усім!

ЗАГАЛЬНИЙ ПОКАЖЧИК ПАМ'ЯТОК

1. Завалівка	с. 14	22. Звенигород	с. 46
2. Мирогоща	с. 16	23. Івківці	с. 48
3. Софіївка	с. 18	24. Карів I	с. 50
4. Червоний Хутір	с. 19	25. Компанійці	с. 53
5. Буківна	с. 21	26. Легедзине	с. 55
6. Гончарівка	с. 23	27. Мильне	с. 56
7. Карів XIII	с. 24	28. Михайлівка	с. 57
8. Кордишів	с. 25	29. Моргуличі	с. 58
9. Орджонікідзе	с. 26	30. Мутин	с. 59
10. Жаботин	с. 28	31. Новий Яричів	с. 61
11. Зубків	с. 30	32. Оселівка	с. 62
12. Марченки	с. 31	33. Перегорка	с. 64
13. Пирогів	с. 32	34. Пилити	с. 65
14. Спасівка	с. 33	35. Пирогів	с. 66
15. Баламутівка–Брід ⁴	с. 34	36. Побережне	с. 70
16. Велика Діброва	с. 36	37. Шумівці	с. 71
17. Війтенки	с. 38	38. Государів Яр	с. 72
18. Гринчук	с. 42	39. Коробові Хутори	с. 74
19. Журавка	с. 43	40. Китаїв	с. 75
20. Завалля	с. 44	41. Крутилів	с. 77
21. Зачепилівка	с. 45	42. Шестовиця	с. 78

Вдячність Антону Панікарському за надану карто-схему території України.

КАТАЛОГ КОЛЕКЦІЇ ПЕРВІСНОЇ ДОБИ Енеоліт

ЗАВАЛІВКА. Колекція № 3/К

Розташування: с. Завалівка,
Макарівська селищна громада,
Бучанський район, Київська область

Експедиція: Київська експедиція
Інституту археології АН УРСР

Рік розкопок: 1962

Автори досліджень: Д. Я. Телегін, В. О. Круц

Епоха: енеоліт

Археологічна культура: трипільська,
пам'ятки софіївського типу

Радіовуглецеве датування:

Ki5015: 4290±90 BP, 2877–146 BC;

Ki5014: 4230±80 BP, 2790–110 BC.

Завалівський могильник є одним із чотирьох могильників софіївського типу етапу Трипілья СІІ, відомих у Середньому Подніпров'ї.

Некрополь відкритий під час розвідкових досліджень у 1962 році Київською археологічною експедицією під керівництвом Д. Я. Телегіна та В. О. Круца (Круц 1968). Пам'ятка знаходиться поблизу с. Завалівка Бучанського району Київської області. Розташована на плоскій вершині високої піщаної дюни на лівому березі Дніпра. Могильник частково порушений господарськими ямами бронзового віку та оборонними спорудами часів Другої світової війни (Круц 1968, с. 126-127; Відейко 2004, с. 173).

Під час археологічних розкопок 1962 року досліджено 16 тілопальних поховань. 15 з них безурнові, одне урнове. Окрім остеологічного матеріалу виявлено і поховальний реквізит: крем'яні вістря стріл та пластини, ножі, відщепи, фрагменти керамічного посуду, намистини з міді та бурштину. Вироби були розміщені серед кісткових уламків або на поверхні скупчення кісток (Круц 1968; Videiko 1995, р. 129-134). Майже весь поховальний інвентар має сліди дії вогню (Відейко 2004, с. 173).

Ілюстрація до розділу «Колекції первісної доби. Енеоліт» — адаптоване зображення антропоморфної фігурки, виявленої на пам'ятці трипільської культури Тальянки.

Абсолютна хронологія пам'ятки визначена дослідниками етапом СІІ:

— Кі5015: 4290±90 ВР, 2877–146 ВС;

— Кі5014: 4230±80 ВР, 2790–110 ВС (Відейко 2004, с. 173).

Антропологічні матеріали з 12 виявлених поховальних комплексів зберігаються у фондах відділу біоархеології Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
3/К	Завалівка	1
3/К	Завалівка	2
3/К	Завалівка	3
3/К	Завалівка	5
3/К	Завалівка	6
3/К	Завалівка	7
3/К	Завалівка	8
3/К	Завалівка	11
3/К	Завалівка	12
3/К	Завалівка	13
3/К	Завалівка	14
3/К	Завалівка	15

Антропологічна експертиза: не здійснена

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Телегін, Д. Я., Березанська, С. С., Митрофанова, В. І., Круц, В. О. 1962. *Звіт про археологічні дослідження в зоні Київського водосховища в 1962 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1962/15.

МИРОГОЩА–15. Колекція № 27/К

Розташування: с. Мирогоща, Мирогощанська сільська громада, Дубенський район, Рівненська область

Експедиція: Мирогощанська археологічна експедиція

Рік розкопок: 2017

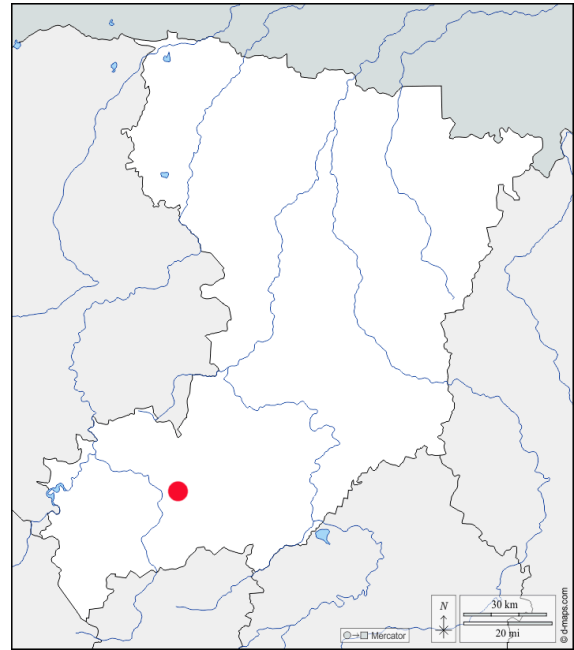
Автори досліджень: А. Б. Бардецький, Д. Ю. Вертелецький, В. В. Ткач

Епоха: енеоліт

Археологічна культура: трипільська

Радіовуглецеве датування:

Poz-100649: 4450±35 BP, 3337–2939 BC.

Мирогоща–15 є однією з найбільш цікавих нововідкритих пам'яток в межах Волинської височини, яка датується дослідниками етапом СІІ трипільської культури. Поселення відкрите у 2013 році під час розвідкових досліджень. Перші планомірні дослідження були проведені у 2017 році. Виявлено залишки фортифікації (рову) та тілопальне поховання в ньому (Бардецький та ін. 2019, с. 6-7).

Поховання являло собою компактне скупчення перепалених кісток, розміщених на уламку миски. Поруч виявлені й інші фрагменти посуду. Автори досліджень відносять такий тип поховання до псевдоурнових (із заміною урни фрагментами) або ж до перепоховань (Бардецький та ін. 2019, с. 7-10).

Радіовуглецевий аналіз тваринної кістки, виявленої на пам'ятці Мирогоща–15, дає уявлення про абсолютну хронологію — 4450±35 BP (Poz-100649), каліброване значення якої становить 3337–2939 BC (95,4 %) (OxCal v.4.2.3) (Verteletskyi, Bardetskyi 2018, s. 123; Бардецький та ін. 2019, с. 10).

Рештки кремації передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції
27/К

Пам'ятка
Мирогоща–15

Поховання
без номера

Антропологічна експертиза: І. Д. Потехіна, Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Бардецький, А. Б., Вертелецький, Д. Ю., Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2019. Кремаційне поховання на укріпленому поселенні трипільської культури Мирогоща–15 на Волинській Височині. *Археологія*, 3, с. 5-18.

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2020. Трипільські кремаційні поховання на території України: перша антропологічна експертиза. *Історична антропологія та біоархеологія України*, II, с. 38-45.

Архів ІА НАН України:

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2017. Звіт про дослідження антропологічних матеріалів з кремаційного поховання в рові на поселенні Мирогоща–15. В: Бардецький, А. Б., Бончковський, О. С., Вертелецький, Д. Ю., Пшибила, М., Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. *Звіт про результати археологічних досліджень укріпленого поселення трипільської культури етапу СІІ Мирогоща–15 Рівненської області 2017 року*. Науковий архів ІА НАНУ, 2017/134, с. 136-140.

СОФІЙКА. Колекція № 4/К

Розташування: с. Проців, Бориспільський район, Київська область, місцевість «Софіївка»

Експедиція: загін Середньо-Дніпровської експедиції Інституту археології АН УРСР

Рік розкопок: 1963

Автори досліджень: Ю. М. Захарук, В. О. Круц

Епоха: енеоліт

Археологічна культура: трипільська,
пам'ятки софіївського типу

Радіовуглецеве датування:

Ki5012: 4420±70 BP, 2953–96 BC;

Ki5013: 4470±90 BP, 2830–144 BC;

Ki5029: 4300±45 BP, 2928–59 BC.

Софіївський могильник є одним із чотирьох могильників етапу Трипільля СІ, відомих у Середньому Подніпров'ї. Є епонімною пам'яткою софіївського типу.

Некрополь знаходиться на північній околиці місцевості «Софіївка» (колишнє с. Софіївка, нині с. Проців Бориспільського району Київської області). Виявлений І. М. Самойловським у 1947 році, тоді було досліджено вісім поховань. У 1948 році археологічною експедицією під керівництвом Ю. М. Захарука відкрито ще 139 поховань (Відейко 2004, с. 491-492).

Після планомірних розкопок 1947–1948 рр. одна з частин могильника залишилась недослідженою. У 1963 році були проведені дослідження цієї ділянки археологічною експедицією під керівництвом Ю. М. Захарука та В. О. Круца. Розкопано площу 140 м², відкрито залишки одного тілопального поховання. Окрім скупчення перепалених уламків кісток виявлено і скупчення кераміки (Захарук, Круц 1963).

Абсолютна хронологія пам'ятки визначена дослідниками етапом СІ трипільської культури, софіївським типом:

— Ki5012: 4420±70 BP, 2953–96 BC;

— Ki5013: 4470±90 BP, 2830–144 BC;

— Ki5029: 4300±45 BP, 2928–59 BC (Відейко 2004, с. 491-492).

Антропологічні матеріали з досліджень 1963 року зберігаються в біоархеологічних фондах Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції

4/К

Пам'ятка

Софіївка

Поховання

без номера

Антропологічна експертиза: не здійснена

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Захарук, Ю. Н., Круц, В. А. 1963. *Раскопки поздне трипольского поселения у с. Софиевка Бориспольского р-на Киевской обл.* Научный архив ИА НАНУ, 1963/8-а.

ЧЕРВОНИЙ ХУТІР. Колекція № 1/К

Розташування: м. Київ, Київська область

Експедиція: Бориспільський загін експедиції
«Великий Київ»

Рік розкопок: 1950–1951

Автори досліджень: В. М. Даниленко,
М. Л. Макаревич

Епоха: енеоліт

Археологічна культура: трипільська,
пам'ятки софіївського типу

Радіовуглецеве датування:

Кі 5038: 4280 ± 110 BP, 2859–170 BC;

Кі 5016: 4140 ± 110 BP, 2740–144 BC;

Кі 5039: 4160 ± 90 BP, 2742–123 BC.

Червонохутірський могильник є одним із чотирьох могильників софіївського типу, відомих у Середньому Подніпров'ї. Поховальна пам'ятка виявлена під час розвідкових робіт у 1950 році Бориспільським загonom експедиції «Великий Київ» під керівництвом В. М. Даниленка та М. Л. Макаревича (Даниленко, Макаревич 1956).

Могильник знаходиться на околиці м. Київ, в місцевості Червоний Хутір. Розташований на вершині піщаної дюни висотою на лівому березі Дніпра. Планомірні археологічні розкопки проведено влітку 1951 року, досліджено 167 тілопальних поховань. За твердженням авторів розкопок ще близько 20 поховань було зруйновано траншеями часів Другої світової війни (Даниленко, Макаревич 1956; Videiko 1995, p. 41-85; Відейко 2004, с. 596).

Окрім остеологічного матеріалу виявлено посуд, зброю, знаряддя праці, прикраси. На частині знайденого поховального інвентарю фіксуються температурні зміни (Даниленко, Макаревич 1956; Відейко 2004, с. 596).

Абсолютна хронологія пам'ятки визначена дослідниками етапом СІІ:

— Кі 5038: 4280 ± 110 BP, 2859–170 BC;

— Кі 5016: 4140 ± 110 BP, 2740–144 BC;

— Кі 5039: 4160 ± 90 BP, 2742–123 BC (Відейко 2004, с. 596).

Антропологічні матеріали з 14 поховальних комплексів та культурного шару зберігаються у біоархеологічних фондах Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції	Пам'ятка	Поховання
1/К	Червоний Хутір	19а
1/К	Червоний Хутір	20
1/К	Червоний Хутір	29
1/К	Червоний Хутір	36
1/К	Червоний Хутір	38а

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
1/К	Червоний Хутір	39
1/К	Червоний Хутір	54
1/К	Червоний Хутір	55
1/К	Червоний Хутір	60
1/К	Червоний Хутір	70
1/К	Червоний Хутір	74
1/К	Червоний Хутір	77
1/К	Червоний Хутір	80
1/К	Червоний Хутір	89

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Інші об'єкти</i>
1/К	Червоний Хутір	кв. 14/з
1/К	Червоний Хутір	пошарова зачистка
1/К	Червоний Хутір	п.м.

Антропологічна експертиза: не здійснена

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Даниленко, В. Н., Макаревич, М. Л. 1951. *Отчет о работе Бориспольского отряда экспедиции «Большой Киев» в 1951 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1951/8-б.

КАТАЛОГ КОЛЕКЦІЇ ПЕРВИСНОЇ ДОБИ Доба бронзи

БУКІВНА. Колекція № 19/К

Розташування: с. Буківна, Тлумацький район,
Івано-Франківська область

Експедиція: спільна україно-польська
експедиція Інституту археології НАН України
(Фастівська археологічна експедиція) та
Університету ім. А. Міцкевича (Познань,
Польща)

Рік розкопок: 2012–2013

Автор досліджень: С. Д. Лисенко

Епоха: бронзова доба

Археологічна культура: комарівська культура
тшинецького культурного кола.

Курганний могильник Буківна є однією з базових пам'яток комарівської культури тшинецького культурного кола (ТКК). Пам'ятка знаходиться на правому березі Дністра, на захід і південь від с. Буківна Тлумацького району Івано-Франківської області (Лисенко та ін. 2015, с. 59).

Некрополь виявлено Яном Бриком у 1931 році. Подальші дослідження курганів здійснені М. Смішком та І. Сівкувною у 1936 році. У 2010–2013 рр. дослідження могильника поновлені спільною україно-польською експедицією Інституту археології НАН України (Фастівська археологічна експедиція) та Університету ім. А. Міцкевича (Познань, Польща) під керівництвом С. Д. Лисенка.

У курганній групі 1 у 2010 та 2012 роках було розкопано три кургани. Ще один курган досліджений у 2013 році у групі 2 (Лисенко та ін. 2015).

Під час досліджень 2012 року в кургані 2 відкрито унікальний поховальний комплекс комарівської культури — первинну кремацію (кремація на місці). Спалену зруб-

Ілюстрація до розділу «Колекції первісної доби. Доба бронзи» — сцена «Процес кремації Патрокла», зображена на Іліонських таблицях (Tabulae Iliacae).

ну конструкцію (об'єкт 3) виявлено у південно-західному секторі кургану, у його підшві. Дерев'яна конструкція виготовлена з дубових плах. На неї було покладено тіло жінки 20–35 років та спалено. Опісля на місці спалення було зведено курганний насип (Слободян, Лисенко, Макарович 2014; Лисенко та ін. 2015).

Остеологічні матеріали з досліджень 2012–2013 рр. передані на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України, зберігаються у антропологічних фондах.

Склад колекції:

№ колекції	Пам'ятка	Курганна група	Курган	Об'єкт
19/К	Буківна	1	2	3
19/К	Буківна	2	1	1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Слободян, Т. І., Лисенко, С. Д., Макарович, П. К. 2014. Поховання за обрядом тіло-спалення на місці з могильника комарівської культури Буківна. *Історична антропологія та біоархеологія України*, 1, с. 27-34.

Лисенко, С. Д., Шкляревський, Є. І., Разумов, С. М., Макарович, П. К. 2015. Курганний могильник комарівської культури біля с. Буківна. *Археологія*, 3, с. 58-78.

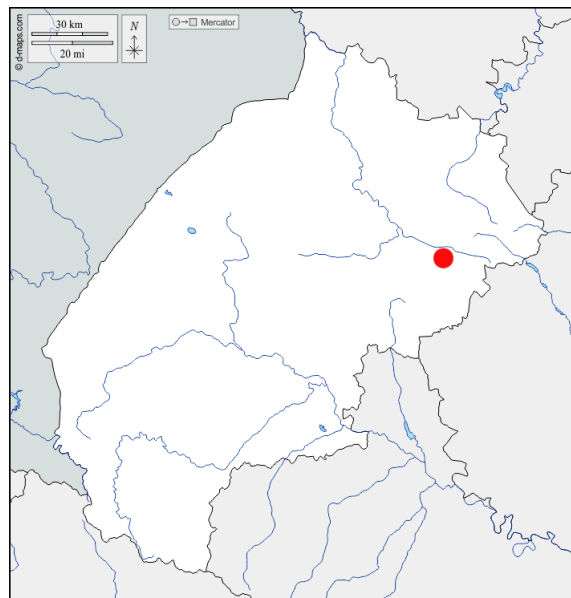
Архів ІА НАН України²:

Слободян, Т. І. 2013. Антропологічний аналіз кремації з кургану № 2 могильника Буківна. В: Лисенко, С. Д., Макарович, П., Кочкин, І. Т., Шкляревський, Е. І. *Отчет о раскопках курганов эпохи бронзы у с. Буковна в 2012 году*. Научный архив ИА НАНУ, 2012/97.

² Звіт за 2014 рік відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

ГОНЧАРІВКА II. Колекція № 23/К

Розташування: с. Гончарівка,
Золочівський район, Львівська область
Експедиція: Гончарівська експедиція
ДП «Подільська археологія» ДП НДЦ ОАСУ
Інституту археології НАН України
Рік розкопок: 2014
Автор досліджень: В. В. Ільчишин
Епоха: бронзова доба
Археологічна культура: висоцька.

Могильник висоцької культури в с. Гончарівка у науковій літературі відомий ще з початку ХХ ст.

У 2014 році експедицією ДП «Подільська археологія» ОАСУ ІА НАН України під керівництвом В. В. Ільчишина проведено дослідження на некрополі, який розташований у центральній частині с. Гончарівка Золочівського району Львівської області.

Територія пам'ятки на сьогодні є практично зруйнованою старим кар'єром та комунікаціями. Рятівними дослідженнями 2014 року у траншеї № 2 вдалось виявити залишки тілопального поховання. Рештки кремації були поміщені до урни, від якої збереглась придонна частина (Ільчишин 2015).

Антропологічний матеріал передано для аналізу до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
23/К	Гончарівка II	1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Слободян, Т. 2015. Результати антропологічного аналізу кремаційного поховання з могильника висоцької культури в с. Гончарівка. В: Ільчишин, В. *Звіт про розкопки могильника та поселення висоцької культури в с. Гончарівка Золочівського району Львівської області у 2014 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2014/91, с. 208-213.

КАРІВ XIII. Колекція № 34/К

Розташування: с. Карів,

Червоноградський район (колишній
Сокальський), Львівська область

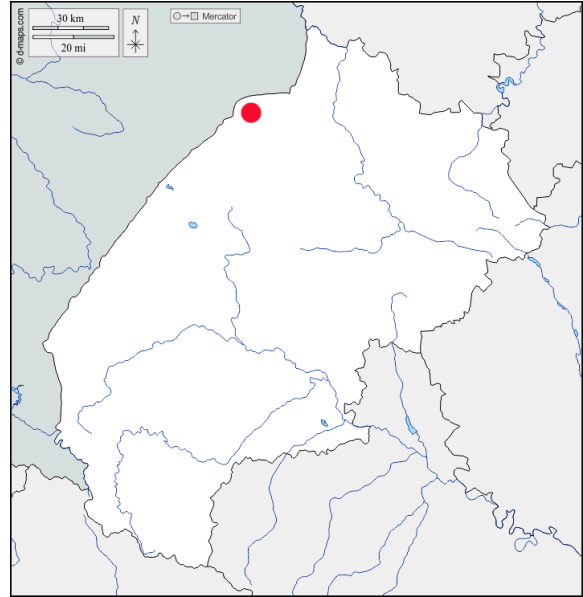
Експедиція: Карівська археологічна експедиція

Рік розкопок: 2019

Автор досліджень: Я. І. Онищук

Епоха: бронзова доба, ранній залізний вік

Археологічна культура: городоцько-
здовбицька, лінійно-стрічкової кераміки (?),
лійчастого посуду, лежницька група
ранньоскіфського періоду.

Пам'ятка Карів XIII досліджувалася у 2019 році спільною експедицією Комунального закладу Львівської обласної ради «Історико-краєзнавчий музей» і Львівського національного університету імені Івана Франка. Знаходиться поблизу с. Карів Червоноградського району Львівської області.

Під час розкопок відкрито два зруйнованих поховання: кремаційне (1) та інгумаційне (2). Культурна приналежність поховання 1 не встановлена, поховання 2 атрибутоване дослідниками як поховальний комплекс городоцько-здовбицької культури періоду ранньої бронзи. В культурному шарі також виявлено розрізнені фрагменти кераміки та окремі знаряддя праці культур лінійно-стрічкової кераміки³, лійчастого посуду, а також лежницької групи ранньоскіфського періоду (Онищук, Сидорович 2019).

Остеологічний матеріал з досліджень передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України. Антропологічні матеріали зберігаються у фондах КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» м. Винники, Львівська область.

Склад колекції:

№ колекції	Пам'ятка	Курган	Поховання
34/К	Карів XIII	без номера	1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Слободян, Т. 2019. Антропологічний аналіз виявленого остеологічного матеріалу могильника Карів I. В: Онищук, Я. І., Сидорович, В. З. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів I у Західному Побужжжі у 2019 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2019/42, с. 156-166.

Місце постійного зберігання: КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» м. Винники, Львівська область.

³ За попереднім визначенням авторів археологічних досліджень.

КОРДИШІВ VIII. Колекція № 21/К

Розташування: с. Кордишів,
Шумська міська громада, Кременецький район,
Тернопільська область

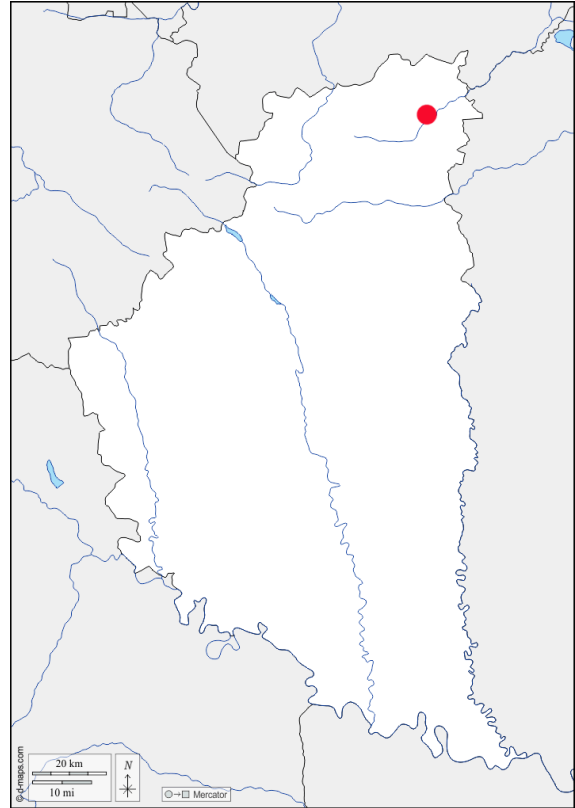
Експедиція: експедиція ДП «Подільська археологія» ДП НДЦ ОАСУ Інституту археології НАН України

Рік розкопок: 2013

Автори досліджень: М. О. Ягодинська,
В. В. Ільчишин

Епоха: бронзова доба

Археологічна культура: комарівська.

Кордишів VIII — археологічна пам'ятка, могильник комарівської культури, який знаходиться поблизу однойменного села Кременецького району Тернопільської області (урочище «Замчище»). У 2013 році на місці некрополя були проведені шурфування. В підовальній ямі (2,35×1,05 м) відкрите групове поховання комарівської культури. В ньому виявлено залишки чотирьох скелетів та рештки недопаленого дерева. Колір та структура кісткової тканини вказують на певні температурні зміни (Слободян 2013; Ільчишин 2016).

Антропологічний матеріал передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>	<i>Об'єкт</i>
21/К	Кордишів VIII	1	1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Слободян, Т. І. 2013. Антропологічний аналіз обпалених скелетних решток з поховання в Кордишеві (Тернопільська обл.). В. Ягодинська, М., Ільчишин, В. *Звіт про пам'яткоохоронні дослідження на пам'ятці археології — багатощаровому поселенні Кордишів I біля с. Кордишів Шумського району Тернопільської області та розвідки в околицях села*. Науковий архів ІА НАНУ, 2013/158, с. 101-109.

Місце постійного зберігання: Залозецький краєзнавчий музей, смт Залізці, Тернопільський район, Тернопільська область.

ОРДЖОНІКІДЗЕ. Колекція № 12/К

Розташування: м. Покров (Орджонікідзе), Нікопольський район (колишній Дніпропетровський), Дніпропетровська область, курганні групи «Озера» та «Свинарева Могила»

Експедиція: Орджонікідзевська експедиція Інституту археології НАН України

Рік розкопок: 1999, 2001

Автор досліджень: С. В. Полін

Епоха: бронзова доба

Археологічна культура: зрубна культурно-історична спільнота.

Орджонікідзевська експедиція у 1999 та 2001 роках проводила рятівні археологічні дослідження курганів бронзової доби поблизу м. Покров (раніше Орджонікідзе) Дніпропетровської області. Під час розкопок відкрито два унікальні тілопальні поховання, антропологічні рештки з яких були передані на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

В кургані 18, розташованому в Покровському кар'єрі (курганна група «Озера»), у підсумку виявлено 22 поховання — енеолітичні, ямної, зрубної та катакомбної культурно-історичних спільнот (Полин, Черных, Куприй 2001; Полин и др. 2004; Черных, Дараган 2014). Серед них досліджене одне тілопальне поховання (18), яке автори відносять до зрубної КІС (Черных, Дараган 2014, с. 53).

У кургані 24 (курганна група «Свинарева Могила») виявлено загалом чотири поховання — два з них зрубні, одне чорногорівське та одне невизначене (Черных, Дараган 2014, с. 60-64). Одне зі зрубних поховань, основне в кургані, є тілопальним (3).

Антропологічний матеріал з тілопальних поховань передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції	Пам'ятка	Курганна група	Курган	Поховання
12/К	Орджонікідзе	«Озера»	18	21
12/К	Орджонікідзе	«Свинарева Могила»	24	3

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

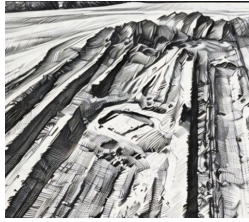
Слободян, Т. 2014. Антропологический анализ кремнированных останков из могильника бронзового века в Орджоникидзе. В: Черных, Л. А., Дараган, М. Н. *Курганы эпохи*

энеолита-бронзы междуречья Базавлук — Соленая — Чертомлык. Киев: Издатель Олег Филюк (серия «Курганы Украины», Т. 4), с. 528-534.

Архів ІА НАН України:

Полин, С. В., Черных, Л. А., Куприй, С. А. 1999. *Отчет о работе Орджоникидзевской археологической экспедиции в 1999 г. Раскопки курганов у г. Орджоникидзе Днепропетровской области в зоне горных работ ОАО “Орджоникидзевский горнообогатительный комбинат” на Чкаловском № 2 и Покровском карьерах.* Научный архив ИА НАНУ, 1999/46.

Полин, С. В., Куприй, С. А., Черных, Л. А. 2001. *Отчет о работе Орджоникидзевской археологической экспедиции ИА НАН Украины в 2001 г. Раскопки курганов у г. Орджоникидзе Днепропетровской обл., в рабочей зоне Электродепо ОАО «Орджоникидзевский ГОК».* Научный архив ИА НАНУ, 2001/62.

КАТАЛОГ КОЛЕКЦІЇ ДОБИ РАННЬОГО ЗАЛІЗА Передскіфський та скіфський час

ЖАБОТИН. Колекція № 32/К

Розташування: с. Жаботин, Михайлівська сільська громада, Черкаський (колишній Кам'янський) район, Черкаська область

Експедиція: Скіфська Середньодніпровська експедиція Інституту археології НАН України

Рік розкопок: 2019

Автори досліджень: С. А. Скорий, Р. В. Зимовець, В. М. Окатенко

Епоха: скіфський час

Археологічна культура: –

Курган 524 поблизу с. Жаботин є відомою поховальною пам'яткою доби скіфської архаїки. Знаходиться в Черкаському районі Черкаської області.

Перші розкопки кургану здійснені у 1913 році Олексієм Бобринським. Тоді була розкопана тільки центральна частина курганного насипу. Скіфською Середньодніпровською експедицією ІА НАН України у 2019 році здійснене повне дослідження кургану. На південний схід і на північний захід від центральної могили виявлено два ритуальних дерев'яних помости, один з яких мав сліди горіння. Поряд з ними знайдена могила 2, що була покрита деревиною. На думку дослідників, це поховання слід розглядати як жертву, присвячену головному знатному небіжчику — важкоозброєному скіфському воїну, вершнику, що був похований у центральній могилі (Скорий, Зимовець, Окатенко 2020).

Рештки поховання передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Ілюстрація до розділу «Колекції доби раннього заліза. Передскіфський та скіфський час» — адаптоване зображення фото з досліджень кургану 524 поблизу с. Жаботин. Світлина взята з публікації Скорий, С. А., Зимовець, Р. В., Окатенко, В. Н. 2020. Курган 524 у с. Жаботин (нове в изучении «опорного» памятника скифской архаики в украинской правобережной лесостепи). *Археология і давня історія України*, 3 (36), рис. 4.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>
32/К	Жаботин	524	2

Антропологічна експертиза: О. Д. Козак, Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Козак, О. Д., Слободян, Т. І. 2020. Неординарне поховання у кургані скіфського часу біля с. Жаботин. *Археологія і давня історія України*, 3 (36), с. 445-451.

Скорый, С. А., Зимовец, Р. В., Окатенко, В. Н. 2020. Курган 524 у с. Жаботин (новое в изучении «опорного» памятника скифской архаики в украинской правобережной лесостепи). *Археологія і давня історія України*, 3 (36), с. 297-323.

Архів ІА НАН України:

Скорый, С. А., Зимовець, Р. В., Окатенко, В. М. 2019. *Звіт про розкопки кургану № 524 біля с. Жаботин (басейн р. Тясмин) у 2019 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2019/9.

ЗУБКІВ–1. Колекція № 40/К

Розташування: с. Зубків, Сокальська міська територіальна громада, Червоноградський район, Львівська область, урочище «Града»

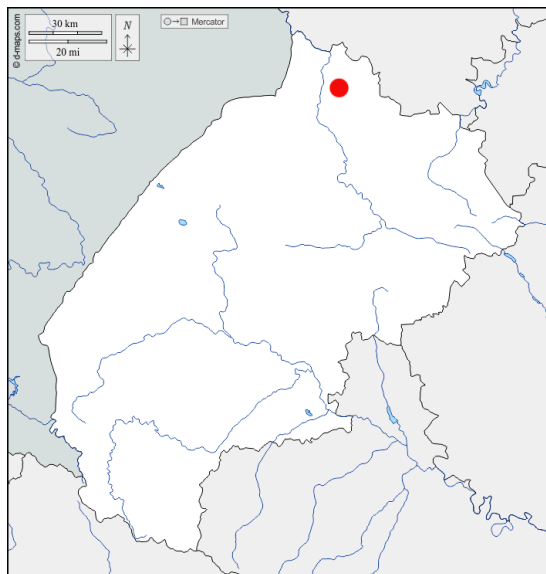
Експедиція: експедиція НДЦ «Рятівна археологічна служба» ІА НАН України

Рік розкопок: 2021

Автори досліджень: О. М. Сілаєв, З. А. Ільчишин

Епоха: ранній залізний вік

Археологічна культура: поморська.

Пам'ятка розташована поблизу с. Зубків Червоноградського району Львівської області, в урочищі «Града». У 2021 році експедицією НДЦ «Рятівна археологічна служба» ІА НАН України (керівник О. М. Сілаєв) проведено шурфування в центральній частині багаточислової пам'ятки Зубків-1. Тут виявлено матеріали доби енеоліту (лендельська культура), бронзи та раннього залізного віку (тшинецько-комарівська, поморська культури), слов'яно-руської доби (райковецька культура).

Під час рятівних робіт розкрито декілька об'єктів, які являють собою розвали посудин та окремі скупчення перепалених кісток (об'єкти 1, 2 та 3). Вони сильно порушені земляними роботами. Автори досліджень виявлений під час досліджень керамічний посуд відносять до поморської культури⁴.

Остеологічний матеріал передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Об'єкт</i>
40/К	Зубків–1	1
40/К	Зубків–1	2
40/К	Зубків–1	3

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві, знаходиться на доопрацюванні.

⁴ Сердечно дякую за надану інформацію авторам археологічних досліджень О. Сілаєву та З. Ільчишин.

МАРЧЕНКИ. Колекція № 35/К

Розташування: с. Більськ, Полтавський район, Полтавська область, околиця Більського городища, могильник Скоробір, урочище «Марченки»

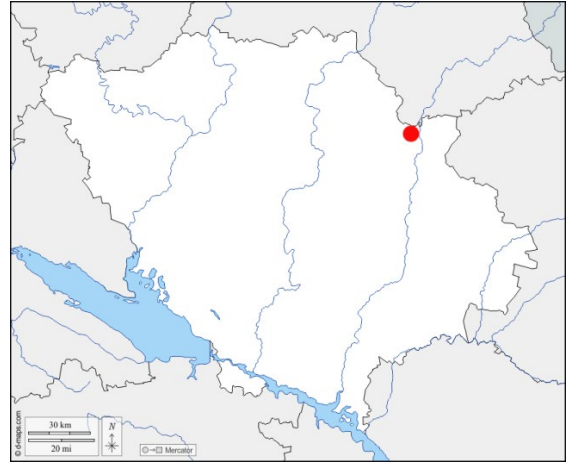
Експедиція: спільна експедиція Інституту археології НАН України та ІКЗ «Більськ»

Рік розкопок: 2019

Автор досліджень: О. М. Шапорда

Епоха: ранньоскіфський час

Археологічна культура: –

Урочище «Марченки» знаходиться в західному напрямку від Великого укріплення Більського городища. У 2019 році спільною експедицією Інституту археології НАН України та ІКЗ «Більськ» здійснені археологічні дослідження курганної групи 3 могильника Скоробір, а саме кургану 127. Під час досліджень відкрито два поховання — основне (1) та впускне (2). Поховання 1 відноситься до ранньоскіфського часу, поховання 2 — до скіфського часу. У верхній частині могили (поховання 1) окрім кістяка виявлено кремовані рештки іншого індивіда (Шапорда 2019; Скорый, Окатенко, Зимовец 2020).

Антропологічний матеріал переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>
35/К	Марченки	127	рештки тіло-спалення

Антропологічна експертиза: О. Д. Козак, Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Козак, О. Д., Слободян, Т. І. 2020. Поховання раннього залізного віку кургану 127 в урочищі Марченки, округа Більського городища. Антропологічний аналіз. В: Корост, І. І. (відп. ред). *Археологічні дослідження Більського городища — 2019: збірник наукових праць*. Київ, Котельва: ЦП НАН України і УТОПК, с. 52-58.

Архів ІА НАН України:

Козак, О., Слободян, Т. 2019. Антропологічний аналіз кісток із тілопального поховання ранньоскіфського часу (ур. Марченки, курган № 127, поховання 2). В: Шапорда, О. М. *Звіт про археологічні розвідки та розкопки в межах Більського археологічного комплексу у 2019 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2019/31.

ПИРОГІВ. Колекція № 6–а/К

Розташування: поблизу с. Пирогів, нині у складі м. Київ, Київська область

Експедиція: трипільсько-зарубинецький загін Київської експедиції Інституту археології АН УРСР

Рік розкопок: 1966

Автор досліджень: А. І. Кубишев

Епоха: ранній залізний вік, скіфський час

Археологічна культура: пам'ятки скіфського часу Правобережного Лісостепу.

Пирогівський могильник відкритий у 1966 році експедицією ІА АН УРСР під керівництвом А. І. Кубишева. Розкопки продовжувалися в 1967–1968, 1970–1972 рр. археологічною експедицією за участю А. І. Кубишева, Є. В. Максимова та В. О. Круца (Кубишев, Максимов 1969). В 1988–1992 рр. пам'ятка досліджувалася експедицією під керівництвом Л. Є. Скиби (Скиба 2001).

Під час розкопок найбільшого в Середній Наддніпрянщині некрополя зарубинецької культури відкрито і ряд поховань скіфського часу. До них віднесено дослідниками шість поховань, здійснених за обрядом тілопокладення (25, 80, 82, 103, 126, 208), шість поховань з рештками кремацій (7, 86, 160, 230, 233, 256) та одне з невизначеним обрядом (135). Безінвентарні могили, здійснені за обрядом тілопокладення (47, 158, 222, 229, 264), автори розкопок схильні датувати цим же часом. Не виключається і можлива належність до скіфського часу інших чотирьох могил з тілопокладеннями, проте з іншою орієнтацією — 32, 35, 44, 300 (Кубишев, Скиба, Скорий 1995; Кубишев, Скиба 2001).

Антропологічний аналіз кістяків з інгумаційних поховань здійснений С. І. Круц (Кубишев, Скиба, Скорий 1995).

У фондах відділу біоархеології Інституту археології НАН України зберігаються рештки одного тілопального поховання.

Склад колекції:

№ колекції
6–а/К

Пам'ятка
Пирогів

Поховання
7

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Кубишев, А. І., Скиба, Л. Є., Скорий, С. А. 1995. Поховання скіфського часу Пирогівського могильника. *Археологія*, 1, с. 100-111.

Архів ІА НАН України:

Кубишев, А. И. 1966. *Отчет о раскопках могильника зарубинецкой культуры у сс. Чапаевка–Пирогов, Киево-Святошинского района, в ур. “Церковщина” в 1966 году.* Научный архив ИА НАНУ, 1966/5.

СПАСІВКА. Колекція № 15/К

Розташування: сс. Спасівка, Іванківці,
Сатанівська селищна територіальна громада,
Хмельницький район (колишній Городоцький),
Хмельницька область

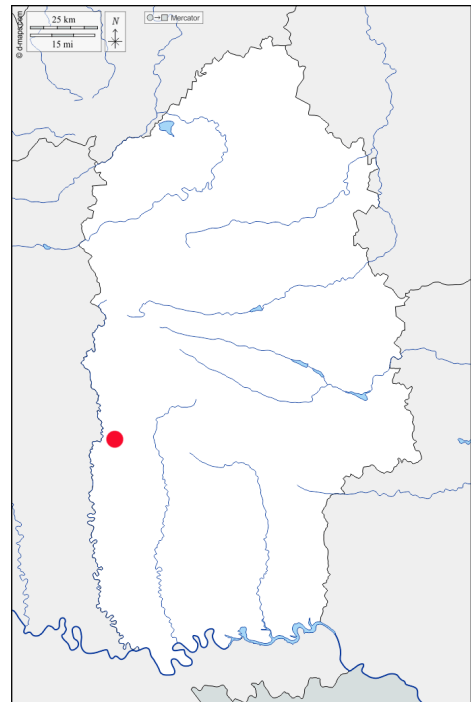
Експедиція: Експедиція Кам'янець-Подільського
національного університету

Рік розкопок: 2010–2011

Автори досліджень: А. Ф. Гуцал, В. А. Гуцал,
О. Д. Могилів

Епоха: ранній залізний вік, ранньоскіфський час

Археологічна культура: Західноподільська група
пам'яток скіфського часу.

Курганні пам'ятки поблизу сс. Спасівка та Іванківці Хмельницького району (колишнього Городоцького) Хмельницької області відносяться до Західноподільської групи скіфського часу. Загалом у цьому регіоні зосереджена значна кількість пам'яток Західноподільської групи.

Біля згаданих населених пунктів кургани розміщувалися декількома групами (Гуцал, Гуцал, Могилів 2021). Під час розкопок курганів 1, 2 та 5 (дослідження 2010–2011 рр.) виявлено тілопальні поховання (Гуцал та ін. 2010; Могилів, Гуцал, Гуцал 2016; Гуцал, Гуцал, Могилів 2021).

Антропологічний матеріал переданий на дослідження до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції	Пам'ятка	Курган
15/К	Спасівка	1
15/К	Спасівка	2
15/К	Спасівка	5

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилів, О. Д. 2011. *Звіт про археологічні дослідження курганів скіфського часу біля сіл Спасівка та Іванківці Городоцького району Хмельницької області в 2010 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2010/75.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилів, О. Д., Болтанюк, П. А. 2012. *Звіт про археологічні дослідження курганів скіфського часу біля сіл Спасівка та Іванківці Городоцького району Хмельницької області (2011 р.)*. Науковий архів ІА НАНУ, 2011/54.

КАТАЛОГ КОЛЕКЦІЇ ДОБИ РАННЬОГО ЗАЛІЗА Латенський та римський час

БАЛАМУТІВКА–БРІД. Колекція № 16/К

Розташування: с. Баламутівка,
Баламутівська сільська громада, Ярмолинецький
район, Хмельницька область

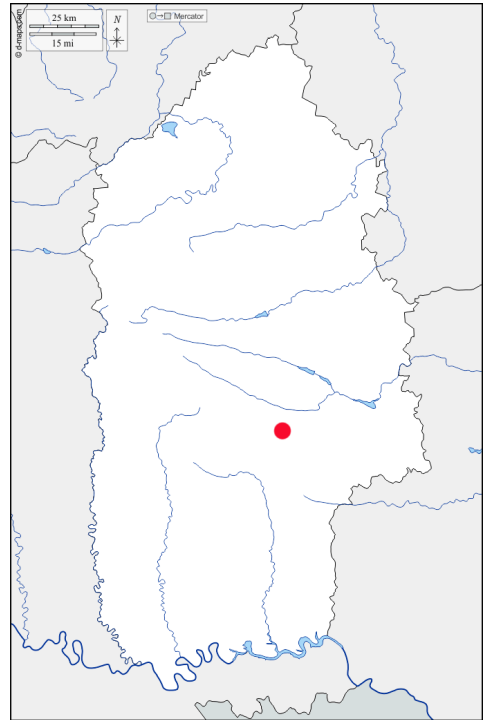
Експедиція: постійнодіюча археологічна експедиція
«Меджибіж–2000»

Рік розкопок: 2011

Автори досліджень: О. В. Надвірняк, О. Г. Погорілець

Епоха: римський час

Археологічна культура: черняхівська.

Під час польових господарських робіт поблизу с. Баламутівки Ярмолинецького району Хмельницької області восени 2011 року було знайдено бронзову деформовану посудину. Згодом учасники постійнодіючої археологічної експедиції «Меджибіж–2000» обстежили місце знахідки — було проведено просторову прив'язку на місцевості, артефакт та керамічний матеріал, що знаходився поряд, вилучено з ґрунту. При поверхневому огляді прилеглої площі, неподалік від першої, виявлено ще одну бронзову посудину і розвал кераміки.

Перша посудина, латунний казанок типу Немтоог, містила в собі залишки трупоспалення. Кераміка, яка супроводжувала цей артефакт, є типовою кружальною керамікою сірого кольору, що зустрічається на пам'ятках черняхівської культури.

Другий виявлений латунний казанок, окрім залишків дрібних перепалених кісток, містив бронзову фібулу і пряжку. Поруч з посудиною знайдено біконічне прясло та кераміку (Надвірняк, Погорілець 2014; Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023, с. 19-21).

Ілюстрація до підрозділу «Колекції доби раннього заліза. Латенський та римський час» — адаптоване зображення фото поховання 3 з Мутина. Світлина взята з публікації Терпиловский, Р., Жаров, Г. 2018. Дружинный могильник позднего предримского времени на Сейме. *Światowit*, XI–XII (LII–LIII), rys. 5,2.

Остеологічний матеріал з досліджених комплексів переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
16/К	Баламутівка–Брід	1
16/К	Баламутівка–Брід	2

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Слободян, Т. 2015. Антропологічний аналіз перепалених кісток із поховання, виявленого на об'єкті «Баламутівка–Брід». В: Трембіцький, А. М., Погорілець, О. Г. (ред.). *Археологічні студії «Межибіж»: наук. щорічник*. Хмельницький: ІРД, с. 83-86.

Слободян, Т. 2023. Результати антропологічного дослідження кісток із поховань з казанками типу Еггерс/63 (Баламутівка–Брід та Побережне 1а). В: Петраускас, О., Надвірняк, О., Погорілець, О. *Казанки типу Хемоор з території України (каталог)*. ОІУМ, 7, додаток 5, с. 205-208.

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

ВЕЛИКА ДІБРОВА. Колекція № 41/К

Розташування: с. Велика Діброва,
Яворівський район, Львівська область

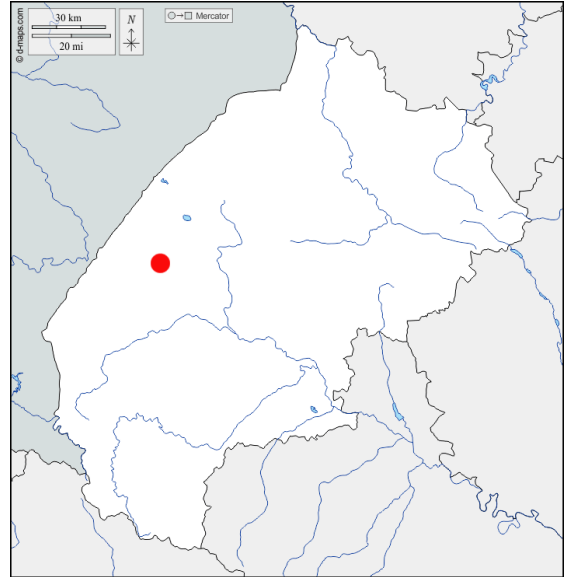
Експедиція: Великодібровська археологічна
експедиція

Рік розкопок: 2021–2022

Автори досліджень: В. З. Сидорович,
Я. І. Онищук

Епоха: римський час

Археологічна культура: пшеворська.

Могильник пшеворської культури в околиці с. Велика Діброва Яворівського району Львівської області відкрито місцевим жителем у 2021 році. Невдовзі після виявлення пам'ятку обстежила археологічна експедиція під керівництвом В. З. Сидоровича та Я. І. Онищука. Під час розвідкових досліджень було закладено п'ять шурфів загальною площею 6 м². У шурфах 4 та 5 зафіксовано залишки двої зруйнованих тілопальних поховань (1 та 2) із супровідним інвентарем — керамічним посудом та виробами із заліза, що мали сліди зумисного псування.

Влітку того ж року були проведені планомірні археологічні дослідження, закладено чотири розкопи загальною площею 96 м². Виявлено ще шість тілопальних поховань (Сидорович, Онищук 2022, с. 86-89). Дослідження продовжені і у 2022 році (Сидорович, Онищук, Гринчишин 2023, с. 150-151).

Антропологічний матеріал з усіх восьми поховальних комплексів та культурного шару передано на експертизу до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції	Пам'ятка	Поховання
41/К	Велика Діброва	1
41/К	Велика Діброва	2
41/К	Велика Діброва	3
41/К	Велика Діброва	4
41/К	Велика Діброва	5
41/К	Велика Діброва	6
41/К	Велика Діброва	7
41/К	Велика Діброва	8

№ колекції	Пам'ятка	Об'єкт
41/К	Велика Діброва	ш. 2
41/К	Велика Діброва	ш. 5

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Сидорович, В. З., Онищук, Я. І. 2021. *Звіт про розвідкові дослідження могильника римського часу у с. Велика Діброва Львівської області у 2021 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2021/2.

Сидорович, В. З., Онищук, Я. І. 2021а. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу у с. Велика Діброва Львівської області у 2021 році*. Науковий архів ІА НАНУ.

ВІЙТЕНКИ. Колекція № 13/К

Розташування: с. Війтенки,
Валківська міська громада,
Богодухівський район, Харківська область

Експедиція: Германо-Слов'янська археологічна експедиція

Рік розкопок: 2005–2021

Автор досліджень: М. В. Любичев

Епоха: римський час — доба Великого
переселення народів

Археологічна культура: черняхівська.

Біригуальний черняхівський могильник Війтенки знаходиться неподалік с. Війтенки Богодухівського району Харківської області. Некрополь досліджувався з 2005 по 2021 роки Германо-Слов'янською археологічною експедицією Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна під керівництвом М. В. Любичева. Розкопки тимчасово припинені через війну (Любичев, Мызгин, Шульцце 2020).

Війтенки є еталоною пам'яткою археології пізньоримського часу — початку доби Великого переселення народів Дніпро-Донецького лісостепу та лісостепової смуги Східної Європи. На могильнику виявлено та досліджено 273 поховання. Антропологічні матеріали тілопокладень опрацьовуються Т. О. Рудич та О. Д. Козак.

Рештки кремацій з 89 тілопальних поховань дослідниками переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
13/К	Війтенки	2
13/К	Війтенки	4
13/К	Війтенки	5
13/К	Війтенки	10
13/К	Війтенки	11
13/К	Війтенки	14
13/К	Війтенки	15
13/К	Війтенки	17
13/К	Війтенки	18
13/К	Війтенки	19
13/К	Війтенки	20
13/К	Війтенки	22
13/К	Війтенки	25
13/К	Війтенки	27
13/К	Війтенки	29
13/К	Війтенки	30
13/К	Війтенки	31

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
13/К	Війтенки	33
13/К	Війтенки	36
13/К	Війтенки	39
13/К	Війтенки	40
13/К	Війтенки	44
13/К	Війтенки	46
13/К	Війтенки	47
13/К	Війтенки	48
13/К	Війтенки	49
13/К	Війтенки	52
13/К	Війтенки	61
13/К	Війтенки	63
13/К	Війтенки	67
13/К	Війтенки	74
13/К	Війтенки	76
13/К	Війтенки	77
13/К	Війтенки	78
13/К	Війтенки	81
13/К	Війтенки	83
13/К	Війтенки	84
13/К	Війтенки	88
13/К	Війтенки	89
13/К	Війтенки	90
13/К	Війтенки	91
13/К	Війтенки	95
13/К	Війтенки	104
13/К	Війтенки	105
13/К	Війтенки	109
13/К	Війтенки	110
13/К	Війтенки	113
13/К	Війтенки	120
13/К	Війтенки	128
13/К	Війтенки	130
13/К	Війтенки	131
13/К	Війтенки	132
13/К	Війтенки	142
13/К	Війтенки	144
13/К	Війтенки	145
13/К	Війтенки	148
13/К	Війтенки	149
13/К	Війтенки	150
13/К	Війтенки	152
13/К	Війтенки	153
13/К	Війтенки	155
13/К	Війтенки	156
13/К	Війтенки	157
13/К	Війтенки	158
13/К	Війтенки	159

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
13/К	Війтенки	160
13/К	Війтенки	161
13/К	Війтенки	162
13/К	Війтенки	165
13/К	Війтенки	166
13/К	Війтенки	168
13/К	Війтенки	169
13/К	Війтенки	170
13/К	Війтенки	171
13/К	Війтенки	172
13/К	Війтенки	173
13/К	Війтенки	174
13/К	Війтенки	175
13/К	Війтенки	180
13/К	Війтенки	191
13/К	Війтенки	192
13/К	Війтенки	193
13/К	Війтенки	194
13/К	Війтенки	197
13/К	Війтенки	199
13/К	Війтенки	202
13/К	Війтенки	205
13/К	Війтенки	216
13/К	Війтенки	219
13/К	Війтенки	221
13/К	Війтенки	222
13/К	Війтенки	223
13/К	Війтенки	224
13/К	Війтенки	225
13/К	Війтенки	226
13/К	Війтенки	227
13/К	Війтенки	230

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Слободян, Т. 2019. Дослідження тілопальних поховань у 2017 році. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2017*. Київ: ІА НАН України, с. 387-388.

Архів ІА НАН України:

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2005. *Отчет о работе Германославянской экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2005 г.* Научный архив ІА НАНУ, 2005/156.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2006. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2006 году.* Научный архив ІА НАНУ, 2006/70.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2007. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2007 году.* Научный архив ІА НАНУ, 2007/137.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2008. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2008 году*. Научный архив ИА НАНУ, 2008/92.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2009. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2009 году*. Научный архив ИА НАНУ, 2009/147.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2010. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2010 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2010/51.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2011. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2011 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2011/159.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2012. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2012 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2012/100.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шульцце, Э. 2013. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2013 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2013/74.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шульцце, Э. 2014. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2014 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2014/36.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шульцце, Э. 2015. *Отчет об исследованиях археологического комплекса позднеримского времени Войтенки в 2015 г.* Научный архив ИА НАНУ.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Шульцце, Э., Варачева, К. Г., Филатов, Д. А. 2016. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2016 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2016/38.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шульцце, Э., Филатов, Д. А., Руснак, В. В. 2017. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2017 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2017/88.

Любичев, М. В., Філатов, Д. О., Руснак, В. В., Варачова, К. Г., Шульцце, Е., Мизгін, К. В. 2018. *Звіт про роботу Германослов'янської археологічної експедиції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в 2018 р.* Науковий архів ІА НАНУ⁵.

Місце постійного зберігання: Інститут архелогії НАН України та Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна.

⁵ Польові звіти за 2019, 2020 та 2021 рр. відсутні в Науковому архіві. Перебувають на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту архелогії.

ГРИНЧУК. Колекція № 7/К

Розташування: с. Гринчук, Жванецька сільська територіальна громада, Кам'янець-Подільський район, Хмельницька область

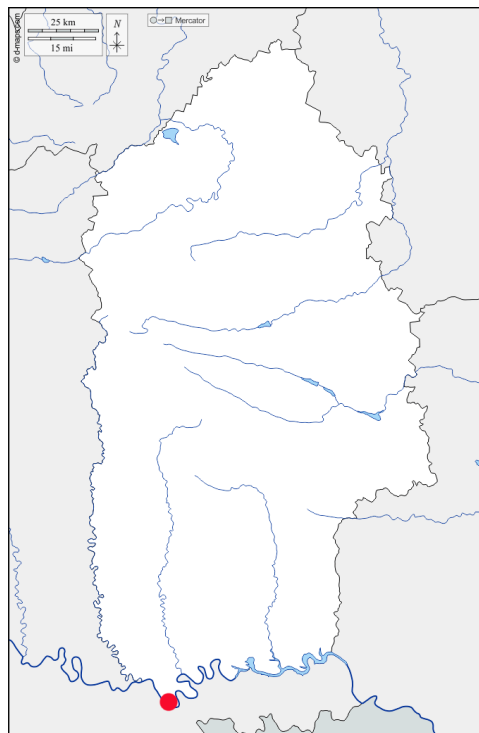
Експедиція: Гринчуцький загін Середньо-Дніпровської давньоруської експедиції Інституту археології НАН УРСР

Рік розкопок: 1974

Автори досліджень: С. П. Пачкова, Е. В. Яковенко

Епоха: латенський — римський час

Археологічна культура: поєнешті-лукашівська.

Багатошарова пам'ятка Гринчук досліджувалась археологічною експедицією ІА НАН УРСР під керівництвом С. П. Пачкової та Е. В. Яковенко у 1974 році. Пам'ятка знаходиться поблизу с. Гринчук Кам'янець-Подільського району Хмельницької області.

Під час досліджень 1974 року в кв. 14М–15М на гл. 0,25 м було відкрито урну із поміщеними до неї перепаленими кістками. Серед кісткових уламків виявлено залізні вироби. Автори досліджень відносять поховання до поєнешті-лукашівської культури (II ст. до н.е. — I ст. н.е.) (Пачкова, Яковенко 1974, с. 10).

Остеологічний матеріал з поховання зберігаються у фондах відділу біоархеології Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
7/К	Гринчук	без номера

Антропологічна експертиза: не здійснена

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Пачкова, С. П., Яковенко, Э. В. 1974. *Отчет о раскопках у с. Гринчук Каменец-Подольского р-на, Хмельницкой обл. за 1974 год.* Научный архив ИА НАНУ, 1974/6-б.

ЖУРАВКА 2. Колекція № 33/К

Розташування: с. Журавка, Селищенська сільська рада, Звенигородський (колишній Городищенський) район, Черкаська область

Експедиція: Легедзинська Черняхівська експедиція Інституту археології НАН України

Рік розкопок: 2019

Автори досліджень: С. В. Діденко,

Б. В. Магомедов

Епоха: римський час

Археологічна культура: черняхівська.

Черняхівську пам'ятку Журавка 2 поблизу однойменного села Звенигородського району Черкаської області вперше обстежено у 2019 році С. В. Діденком (Діденко, Магомедов 2020, с. 131-138). Поховальний комплекс (1) раніше зазнав руйнувань внаслідок грабіжницьких дій, з нього вилучили супровідний інвентар — уламки бронзових посудин, металеві накладки, золоту підвіску, бронзову пряжку. На місці грабіжницького перекопу дослідниками були проведені рятівні дослідження та зібрані залишки кісток та керамічного посуду. Під час розкопок, на відстані 1 м на схід, було відкрито ще одне тілопальне поховання (2). У заповненні містилися кремовані кістки, уламки однієї ліпної та кількох гончарних посудин, фрагменти гребеня та скляної посудини (Магомедов, Діденко 2020а, с. 340; Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023, с. 37-38).

Отриманий під час досліджень остеологічний матеріал переданий на аналіз до біо-археологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
33/К	Журавка 2	1
33/К	Журавка 2	2

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Діденко, С. В., Магомедов, Б. В. 2020. Роботи на черняхівському могильнику Журавка 2 в Черкаській обл. В: Любичев, М. В., Мизгін, К. В. (ред.). *Між Сходом та Заходом (Inter Orientem et Occidentem): Ювілейна збірка до 65-річчя з дня народження доктора Ердуште Шультце та 20-річчя Германо-Слов'янської археологічної експедиції*. Остроготика, 3. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 131-138.

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

ЗАВАЛЛЯ. Колекція № 9/К

Розташування: с. Завалля,
Снятинська територіальна громада,
Коломийський район, Івано-Франківська
область

Експедиція: Карпато-Волинська експедиція
Інституту археології АН УРСР

Рік розкопок: 1980

Автор досліджень: Л. В. Вакуленко

Епоха: римський час

Археологічна культура: липицька.

Завалля — один з небагатьох, виявлених на сьогодні, могильників липицької культури. Пам'ятка була випадково відкрита під час господарських земляних робіт. Знаходиться поблизу с. Завалля Коломийського району Івано-Франківської області. Матеріали з виявленого поховання були передані до Івано-Франківського обласного краєзнавчого музею, де і звернули на себе увагу дослідників (Вакуленко 1991, с. 22).

У 1980 році Карпато-Волинською експедицією ІА АН УРСР під керівництвом Л. В. Вакуленко, а в 1984 році експедицією Київського державного університету імені Т. Г. Шевченка, очолюваною Ю. М. Малєєвим, на території могильника проводилися дослідження, в ході яких було відкрито 16 поховань липицької культури. Окрім липицьких поховань тут було виявлено і 43 поховання культури Гава-Голігради (Вакуленко 1980; 1991, с. 22; Малєєв 1984).

Рештки тілоспалення одного із поховань липицької культури (1) зберігаються у фондах відділу біоархеології Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
9/К	Завалля	1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Вакуленко, Л. В. 1980. *Отчет о работе Карпато-Волинской экспедиции в 1980 году.* Научный архив ИА НАНУ, 1980/28.

ЗАЧЕПИЛІВКА. Колекція № 29/К

Розташування: смт Зачепилівка,
Красноградський (колишній Зачепилівський)
район, Харківська область

Експедиція: Германно-Слов'янська археологічна
експедиція Харківського національного
університету імені В. Н. Каразіна

Рік розкопок: 2017–2018

Автор досліджень: М. В. Любичев

Епоха: римський час

Археологічна культура: черняхівська.

Черняхівський біритуальний могильник поблизу с. Зачепилівка Красноградського району Харківської області відкритий у 2011 році місцевим жителем. Впродовж 2012–2019 рр. Германно-Слов'янською археологічною експедицією під керівництвом М. В. Любичева проводилися планомірні археологічні дослідження, в результаті яких відкрито 53 поховання (Мизгін, Любичев 2015; Мизгін, Любичев 2016; Філатов, Любичев 2017).

Остеологічний матеріал з трьох тілопальних поховань переданий на аналіз до біо-археологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
29/К	Зачепилівка	40
29/К	Зачепилівка	41
29/К	Зачепилівка	43

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Слободян, Т. 2019. Дослідження тілопальних поховань у 2017 році. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2017*. Київ: ІА НАН України, с. 387-388.

Архів ІА НАН України:

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шультце, Э., Філатов, Д. А., Руснак, В. В. 2017. *Отчет о работе Германно-Славянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2017 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2017/88.

Любичев, М. В., Філатов, Д. О., Руснак, В. В., Варачова, К. Г., Шультце, Е., Мизгін, К. В. 2018. *Звіт про роботу Германно-Слов'янської археологічної експедиції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в 2018 р.* Науковий архів ІА НАНУ.

ЗВЕНИГОРОД. Колекція № 20/К

Розташування: с. Звенигород,
Давидівська сільська громада, Львівський
(колишній Пустомитівський) район,
Львівська область, урочище «Гоева Гора»

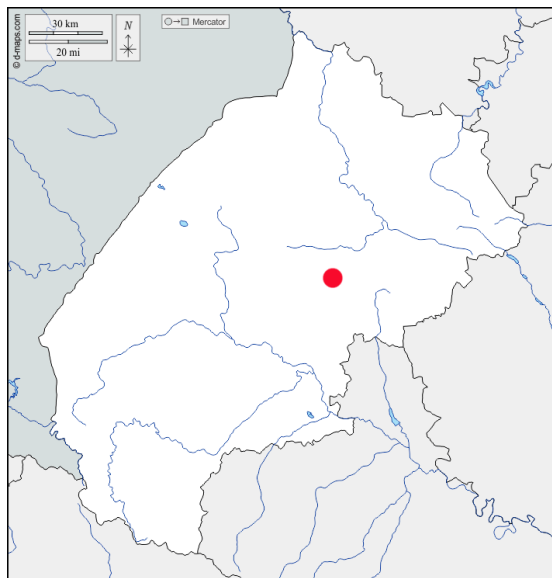
Експедиція: Волинська археологічна експедиція,
Звенигородський загін

Рік розкопок: 2013

Автори досліджень: Д. Н. Козак, Т. І. Слободян

Епоха: латенський — ранньоримський час

Археологічна культура: липицька, пшеворська.

Перші згадки про виявлення у Звенигороді тілопальних поховань римського часу відносяться до 30-х років ХХ ст. (Smiszko 1932, s. 64-68). В 1950-х роках археологічною експедицією під керівництвом І. К. Свешнікова здійснювалися планомірні дослідження, під час яких було виявлено два могильника. Один знаходився на північно-західній околиці (урочище «Гоева Гора»), інший — на південно-східній околиці (урочище «Загуменки») села Звенигород Львівського району Львівської області. Під час досліджень в «Загуменках» виявлено декілька поховань, на «Гоевій Горі» — 20 поховань. Обидва могильники є біритуальними (Свешников 1954; 1957).

У 1975 році археологічною експедицією під керівництвом Д. Н. Козака дослідження могильника в урочищі «Гоева Гора» були продовжені. Археологічними роботами відкрито 25 тілопальних поховань (Козак 1975; 1978). Антропологічний матеріал з розкопок 1950–1970-х років не зберігся.

У 2013 році дослідження «Гоевої гори» були продовжені (Козак, Слободян, Володарець-Урбанович 2014). Виявлено одне тілопальне поховання (26). Матеріал з досліджень 2013 року зберігається у фондах відділу біоархеології.

Склад колекції:

№ колекції
20/К

Пам'ятка
Звенигород

Поховання
26

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Козак, Д. Н., Слободян, Т. І., Володарець-Урбанович, Я. В. 2014. Дослідження поховальних пам'яток ранньоримського часу в околицях Звенигорода. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2013*. Київ: ІА НАН України, с. 178-179.

Слободян, Т. І. 2014. Поховальні пам'ятки ранньоримського часу в околицях Звенигорода (дослідження 2013 року). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 18, с. 230-244.

Слободян, Т. І. 2018. Антропологічний аналіз тілопальних поховань 2015–2016 рр. В: Болтрик Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України, с. 349-350.

Архів ІА НАН України:

Слободян, Т. І. 2013. Звіт про антропологічний аналіз перепалених людських кісток з поховання 26 у Звенигороді. В: Козак, Д. Н., Слободян, Т. І., Володарець-Урбанович, Я. В. *Звіт про дослідження поховальних пам'яток ранньоримського часу в околицях Звенигорода у 2013 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2013/52, с. 15-26.

ІВКІВЦІ. Колекція № 36/К

Розташування: с. Івківці,
Черкаський район, Черкаська область,
урочище «Троянка»

Експедиція:

1. Спільна експедиція ІА НАН України та Черкаського міського археологічного музею Середньої Наддніпряниці;
2. Дніпро-Псельська ранньослов'янська експедиція ІА НАН України

Рік розкопок:

1. 2016
2. 2017–2021

Автори досліджень:

1. Д. П. Куштан, М. П. Сиволап
2. Ю. Ю. Башкатов

Епоха: ранньоримський час

Археологічна культура: пізньозарубинецька
група пам'яток, тип Івківці.

Пам'ятка Івківці знаходиться поблизу с. Івківці Черкаського району Черкаської області. Могильник виявлено у 2016 році, тоді матеріали одного з пограбованих поховань (1) потрапили до Черкаського міського археологічного музею Середньої Наддніпряниці. Невдовзі місце знахідки було додатково обстежено співробітниками музею, перепалений остеологічний матеріал зібрано для подальшого аналізу (Куштан, Сиволап, Марченко 2018; Башкатов, Бітковська, Слободян 2020).

З 2017 року Дніпро-Псельською ранньослов'янською археологічною експедицією під керівництвом Ю. Ю. Башкатова розпочалися планомірні дослідження некрополя та поселення. Дослідження тривали до 2021 року включно, тимчасово припинені через війну.

За ці польові сезони на могильнику відкрито загалом 11 урнових та безурнових тілопальних поховань. Серед поховального реквізиту вирізняються елементи костюму (пряжки), прикраси (сережки, намистини), єгипетські артефакти (намистини у вигляді жуків-скарabeїв та із зображенням левів), зброя та військово спорядження (умбон щита, вістря стріли), керамічний посуд тощо. Автори досліджень датують виявлені артефакти серединою I — серединою / третьою чвертю II ст. н.е., час функціонування могильника визначають кінцем I — серединою II ст. н.е. (Башкатов, Бітковська 2021)⁶.

⁶ Щира вдячність автору досліджень Ю. Ю. Башкатову за надану інформацію.

Остеологічний матеріал з досліджень переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
36/К	Івківці	2
36/К	Івківці	3
36/К	Івківці	4
36/К	Івківці	5
36/К	Івківці	6
36/К	Івківці	7
36/К	Івківці	8
36/К	Івківці	9
36/К	Івківці	10
36/К	Івківці	11

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Башкатов, Ю. Ю., Бітковська, Т. В., Слободян, Т. І. 2020. Пошук могильника ранньоримського часу біля с. Івківці. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2019*. Київ: ІА НАН України, с. 328.

Архів ІА НАН України⁷:

Куштан, Д. П. 2016. *Звіт про археологічні розвідки на території Черкаської області за 2016 рік*. Науковий архів ІА НАНУ, 2016/39.

Башкатов, Ю. Ю., Бітковська, Т. В. 2017. *Звіт про дослідження поселення біля села Івківці (ур. Троянка), Чигиринського району, Черкаської області*. Науковий архів ІА НАНУ, 2017/26.

Місце постійного зберігання: Антропологічний матеріал з поховання 1 зберігається у Черкаському міському археологічному музеї Середньої Наддніпрянщини, м. Черкаси, з поховань 2–11 — у біоархеологічних фондах Інституту археології НАН України, м. Київ.

⁷ Польові звіти за 2018, 2019, 2020, 2021 рр. відсутні в Науковому архіві. Перебувають на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

КАРІВ I. Колекція № 30/К

Розташування: с. Карів,
Червоноградський (колишній Сокальський)
район, Львівська область

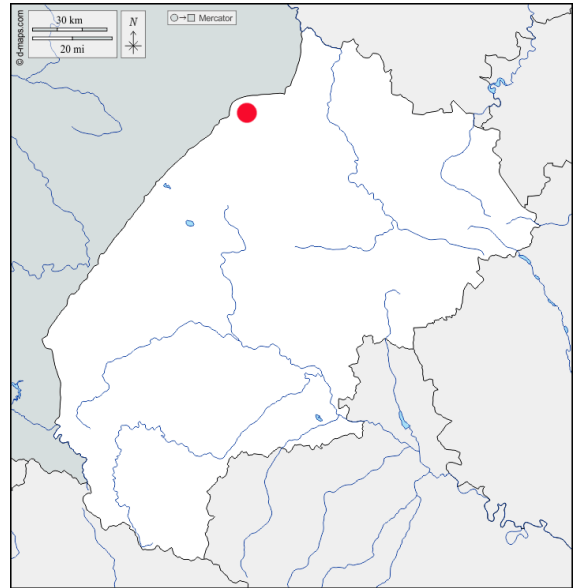
Експедиція: Карівська археологічна
експедиція — спільна експедиція Львівського
національного університету імені Івана
Франка та КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей»
м. Винники

Рік розкопок: 2017–2020

Автор досліджень: Я. І. Онищук

Епоха: латенський — римський час

Археологічна культура: полікультурна пам'ятка.

Карів I є унікальною поховальною пам'яткою II ст. н.е. Могильник знаходиться на північно-західній околиці с. Карів Червоноградського району Львівської області, на правому березі широкої долини р. Солокії — лівої притоки Західного Бугу. Його дослідження проводилися у 2017–2020 рр. археологічною експедицією під керівництвом Я. І. Онищука.

За цей час відкрито 12 тілопальних поховань. Окрім перепалених людських та тваринних кісток у похованнях виявлено унікальний супровідний реквізит — бронзові казани з антропоморфними зображеннями, сітули, ритуально зіпсовані зброя та військово спорядження (металеві частини щитів, мечі, вістря списів та стріл, шпори, деталі кінської вуздечки), елементи костюму (металеві складові поясного гарнітуру, фібули), прикраси (бронзові та золоті підвіски, персні), скляний посуд, кераміка типу Terra sigillata, деталі ритонів. Наявність у поховальних комплексах дорогих предметів провінційно-римського походження, прикрас (у тому числі з дорогоцінних металів) та інших престижних речей вказує на високий соціальний статус похованих тут осіб.

Пам'ятка є багатокомпонентною в етноісторичному контексті. Проведені дослідження засвідчують наявність різнокультурних рис, характер яких вказує на пшеворські, західнобалтські, свебські, постзарубинецькі культурні впливи (Onyshchuk 2019; Онищук 2020; 2022a; 2022b).

Остеологічний матеріал переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України. Після здійсненої експертизи повернутий на постійне зберігання до фондів КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» м. Винники, Львівська область.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
30/К	Карів I	1
30/К	Карів I	2
30/К	Карів I	3

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
30/К	Карів I	5
30/К	Карів I	6
30/К	Карів I	7
30/К	Карів I	8
30/К	Карів I	9
30/К	Карів I	10
30/К	Карів I	11
30/К	Карів I	12

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Об'єкти / культурний шар</i>
30/К	Карів I	З18, с12
30/К	Карів I	Г15, с12
30/К	Карів I	СІ, кв. А7
30/К	Карів I	СІ, кв. 1–2
30/К	Карів I	СІ, кв. Б1
30/К	Карів I	СІ, культурний шар
30/К	Карів I	п/м

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Онищук, Я. 2020. Деякі підсумки досліджень могильника римського часу Карів I у Західному Побужжі. В: Любичев, М. В., Мизгін, К. В. (ред.). *Між Сходом та Заходом (Inter Orientem et Occidentem): Ювілейна збірка до 65-річчя з дня народження доктора Ердуште Шульце та 20-річчя Германо-Слов'янської археологічної експедиції*. Остроготики, 3. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 143-163.

Онищук, Я., Слободян, Т. 2024. Результати дослідження поховання № 8 на могильнику Карів-I у Західному Побужжі. *Археологія*, 4, с. 18-34.

Архів ІА НАН України:

Онищук, Я. І., Сидорович, В. З., Гринчишин, Б. В. 2017. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів-I у Західному Побужжі в 2017 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2017/38.

Слободян, Т. І. 2018. Антропологічний аналіз перепалених кісток із могильника римського часу Карів. В: Онищук, Я. І., Сидорович, В. З. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів I у Західному Побужжі в 2018 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2018/76, с. 82-94.

Слободян, Т. 2019. Антропологічний аналіз виявленого остеологічного матеріалу могильника Карів I. В: Онищук, Я. І., Сидорович, В. З. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів I у Західному Побужжі у 2019 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2019/42, с. 156-166.

Онищук, Я. І., Сидорович, В. З. 2020. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів–І та кремаційного поховання у с. Речичани Львівської області в 2020 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2020/41.

Місце постійного зберігання: КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчий музей» м. Винники, Львівська область.

КОМПАНІЙЦІ. Колекція № 5/К

Розташування: хут. Компанійці (нині затоплений водосховищем), поблизу с. Григоро-Бригадирівка, Горішньоплавнівська міська громада, Кременчуцький район, Полтавська область, урочище «Косюрівщина»

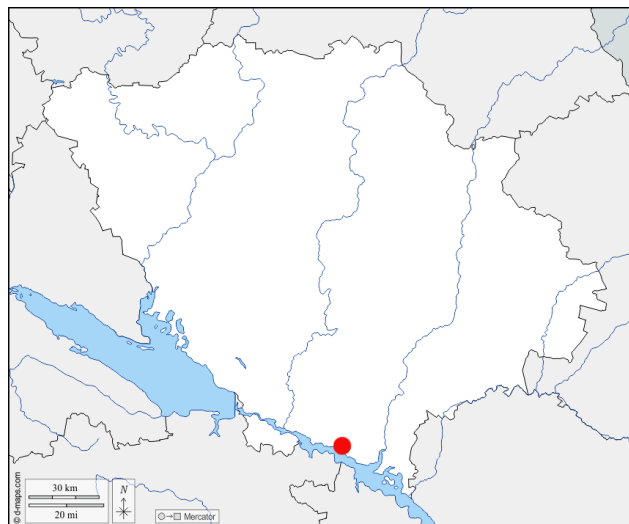
Експедиція: експедиція Інституту археології АН УРСР

Рік розкопок: 1964

Автор досліджень: Є. В. Махно

Епоха: римський час

Археологічна культура: черняхівська.

Компанійці є одним з найбільших досліджених на сьогодні некрополів черняхівської культури. Пам'ятка виявлена О. В. Бодянським у 1960 році. Протягом шести років, з 1960 по 1965, могильник досліджувався археологічною експедицією під керівництвом Є. В. Махно. Пам'ятка знаходиться поблизу колишнього хут. Компанійці (нині затоплений водосховищем), с. Григоро-Бригадирівка Кременчуцького району, Полтавської області. На дослідженій площі, понад 5200 м², було відкрито 467 тілопокладень та тілопальних поховань черняхівської культури (Махно 1971).

Антропологічний матеріал з досліджень 1964 року, з 41 тілопального поховального комплексу, зберігається у біоархеологічних фондах Інститут археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
5/К	Компанійці	100
5/К	Компанійці	208
5/К	Компанійці	213
5/К	Компанійці	214
5/К	Компанійці	216
5/К	Компанійці	217
5/К	Компанійці	219
5/К	Компанійці	223
5/К	Компанійці	224
5/К	Компанійці	225
5/К	Компанійці	226
5/К	Компанійці	227
5/К	Компанійці	228
5/К	Компанійці	229

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
5/К	Компанійці	231
5/К	Компанійці	238
5/К	Компанійці	239
5/К	Компанійці	240
5/К	Компанійці	241
5/К	Компанійці	242
5/К	Компанійці	243
5/К	Компанійці	244
5/К	Компанійці	246
5/К	Компанійці	247
5/К	Компанійці	247а
5/К	Компанійці	251
5/К	Компанійці	254
5/К	Компанійці	256
5/К	Компанійці	260
5/К	Компанійці	261
5/К	Компанійці	262
5/К	Компанійці	264
5/К	Компанійці	265
5/К	Компанійці	270
5/К	Компанійці	275
5/К	Компанійці	282
5/К	Компанійці	285
5/К	Компанійці	286
5/К	Компанійці	291
5/К	Компанійці	292
5/К	Компанійці	294

Антропологічна експертиза: не здійснена

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Махно, Е. В. 1964. *Компаниевский отряд Днепродзержинской экспедиции*. Научный архив ИА НАНУ, 1964/13-б.

ЛЕГЕДЗИНЕ. Колекція № 26/К

Розташування: с. Легедзине,
Тальнівський район, Черкаська область
Експедиція: Легедзинська черняхівська
археологічна експедиція Інституту
археології НАН України
Рік розкопок: 2015
Автор досліджень: Б. В. Магомедов
Епоха: римський час
Археологічна культура: черняхівська.

Могильник черняхівської культури поблизу с. Легедзине Тальнівського району Черкаської області відкритий у 2008 році. За більш ніж десять років розкопок на пам'ятці виявлено та досліджено понад 80 поховань (Магомедов, Диденко, Милашевский 2017; Магомедов, Діденко 2020).

Антропологічний матеріал з досліджень 2015 року — з 10 тілопальних поховань — переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції	Пам'ятка	Поховання
26/К	Легедзине	64
26/К	Легедзине	65
26/К	Легедзине	66
26/К	Легедзине	67
26/К	Легедзине	68
26/К	Легедзине	69
26/К	Легедзине	70
26/К	Легедзине	71
26/К	Легедзине	72
26/К	Легедзине	73

Антропологічна експертиза: Т. О. Рудич

Публікація результатів:

Рудич, Т. А. 2017. Палеоантропологический материал из могильника Легедзине за 2015 г. В: Магомедов, Б. В., Диденко, С. В., Милашевский, А. С. Могильник черняховской культуры у с. Легедзине (работы 2015 г.). *Археология і давня історія України*, 1 (22), приложение 1, с. 139-140.

Архів ІА НАН України:

Рудич, Т. А. 2015. Палеоантропологический материал из раскопок могильника у с. Легедзино 2015 г. В: Магомедов, Б. В., Диденко, С. В., Милашевський, А. С. *Отчет о раскопках могильника черняховской культуры у с. Легедзине Тальновского р-на Черкасской обл. в 2015 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2015/20, с. 14-16.

МИЛЬНЕ V. Колекція № 17/К

Розташування: с. Мильне, Зборівський район,
Тернопільська область

Експедиція: Мильнівська археологічна
експедиція ДП «Подільська археологія»
ДП НДЦ ОАСУ Інституту археології НАН
України

Рік розкопок: 2011

Автор досліджень: В. В. Ільчишин

Епоха: римський час

Археологічна культура: черняхівська.

Археологічні пам'ятки біля с. Мильне Зборівського району Тернопільської області відкриті під час розвідкових досліджень у 2007 році. Дослідження продовжувалися експедицією ДП «Подільська археологія» ОАСУ ІА НАН України під керівництвом В. В. Ільчишина у 2009–2011 рр. Виявлені поселення та могильники відносяться до комарівсько-тшинецької, висоцької, черняхівської культур, давньоруського часу. Загалом відкрито понад 40 різночасових поховань (Ільчишин, Матвіїшина, Кушнір 2014).

Антропологічний матеріал з тілопального поховання 1 черняхівської культури, дослідженого у 2011 році, було передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції
17/К

Пам'ятка
Мильне V

Поховання
1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Слободян, Т. І. 2018. Антропологічний аналіз тілопальних поховань 2015–2016 рр. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України, с. 349-350.

Архів ІА НАН України:

Ільчишин, Василь. 2011. *Звіт про пам'яткоохоронні дослідження (розкопки) могильника Мильне I–а, поселення Мильне I та Мильне V висоцької культури біля с. Мильне Зборівського району Тернопільської області у 2011 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2011/86.

МИХАЙЛІВКА. Колекція № 39/К

Розташування: між сс. Михайлівка і Байрак,
Лебединська міська громада, Сумський район,
Сумська область

Експедиція: Сумська археологічна експедиція

Рік розкопок: 2021

Автор досліджень: Л. І. Білинська

Епоха: римський час

Археологічна культура: не встановлено.

У 2021 році Сумською археологічною експедицією під керівництвом Л. І. Білинської було проведено дослідження тілопального поховального комплексу, виявленого між сс. Михайлівка і Байрак, Сумського району, Сумської області. Автори досліджень датують виявлене поховання кінцем II — початком III ст. н.е.

Антропологічний матеріал переданий на експертизу до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції
39/К

Пам'ятка
Михайлівка

Поховання
без номера

Антропологічна експертиза: не здійснена

Публікація результатів: результати антропологічної експертизи не опубліковані

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

МОРГУЛИЧІ. Колекція № 28/К

Розташування: с. Моргуличі,
Чернігівський район, Чернігівська область

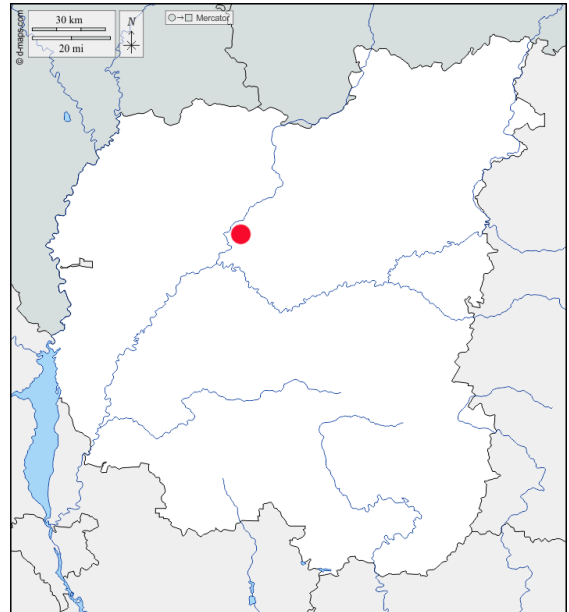
Експедиція: Лівобережна експедиція
ДП НДЦ ОАСУ Інституту археології
НАН України

Рік розкопок: 2017

Автори досліджень: Р. В. Терпиловський,
Г. В. Жаров

Епоха: латенський — римський час

Археологічна культура: зарубинецька.

Могильник зарубинецької культури поблизу с. Моргуличі Чернігівського району Чернігівської області випадково виявлений у 2017 році. Археологічною експедицією ОАСУ під керівництвом Г. В. Жарова та Р. В. Терпиловського⁸ досліджено рештки двох поховань (I ст. до н.е. — I ст. н.е.) (Терпиловський, Жаров 2018).

Остеологічний матеріал з об'єктів та культурного шару могильника переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Об'єкти / культурний шар</i>
28/К	Моргуличі	р. 1, кв. 4–Б/5–Б, об.1
28/К	Моргуличі	р. 1, кв. 5–А
28/К	Моргуличі	р. 1, кв. 8–Е
28/К	Моргуличі	р. 1, кв. 9–Е

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Слободян, Т. 2019. Дослідження тілопальних поховань у 2017 році. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2017*. Київ: ІА НАН України, с. 387-388.

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

⁸ Сердечно дякую Р. В. Терпиловському за надану інформацію та уточнення даних.

Розташування: с. Мутин,

Кролевецький район, Сумська область

Експедиція: Лівобережна експедиція
ДП НДЦ ОАСУ Інституту археології
НАН України

Рік розкопок: 2010

Автори досліджень: Р. В. Терпиловський,
Г. В. Жаров

Епоха: латенський — римський час

Археологічна культура: зарубинецька культура,
пам'ятки типу Харівка.

Мутинський могильник є унікальною поховальною пам'яткою рубежу ер не лише для Східної, але й Центральної та Західної Європи. Пам'ятка знаходиться на правому березі р. Сейм, поблизу сс. Мутин та Камінь Кролевецького району Сумської області.

Некрополь виявлений випадково наприкінці 2009 року (Терпиловський, Білинська 2010). У 2010 році тут були проведені планомірні археологічні дослідження, у підсумку виявлено та досліджено 13 поховань.

Поховальні комплекси на могильнику, очевидно, належали воїнам-професіоналам високого рангу. Кожне поховання супроводжувалося представницьким набором зброї та військового спорядження, до якого входили меч і наконечник списа, умбон, шолом, шпори. Окрім зброї поховальний реквізит містив елементи костюму (фібули, поясний гарнітур), ножі, металевий та керамічний посуд, інші знаряддя. Зброя, поміщена до поховань, була ритуально зіпсована — погнута та розламана. Престижний характер комплексів підкреслювався різноманітними посудинами кельтського та римського виробництва, що служили урнами — бронзовими сітулами та тазами, біметалевими казанами (Łuczkiiewicz, Terpilovskij 2012; Терпиловский, Жаров 2018).

Автори досліджень датують поховання Мутинського могильника в цілому передримським часом А3. На їх думку, захоронення були здійснені в період від середини I ст. до н.е. до початку I ст. н.е., тяжіючи, наймовірніше, до рубежу нашої ери (Терпиловський, Жаров 2014; Терпиловский, Жаров 2018)⁹.

Біоархеологічні матеріали з 14 поховальних комплексів передані на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

⁹ Сердечно дякую Р. В. Терпиловському за надану інформацію та уточнення даних.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
14/К	Мутин	1
14/К	Мутин	2
14/К	Мутин	3
14/К	Мутин	4
14/К	Мутин	5
14/К	Мутин	6
14/К	Мутин	7
14/К	Мутин	8А
14/К	Мутин	8Б
14/К	Мутин	9
14/К	Мутин	10
14/К	Мутин	11
14/К	Мутин	12
14/К	Мутин	13

Антропологічна експертиза: Експертиза матеріалів з поховання І здійснена І. Д. Потехіною. Антропологічна колекція опрацьовуються Т. І. Слободян, О. Д. Козак, М. Шультцем.

Публікація результатів:

Potechina, I. D. 2012. Wyniki Analizy Antropologicznej Ciałopalnego Pochówku z Mutyna. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIII, s. 175-177.

Slobodyan, T., Terpilovskij, R. 2021. Prospects of Research on Cremated Human Remains: Correlation of Metal Traces on Cremations with Funeral Rituals and Burial Customs. *Anthropologischer Anzeiger*, 78 (1–2), p. 33-58.

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

НОВИЙ ЯРИЧІВ. Колекція № 18/К

Розташування: смт Новий Яричів,
Новояричівська селищна громада,
Львівський район (колишній Кам'яно-Бузький),
Львівська область

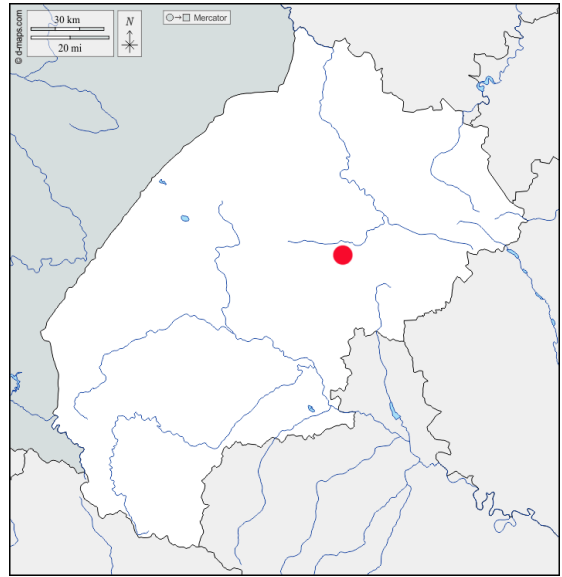
Експедиція: експедиція КЗ ЛОР «Історико-
краєзнавчого музею» м. Винники

Рік розкопок: 2012

Автори досліджень: Н. М. Білас, О. М. Сілаєв

Епоха: римський час

Археологічна культура: пшеворська.

Поховальна пам'ятка римського часу Новий Яричів знаходиться неподалік смт Новий Яричів Львівського району Львівської області. Могильник активно руйнується мародерами. У 2012 році частина виявленого скарбощукачами поховального реквізиту потрапила до КЗ ЛОР «Історико-краєзнавчого музею» м. Винники. Серед переданого інвентарю уламки мечів, умбонів щитів, наконечники списів, вістря стріл, пряжка та інші артефакти. Зброя та військове спорядження ритуально зіпсовані — піддані вогню, зігнуті та розламані.

Невдовзі місце виявлених знахідок було обстежено. Відкрито залишки зруйнованих поховальних комплексів. Автори досліджень датують пам'ятку пізньоримським часом і відносять її до пшеворської культури (Білас, Сілаєв 2012).

Антропологічний матеріал передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції

18/К

Пам'ятка

Новий Яричів

Поховання

без номера

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Слободян, Т. 2014. Тілопальне поховання римського часу з Нового Яричева: антропологічний аналіз. *Наукові студії*, 7, с. 173-183.

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

ОСЕЛІВКА. Колекція № 8/К

Розташування: с. Оселівка, Лівинецька сільська громада, Дністровський район (колишній Кельменецький), Чернівецька область

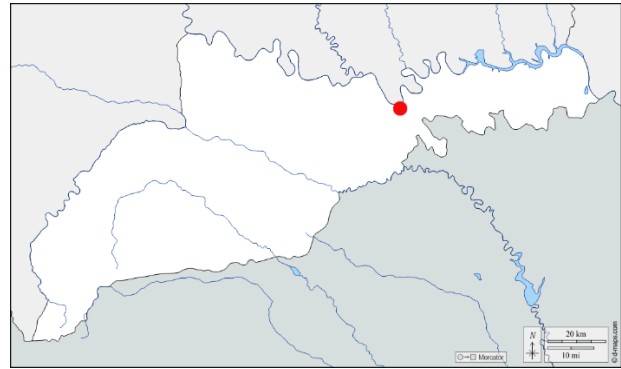
Експедиція: Середньо-Дністровська експедиція

Рік розкопок: 1977

Автор досліджень: Г. Ф. Нікітіна.

Епоха: римський час

Археологічна культура: черняхівська.

Оселівка — біритуальний могильник черняхівської культури. Пам'ятка розміщена на правому березі Дністра, поблизу с. Оселівка Дністровського району Чернівецької області.

Систематичні розкопки могильника проводились у 1969–1978 рр. За цей час відкрито й досліджено 89 поховань, 68 з них є тілопальними. В могилах, окрім перепалених кісток, виявлено керамічний та скляний посуд, елементи костюму (фібули, пряжки), намистини, підвіски, ключі, гребені, прясла тощо (Никитина 1995).

У 1977 році було відкрито 21 тілопальне поховання (Никитина 1977). Антропологічний матеріал 18 з них зберігається у фондах Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
8/К	Оселівка	LXVII (67)
8/К	Оселівка	LXVIII (68)
8/К	Оселівка	LXIX (69)
8/К	Оселівка	LXX (70)
8/К	Оселівка	LXXI (71)
8/К	Оселівка	LXXII (72)
8/К	Оселівка	LXXIII (73)
8/К	Оселівка	LXXIV (74)
8/К	Оселівка	LXXV (75)
8/К	Оселівка	LXXVI (76)
8/К	Оселівка	LXXVII (77)
8/К	Оселівка	LXXVIII (78)
8/К	Оселівка	LXXIX (79)
8/К	Оселівка	LXXXI (81)
8/К	Оселівка	LXXXII (82)
8/К	Оселівка	LXXXIII (83)
8/К	Оселівка	LXXXVII (87)

№ колекції
8/К

Пам'ятка
Оселівка

Поховання
LXXXVIII (88)

Антропологічна експертиза: Є. В. Данилова, Т. І. Алексеєва

Публікація результатів:

Никитина, Г. Ф. 1995. *Анализ археологических источников могильника черняховской культуры у села Оселивка*. Москва: Наука.

Архів ІА НАН України:

Никитина, Г. Ф. 1977. *О полевой работе Средне-Днестровской экспедиции в 1977 году*. Научный архив ИА НАНУ, 1977/25-в.

ПЕРЕГОРКА. Колекція № 38/К

Розташування: с. В'язівка, Народницька селищна громада, Коростенський район, Житомирська область

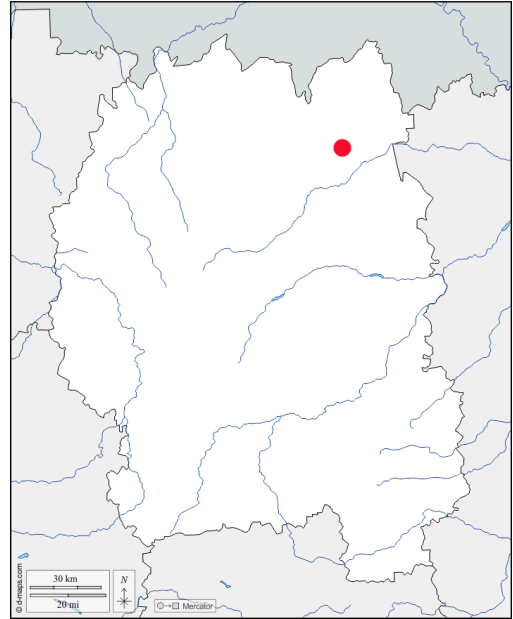
Експедиція: Народницький загін археологічної експедиції ДП НДЦ ОАСУ ІА НАН України

Рік розкопок: 2020–2021

Автори досліджень: С. В. Павленко, А. В. Борисов, А. А. Сорокун

Епоха: пізньоримський час — початок періоду Великого переселення народів

Археологічна культура: –

Під час розвідок 2020 року в басейні нижньої течії р. Жерев на нововиявленій пам'ятці Перегорка зафіксовано та обстежено залишки пограбованого тілопального поховання.

Пам'ятка знаходиться орієнтовно за 4 км на південний захід від південно-західної околиці с. В'язівка Коростенського району Житомирської області. Окрім перепалених людських кісток в похованні виявлено фрагменти кістяного гребеня, уламки скла, вірогідно від келиху, і ліпну кераміку. Поховальний комплекс автори розкопок датують римським часом, IV — початком V ст. н.е. Дослідження продовжені у 2021 році.

Перегорка є унікальною пам'яткою для цього регіону, адже до цього часу на території північної частини Житомирського Полісся поховальні пам'ятки пізньоримської доби та початку періоду Великого переселення народів не фіксувалися (Павленко та ін. 2021).

Остеологічні рештки передано на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України¹⁰.

Склад колекції:

№ колекції
38/К

Пам'ятка
Перегорка

Поховання
1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Павленко, С. В., Борисов, А. В., Сорокун, А. А., Слободян, Т. І. 2021. Тілопальне поховання середини I тис. з Житомирського Полісся. *Археологія*, 2, с. 130-145.

Архів ІА НАН України:

Слободян, Т. 2020. Результати антропологічної експертизи тілопального поховання з В'язівки (дослідження 2020 року). В: Корвін-Піотровський, А. О., Павленко, С. В., Борисов, А. В., Сорокун, А. А. *Звіт про виконання археологічних досліджень (вишукувань) на території історичної частини смт Народичі та Народницької селищної ради (ОТГ) Житомирської області у 2020 р.* Науковий архів ІА НАНУ, с. 48-54.

¹⁰ Щиро дякую С. В. Павленку за надану інформацію та редакційні правки.

ПИЛИПИ. Колекція № 10/К

Розташування: с. Пилипи,
Коломийський район, Івано-Франківська
область

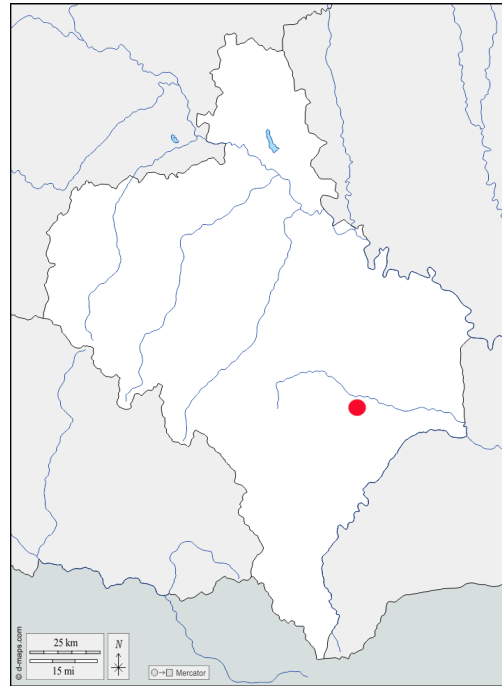
Експедиція: Прикарпатська експедиція
Інституту археології АН УРСР

Рік розкопок: 1984, 1987

Автори досліджень: Л. В. Вакуленко,
О. М. Приходнюк

Епоха: римський час

Археологічна культура: карпатських курганів.

В околицях с. Пилипи Коломийського району Івано-Франківської області в 1980-х рр. археологічною експедицією ІА АН УРСР під керівництвом Л. В. Вакуленко та О. М. Приходнюка було досліджено могильники культури карпатських курганів. Поховальні пам'ятки є курганными некрополями. Пилипи-1 містять 13 курганів, Пилипи-2 — чотири кургани, Пилипи-3 — п'ять курганів (Вакуленко 2010).

Антропологічні матеріали з досліджень 1984, 1987 рр. зберігаються у фондах відділу біоархеології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>
10/К	Пилипи	1
10/К	Пилипи	2
10/К	Пилипи	7, сектор А
10/К	Пилипи	11
10/К	Пилипи	13

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Об'єкт</i>
10/К	Пилипи	ж.1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Вакуленко, Л. В., Приходнюк, О. М. 1984. *Отчет о работе Прикарпатского отряда Раннеславянской экспедиции ИА АН УССР в 1984 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1984/26-в.

Вакуленко, Л. В., Приходнюк, О. М. 1987. *Отчет о работе Прикарпатской экспедиции ИА АН УССР в 1987 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1987/3-б.

ПИРОГІВ. Колекція № 6–б/К

Розташування: поблизу с. Пирогів, нині у складі м. Київ, Київська область

Експедиція:

1. Трипільсько-зарубинецький загін Київської експедиції Інституту археології АН УРСР;
2. Експедиція Республіканської лабораторії охоронних досліджень пам'яток;

Рік розкопок:

1. 1966–1968, 1970–1972
2. 1988–1992

Автори досліджень:

1. А. І. Кубишев
2. Л. Є. Скиба

Епоха: латенський — римський час

Археологічна культура: зарубинецька.

Пирогівський могильник є одним з найбільших, виявлених на сьогодні, некрополів зарубинецької культури. Могильник є еталонною пам'яткою для середньодніпровської групи зарубинецьких пам'яток. Пам'ятка знаходиться на околиці Києва, у місцевості Пирогів.

Некрополь відкрито у 1966 році археологічною експедицією ІА АН УРСР під керівництвом А. І. Кубишева. У 1967–1968, 1970–1972 рр. експедицією за участю А. І. Кубишева, Є. В. Максимова та В. О. Круца продовжені систематичні дослідження пам'ятки (Кубишев, Максимов 1969; Скиба 2001, с. 9-10).

У 1988–1992 рр. пам'ятку досліджувала археологічна експедиція під керівництвом Л. Є. Скиби (Скиба 2001, с. 9-10).

Загалом на площі близько 10 тис. м² відкрито та досліджено 260 поховань зарубинецької культури (всі поховання є тілопальними). Окрім зарубинецьких виявлено і комплекси пізньотрипільського та скіфського часу (Скиба 2001).

Біоархеологічні рештки з 79 тілопальних поховань, що відносяться дослідниками до зарубинецької культури, зберігаються у фондах відділу біоархеології Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
6–б/К	Пирогів	1
6–б/К	Пирогів	2
6–б/К	Пирогів	5
6–б/К	Пирогів	7

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
6-б/К	Пирогів	9
6-б/К	Пирогів	11
6-б/К	Пирогів	14
6-б/К	Пирогів	15
6-б/К	Пирогів	17
6-б/К	Пирогів	18
6-б/К	Пирогів	21
6-б/К	Пирогів	22
6-б/К	Пирогів	23
6-б/К	Пирогів	24
6-б/К	Пирогів	26
6-б/К	Пирогів	28
6-б/К	Пирогів	29
6-б/К	Пирогів	31
6-б/К	Пирогів	33
6-б/К	Пирогів	34
6-б/К	Пирогів	37
6-б/К	Пирогів	39
6-б/К	Пирогів	40
6-б/К	Пирогів	41
6-б/К	Пирогів	42
6-б/К	Пирогів	44
6-б/К	Пирогів	45
6-б/К	Пирогів	46
6-б/К	Пирогів	50
6-б/К	Пирогів	51
6-б/К	Пирогів	66
6-б/К	Пирогів	72
6-б/К	Пирогів	100
6-б/К	Пирогів	101
6-б/К	Пирогів	102
6-б/К	Пирогів	105
6-б/К	Пирогів	106
6-б/К	Пирогів	107
6-б/К	Пирогів	109
6-б/К	Пирогів	111
6-б/К	Пирогів	112
6-б/К	Пирогів	115
6-б/К	Пирогів	116
6-б/К	Пирогів	117
6-б/К	Пирогів	118
6-б/К	Пирогів	119

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
6-б/К	Пирогів	120
6-б/К	Пирогів	122
6-б/К	Пирогів	124
6-б/К	Пирогів	127
6-б/К	Пирогів	130
6-б/К	Пирогів	131
6-б/К	Пирогів	132
6-б/К	Пирогів	133
6-б/К	Пирогів	152
6-б/К	Пирогів	163
6-б/К	Пирогів	164
6-б/К	Пирогів	179
6-б/К	Пирогів	180
6-б/К	Пирогів	183
6-б/К	Пирогів	188
6-б/К	Пирогів	189
6-б/К	Пирогів	190
6-б/К	Пирогів	193
6-б/К	Пирогів	195
6-б/К	Пирогів	197
6-б/К	Пирогів	200
6-б/К	Пирогів	201
6-б/К	Пирогів	202
6-б/К	Пирогів	205
6-б/К	Пирогів	210
6-б/К	Пирогів	211
6-б/К	Пирогів	212
6-б/К	Пирогів	213
6-б/К	Пирогів	214
6-б/К	Пирогів	215
6-б/К	Пирогів	216
6-б/К	Пирогів	217
6-б/К	Пирогів	219

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян, О. В. Філіпчук

Публікація результатів:

Слободян, Т. І. 2019. Антропологічне дослідження Пирогівського могильника: нові дані у вивченні поховального обряду населення зарубинецької культури. В: Залізняк, Л. Л., Потехіна, І. Д. (ред). *Анотації доповідей Міжнародної конференції «Від палеоліту до козацької України», присвяченої 100-літньому ювілею Д. Я. Телегіна*. Київ: Видавець Олег Філюк, с. 97.

Філіпчук, О. В. 2001. Визначення кальцинованих кісток з поховань Пирогівського могильника. В: Скиба, Л. Є. 2001. *Пирогівський могильник зарубинецької культури*. Додаток 4, Таблиця 2. Київ: Інститут археології НАН України, с. 96-97.

Архів ІА НАН України:

Кубышев, А. И. 1966. *Отчет о раскопках могильника зарубинецкой культуры у сс. Чапаевка-Пирогов, Киево-Святошинского района, в ур. "Церковщина" в 1966 году*. Научный архив ИА НАНУ, 1966/5.

Кубышев, А. И. 1967. *Пироговский могильник зарубинецкой культуры / у с. Чапаевка-Пирогов / в 1967 году*. Научный архив ИА НАНУ, 1967/5-а.

Кубышев, А. И. 1968. *Пироговский могильник зарубинецкой культуры*. Научный архив ИА НАНУ, 1968/6.

Кубышев, А. И. 1970. *Отчет о раскопках Пироговского могильника зарубинецкой культуры*. Научный архив ИА НАНУ, 1970/18.

Кубышев, А. И. 1971. *Отчет о раскопках могильника зарубинецкой культуры II в. до н.э. у с. Чапаевка-Пирогов, Киево-Святошинского р-на, Киевской обл. в 1971 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1971/2.

Кубышев, А. И. 1972. *Отчет о раскопках Пироговского могильника зарубинецкой культуры 1972 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1972/21-г.

Скиба, Л. Е. 1988. *Отчёт о раскопках Пироговского могильника, расположенного на землях совхоза "Хотовский" Киево-Святошинского р-на Киевской обл. в 1988 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1988/89.

Скиба, Л. Е. 1989. *Отчет Киево-Черниговской экспедиции о раскопках могильника зарубинецкой культуры у пгт. Пирогов Киево-Святошинского р-на Киевской обл.* Научный архив ИА НАНУ, 1989/155.

Скиба, Л. Е. 1990. *Отчет об охранных раскопках Пироговского могильника, расположенного на землях совхоза «Хотовский» Киево-Святошинского района Киевской области в 1990 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1990/40.

Скиба, Л. Е. 1991. *Отчет о раскопках Пироговского могильника на землях "Хотовского" совхоза Киево-Святошинского района Киевской области в 1991 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1991/136.

Скиба, Л. Є. 1992. *Звіт про роботу Пирогівської експедиції в Києво-Святошинському районі Київської області та м. Києві (санаторії «Хутір Вільний») у 1992 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1992/180.

ПОБЕРЕЖНЕ 1а. Колекція № 31/К

Розташування: с. Побережне,
Вороновицька селищна громада,
Вінницький район, Вінницька область
Експедиція: археологічна експедиція
Інституту археології НАН України
Рік розкопок: 2018
Автор досліджень: О. В. Петраускас
Епоха: римський час
Археологічна культура: черняхівська.

Поховальна пам'ятка Побережне 1а виявлена у 2018 році місцевими жителями поблизу с. Побережне Вінницького району Вінницької області. Місце знахідки було обстежено археологічною експедицією Інституту археології НАН України (кер. О. В. Петраускас) з метою встановлення археологічного контексту знахідок. Поховання містить вражаючий супровідний реквізит — бронзовий казанок римського виробництва, бронзові пряжки, закінчення реміня, фібулу, голку, кістяний гребінь, скляний виріб, гральний жетон та рештки гральної дошки, вістря стріли, ліпні посудини, уламки гончарного посуду зі слідами повторного обпалу (Petrauskas, Didenko, Slobodjan 2021; Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023).

Антропологічний матеріал з представленою поховальною комплексу переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Поховання</i>
31/К	Побережне 1а	1

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Petrauskas, O., Didenko, S., Slobodjan, T. 2022. Ein Grab mit Hemmoorer Eimer bei Poberezhne, Oblast Winnyzja, in der ukrainischen Podillja. *Germania: Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, 100, s. 193-196.

Слободян, Т. 2023. Результати антропологічного дослідження кісток із поховань з казанками типу Еггерс/63 (Баламутівка–Брід та Побережне 1а). В: Петраускас, О., Надвірняк, О., Погорілець, О. *Казанки типу Хемоор з території України (каталог)*. ОІУМ, 7, додаток 5, с. 205-208.

Архів ІА НАН України:

Слободян, Т. 2018. Визначення остеологічних решток з поховання 1. В: Петраускас, О. В., Діденко, С. В. *Звіт про розвідкові дослідження біля с. Побережне (Вінницький р-н, Вінницька обл.) у 2018 р.* Науковий архів ІА НАНУ.

ШУМІВЦІ. Колекція № 24/К

Розташування: с. Шумівці,
Розсошанська сільська громада,
Хмельницький район (колишній Ярмолинецький),
Хмельницька область

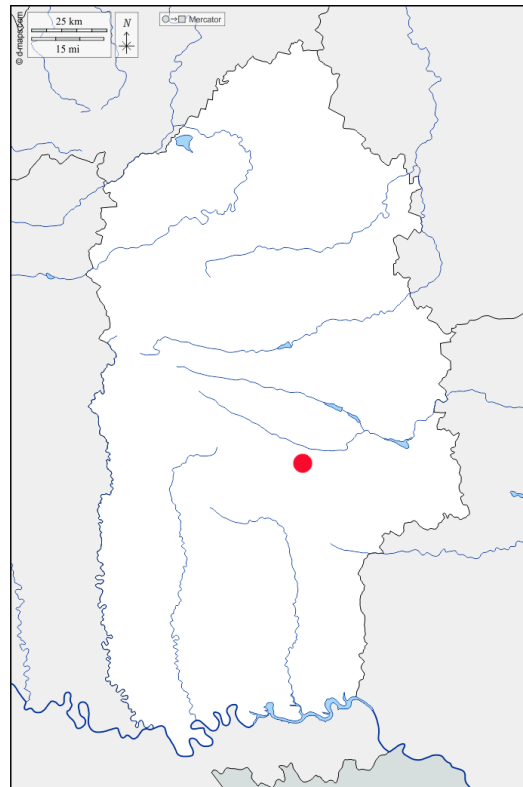
Експедиція: випадкова знахідка

Рік розкопок: 2014

Автор досліджень: –

Епоха: римський час

Археологічна культура: черняхівська.

Поховальний комплекс римського часу поблизу с. Шумівці Хмельницького району Хмельницької області був випадково виявлений під час сільськогосподарських робіт у 2014 році. Знахідки потрапили на зберігання в ДІКЗ «Межибіж». Окрім антропологічних решток в похованні знаходились уламки бронзових посудин, скляні намистини, металеві складові скриньки (Петраускас, Надвірняк, Погорілець 2023, с. 61-62).

На аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України передані перепалені кісткові рештки з поховання.

Склад колекції:

№ колекції
24/К

Пам'ятка
Шумівці

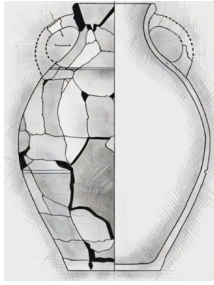
Поховання
без номера

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Слободян, Т. І. 2018. Антропологічний аналіз тілопальних поховань 2015–2016 рр. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України, с. 349-350.

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

КАТАЛОГ КОЛЕКЦІЇ СЛОВ'ЯНО-РУСЬКОЇ ДОБИ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ Пам'ятки другої половини I тис. н.е.

ГОСУДАРІВ ЯР. Колекція № 25/К

Розташування: Теплинський ліс, неподалік с. Богородичне, Святогірська міська громада, Краматорський район, Донецька область, урочище «Государів Яр»

Експедиція: об'єднана експедиція ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» ІА НАН України, КЗ «Слов'янський краєзнавчий музей» та КЗ «Державний історико-архітектурний заповідник у м. Святогірську»

Рік розкопок: 2015

Автори досліджень: А. М. Голубев, І. В. Голубева

Епоха: слов'яно-руська доба

Археологічна культура: салтово-маяцька.

Пам'ятка «Государів Яр» виявлена у 2010 році та введена до наукового обігу як поселення з розташованим поряд ґрунтовим некрополем салтово-маяцької культури. У 2015 році експедицією під керівництвом А. М. та І. В. Голубевих були здійснені шурфування території могильника. Виявлено та розчищено рештки тілопального поховання й «схованку» салтово-маяцької культури зі знаряддями праці, кінським спорядженням, керамічними виробами тощо. Дослідники датують пам'ятку серединою VIII — серединою IX ст. (Голубева, Голубев 2016; Голубев 2017).

Остеологічний матеріал переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Ілюстрація до підрозділу «Колекції слов'яно-руської доби та середньовіччя. Пам'ятки другої половини I тис. н.е.» — адаптоване зображення горщика, виявленого під час досліджень могильника салтово-маяцької культури «Государів Яр». Зображення запозичене з публікації Голубев, А. М. 2017. Салтово-маяцький кремаційний могильник «Государів Яр» у Середньому Подонців'ї. *Археологія*, 2, рис. 3,6.

Склад колекції:

№ колекції
25/К

Пам'ятка
Государів Яр

Поховання
без номера

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

КОРОБОВІ ХУТОРИ. Колекція № 22/К

Розташування: між сс. Гайдари і Коробові Хутори, Зміївська міська громада, Чугуївський район (колишній Зміївський), Харківська область

Експедиція: експедиція ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» ІА НАН України

Рік розкопок: 2013

Автор досліджень: А. М. Голубєв

Епоха: слов'яно-руська доба

Археологічна культура: салтово-маяцька.

Пам'ятка Коробові Хутори досліджувалася експедицією ДП ОАСУ «Слобідська археологічна служба» ІА НАН України під керівництвом А. М. Голубєва у 2013 році. Знаходиться між сс. Гайдари і Коробові Хутори Чугуївського району (колишнього Зміївського) Харківської області.

Коробові Хутори датуються слов'яно-руською добою і є пам'яткою салтово-маяцької культури.

Остеологічний матеріал з досліджень 2013 року переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції

22/К

Пам'ятка

Коробові Хутори

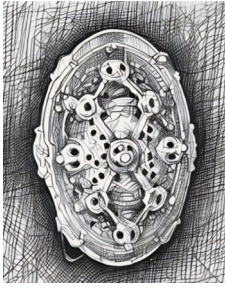
Об'єкт

Ж 25–35л

Антропологічна експертиза: не здійснена

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України: польовий звіт відсутній в Науковому архіві. Перебуває на доопрацюванні / розгляді Польового комітету Інституту археології.

КАТАЛОГ КОЛЕКЦІЇ СЛОВ'ЯНО-РУСЬКОЇ ДОБИ ТА СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ Доба Київської Русі

КИТАЇВ. Колекція № 37/К

Розташування: м. Київ, Голосіївський район, Київська область, Національний природний парк «Голосіївський», урочище «Китаїв»

Експедиція: Китаївський загін Архітектурно-археологічної експедиції ІА НАН України

Рік розкопок: 2020

Автори досліджень: І. В. Зоценко, Д. В. Бібіков

Епоха: давньоруська доба

Археологічна культура: –

Китаївський археологічний комплекс прийнято вважати залишками основного південного форпосту Стародавнього Києва й асоціювати з літописним Пересіченем. Пам'ятка досліджується з 1874 року.

Некрополь загалом складається із трьох курганных груп. У 2020 році розкопки могильника здійснювались Китаївським загonom Архітектурно-археологічної експедиції Інституту археології НАН України під керівництвом І. В. Зоценка та Д. В. Бібікова. У кургані 2, під час розчистки грабіжницької ями, виявлено зруйноване тілопальне поховання (Зоценко та ін. 2022). Надалі роботи на могильнику були продовжені (Бібіков та ін. 2022).

Кісткові рештки з кремаційного поховання, виявленого в кургані 2 (дослідження 2020 року), передані на аналіз до біоархеологічної лабораторії й зберігаються у фондах Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курганна група</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>
37/К	Китаїв	2	2	2

Ілюстрація до розділу «Колекції слов'яно-руської доби та середньовіччя. Доба Київської Русі» — адаптоване зображення фібули, виявленої під час досліджень могильника Шестовиця.

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів:

Зоценко, І., Бібіков, Д., Івакін, В., Баранов, В., Козак, О., Слободян, Т., Оленич, А. 2022. Дослідження Китаївського курганного могильника. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2020*. Київ: ІА НАН України, с. 77-81.

Архів ІА НАН України:

Слободян, Т. І., Козак, О. Д. 2021. Результати антропологічної експертизи тілопального та інгумаційного поховань з курганів 1 та 2 Китаївського курганного могильника. В: Зоценко, І. В., Бібіков, Д. В., Івакін, В. Г., Баранов, В. І. *Звіт про археологічні дослідження Архітектурно-археологічної експедиції ІА НАН України Китаївського курганного могильника в 2020 р.* Науковий архів ІА НАНУ, с. 41-50.

КРУТИЛІВ. Колекція № 11/К

Розташування: с. Крутилів, Гримайлівська територіальна громада, Чортківський район (колишній Гусятинський), Тернопільська область, урочища «Бабина долина» та «Звенигород»

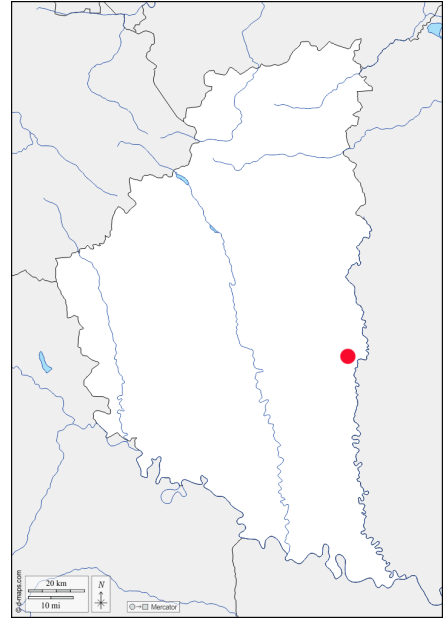
Експедиція: Давньоруська археологічна експедиція Тернопільського краєзнавчого музею

Рік розкопок: 1985, 1992, 1997, 1999

Автор досліджень: М. О. Ягодинська

Епоха: давньоруський час

Археологічна культура: –

Пам'ятки в околицях сс. Крутилів та Кринцилів Гусятинського району Тернопільської області відносяться до слов'яно-руської доби, датуються переважно давньоруським періодом.

Антропологічний матеріал з досліджених об'єктів в урочищах «Бабина Долина» і «Звенигород» (дослідження 1985, 1992, 1997 та 1999 рр.) переданий на аналіз до біоархеологічної лабораторії Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

№ колекції	Пам'ятка	Урочище	Об'єкт
11-а/К	Крутилів	Бабина долина	споруда 5
11-а/К	Крутилів	Бабина долина	споруда 16
11-а/К	Крутилів	Бабина долина	споруда 19
11-б/К	Крутилів	Звенигород	споруда 16
11-б/К	Крутилів	Звенигород	споруда 19

Антропологічна експертиза: Т. І. Слободян

Публікація результатів: результати досліджень не опубліковані

Архів ІА НАН України:

Ягодинская, М. А. 1985. *Отчет об археологических исследованиях Тернопольской Древнерусской экспедиции древнерусского поселения Бабина долина у села Крутилов в 1985 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1985/83.

Ягодинская, М. А. 1992. *Отчет об археологических раскопках Древнерусской археологической экспедиции Тернопольского краеведческого музея в 1992 г. на древнерусском селище Бабина долина около с. Крутилово Гусятинского района Тернопольской области.* Научный архив ИА НАНУ, 1992/228.

Ягодинська, М. О. 1999. *Звіт про археологічні дослідження Давньоруської археологічної експедиції Тернопільського краєзнавчого музею біля с. Крутилів Гусятинського району Тернопільської області на давньоруському городищі-святилищі в ур. Звенигород та давньоруському селищі в ур. Бабина долина.* Науковий архів ІА НАНУ, 1999/86.

ШЕСТОВИЦЯ. Колекція № 2/К

Розташування: с. Шестовиця, Чернігівський район, Чернігівська область

Експедиція:

1. Шестовицька археологічна експедиція;
2. Шестовицька міжнародна археологічна експедиція

Рік розкопок:

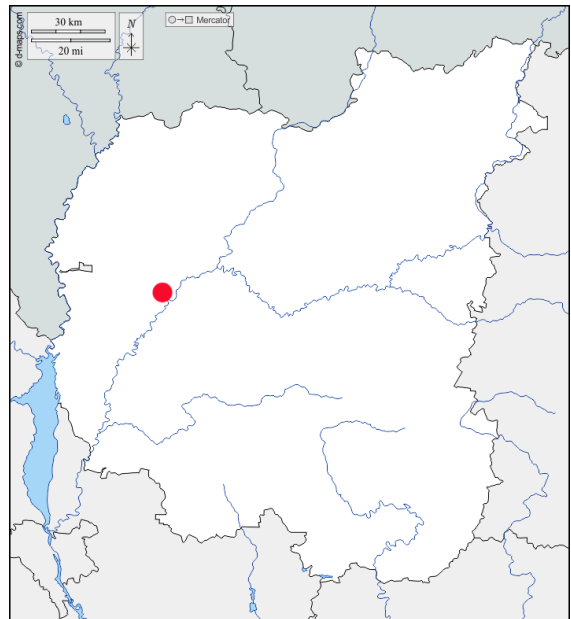
1. 1956
2. 1998
3. 2002
4. 2003
5. 2006
6. 2008
7. 2011
8. 2012

Автори досліджень:

1. Д. І. Бліфельд
- 2–8. В. П. Коваленко, О. П. Моця

Епоха: давньоруський час

Археологічна культура: –

Шестовиця — комплекс археологічних пам'яток поблизу с. Шестовиця Чернігівського району Чернігівської області, визнаний як одне з найбільших поселень вікінгів в Європі.

Комплекс пам'яток складається з городища, посаду, подолу та кількох курганних могильників. Перші дослідження Шестовицьких курганів пов'язані з ім'ям чернігівського археолога П. І. Смолічева, який дослідив 42 кургани в 1925–1927 рр. У 1946 році експедицією під керівництвом Я. В. Станкевича було виявлено сім курганів. У 1948 і 1956–1958 рр. планомірні розкопки курганів у Шестовиці продовжені Д. І. Бліфельдом. Він дослідив 106 насипів у різних курганних групах. У 1998–2012 рр. дослідження поховальних комплексів були продовжені міжнародною археологічною експедицією під керівництвом В. П. Коваленка, О. П. Моці та ін. Розкопки на пам'ятці також проводилися археологічними експедиціями під керівництвом О. О. Попка, І. І. Ляпушкіна, М. А. Попудренко, О. В. Шекуна, В. М. Скорохода. Загалом досліджено близько 200 поховальних комплексів (Коваленко 2009).

Остеологічні матеріали з досліджень різних років зберігаються у фондах відділу біоархеології Інституту археології НАН України.

Склад колекції:

Дослідження 1956 року

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>	<i>Об'єкт</i>
2/К	Шестовиця	7 (76)	50	–
2/К	Шестовиця	9 (69)	18	–
2/К	Шестовиця	9 (69)	19	–
2/К	Шестовиця	9 (69)	20	–
2/К	Шестовиця	9 (69)	22	–
2/К	Шестовиця	9 (69)	24	–
2/К	Шестовиця	9 (69)	26	–
2/К	Шестовиця	9 (69)	31	–
2/К	Шестовиця	9 (69)	63	–
2/К	Шестовиця	13 (75)	57	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	4	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	5	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	6	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	9	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	10	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	11	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	12	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	14	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	17	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	44	–
2/К	Шестовиця	18 (15)	–	кострище 4
2/К	Шестовиця	20 (12)	57	–
2/К	Шестовиця	23 (5)	37	–
2/К	Шестовиця	23 (5)	38	–
2/К	Шестовиця	23 (5)	39	–
2/К	Шестовиця	23 (5)	40	–
2/К	Шестовиця	23 (5)	43	–
2/К	Шестовиця	26 (31)	27	–
2/К	Шестовиця	26 (31)	28	–
2/К	Шестовиця	26 (31)	29	–
2/К	Шестовиця	26 (31)	30	–
2/К	Шестовиця	26 (31)	31	–
2/К	Шестовиця	26 (31)	32	–
2/К	Шестовиця	26 (31)	34	–
2/К	Шестовиця	26 (31)	35	–

Дослідження 1998 року

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>	<i>Об'єкт</i>
2/К	Шестовиця	–	декілька	р. 3, кістки з поховань

Дослідження 2002 року (Посад)

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>	<i>Об'єкт</i>
2/К	Шестовиця	–	2	р. 9
2/К	Шестовиця	–	–	р. 9, кв. 38, к/м
2/К	Шестовиця	–	–	р. 9, кв. 38, к/м
2/К	Шестовиця	–	–	р. 10, кв. 24, к/м

Дослідження 2003 року (Посад)

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>	<i>Об'єкт</i>
2/К	Шестовиця	–	–	р. 10, об. А
2/К	Шестовиця	–	–	р. 10, кв. 7, об. В

Дослідження 2006 року (Посад)

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>	<i>Об'єкт</i>
2/К	Шестовиця	–	4	р. 17
2/К	Шестовиця	–	4	р. 17, яма 2
2/К	Шестовиця	–	–	р. 17

Дослідження 2008 року (Посад)

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>	<i>Об'єкт</i>
2/К	Шестовиця	–	5	р. 20

Дослідження 2011 року

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>	<i>Об'єкт</i>
2/К	Шестовиця	–	2	–

Дослідження 2012 року

<i>№ колекції</i>	<i>Пам'ятка</i>	<i>Курганна група</i>	<i>Курган</i>	<i>Поховання</i>
2/К	Шестовиця	VI	5	–

Антропологічна експертиза: Антропологічні матеріали з досліджень 2011 року опрацьовані І. Д. Потехіною та Т. І. Слободян. Антропологічну експертизу матеріалів з інших комплексів не здійснено.

Публікація результатів:

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2012. Експертиза кремацій з Шестовиці. В: Болтрик Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2011*. Київ: ІА НАН України, с. 506-508.

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2012. Звіт про антропологічну експертизу кремованих скелетних решток з некрополя Шестовиці. *Археологические исследования в Еврорегионе «Днепр» в 2011 г: Научный ежегодник*. Чернигов: Десна Полиграф, с. 80-83.

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2013. Про населення давньоруської Шестовиці за матеріалами інгумацій та кремацій. В: Івакін, Г. Ю. (ред.). *Слов'яни і Русь: археологія та історія: збірка праць на пошану дійсного члена Національної академії наук України Петра Петровича Толочка з нагоди його 75-річчя*. Київ: Стародавній Світ, с. 237-246.

Архів ІА НАН України:

Бліфельд, Д. І. 1956. *Звіт про археологічні дослідження в с. Шестовиці в 1956 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1956/12-а.

Коваленко, В., Кондратьєв, І., Моця, О., Овчаров, М., Солобай, І., Ситий, Ю. 1998. *Звіт про археологічні дослідження в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області в 1998 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1998/84.

Моця, О., Васюта, О., Луценко, Ф., Квітницький, М., Коваленко, В., Ситий, Ю., Семенченко, Б., Солобай, І., Хамайко, Н. 2003. *Дослідження на посаді городища Коровель, в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської обл. в 2003 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2003/244.

Моця, О., Коваленко, В., Непомнящих, В., Сита, Л., Ситий, Ю. 2008. *Звіт про археологічні дослідження в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської обл. в 2006 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2006/118.

Моця, О., Бондар, О., Коваленко, В., Сита, Л., Ситий, Ю. 2008. *Звіт про археологічні дослідження в урочищі Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області у 2008 р.* Т.1. Науковий архів ІА НАНУ, 2008/289.

Моця, О. П., Коваленко, В. П., Ногін, Є. В., Луценко, Р. М., Ситий, Ю. М., Терещенко, О. В. 2008. *Звіт про археологічні дослідження в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області в 2008 р.* Т. 2. Дослідження на посаді городища в ур. Коровель. Науковий архів ІА НАНУ, 2008/289а.

Коваленко, В., Моця, О., Дем'яненко, Д., Луценко, К., Осадчий, Є., Скороход, В., Ситий, Ю. 2011. *Звіт про археологічні дослідження на городищі в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області у 2011 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2011/55.

Моця, О., Жигола, В., Коваленко, В., Луценко, Р., Сита, Л., Ситий, Ю. 2012. *Звіт про археологічні дослідження на городищі в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області у 2012 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2012/5.

ПЕРСПЕКТИВИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕШТОК КРЕМАЦІЇ В ТАНАТОЛОГІЇ ТА БІОАРХЕОЛОГІЇ

Базовими маркерами для вивчення давніх суспільств, особливо спільнот дописемного періоду, слугують інтерпретативні висновки, побудовані переважно на результатах археологічних та біоархеологічних досліджень. Чільне місце серед цих досліджень займає вивчення поховальних пам'яток, унікальних об'єктів, що окреслюють семантику поховальної обрядовості тієї чи іншої групи населення — його традиційних раціональних та ірраціональних дій, пов'язаних із захороненням та поминанням померлих (Генинг и др. 1990, с. 9).

Рештки похованих людей у цьому контексті заслуговують на особливу увагу. Їх вивчення дає можливість одержати об'єм історичної інформації не менший, аніж обсяг даних, здобутий при вивченні предметів матеріальної культури. Антропологічні матеріали містять важливі дані біологічного профілю похованих людей — стать, вік, морфологічні особливості, сліди патологій, травм, маркери фізичних навантажень та окупаційного стресу, які враховуються при вивченні давнього населення, його екологічної ніші та способу життя. Окрім того кісткові рештки є важливим джерелом для досліджень діагенетичних та тафономічних процесів, які відбувалися з тілом та середовищем депонування після смерті.

Окремим напрямом у біоархеологічних студіях є вивчення антропологічних решток з кремаційних поховальних комплексів. Обряд тілоспалення був поширеним серед давнього населення території України від енеолітичної доби і до введення християнства. Таким чином, належна фіксація та експертиза кремаційних матеріалів набуває важливого значення, які можуть бути чи не єдиним джерелом біологічної інформації про населення того чи іншого періоду.

Основні напрями та завдання наукової експертизи при роботі з перепаленим остеологічним матеріалом умовно можна розділити на дві групи — біологічні та танатологічні.

Скелет людини, його будова та набуті характеристики є результатом впливу багатьох чинників — екологічних, еволюційних, соціально-економічних. Кісткова тканина достатньо чутлива, вона активно реагує на будь-які зміни умов навколишнього середовища (Козак 2019, с. 14-15). Це свого роду «книга», в якій «записана» біографія людини (Schultz 2011). Вивчаючи скелет людини, дослідник отримує широкий спектр біологічних даних — вік, стать, морфологічний тип та генетичні зв'язки, захворювання, маркери фізичних навантажень тощо.

У роботі з перепаленим антропологічним матеріалом використовуються антропологічні, судово-медичні та криміналістичні підходи та методи. Метричні методики (остеометричні, краніометричні та одонтологічні) застосовуються в індивідуальних випадках і з особливою обережністю. Адже кісткова тканина під час тілоспалення, подаль-

Ілюстрація до розділу «Перспективи дослідження решток кремації в танатології та біоархеології» — адаптована ілюстрація з вебсайту (<https://prehistoric-britain.co.uk/pillow-mounds-2>).

ших поховально-обрядових дій та діагенетичних процесів піддається складним фізико-хімічним змінам, що призводять до пошкодження, видозміни кристалічної структури, мінерального складу кісткової тканини та, як наслідок, — до зменшення її об'єму й деформацій (Herrmann und and. 1990; Holck 1997-2008; Symes, Rainwater, Chapman 2008; Walker et al. 2008).

З точки зору біологічного вивчення кремаційні матеріали диференціюються відповідно до видової приналежності, статевих та вікових визначень, морфологічних особливостей.

БІОЛОГІЧНІ ВИЗНАЧЕННЯ

Встановлення видової приналежності. Першочерговим завданням біоархеологічної експертизи є ідентифікація людських та / або тваринних кісток. Видова приналежність визначається морфологічно, ідентифікація зазвичай проводиться шляхом візуального огляду (Nicholson 1993; Bass 1995, p. 309-317; Whyte 2001; Adams, Crabtree 2008; Слободян 2018b, с. 128). У складних випадках залучаються гістологічні дослідження (Cattaneo et al. 1999; Cuijpers 2006).

Статеві-вікові визначення. Базовими для вивчення демографічного профілю давніх суспільств є дані про стать та вік людини на момент смерті.

При визначенні віку дітей та підлітків використовуються такі маркери як порядок прорізування та стан формування коренів молочних і постійних зубів, формування й приростання епіфізів, розміри діафізів довгих кісток, ступінь приростання замикаючої пластинки до тіла хребця, зростання сегментів плоских та неправильних кісток, формування середнього вуха тощо (Fazekas, Kósa 1978; Brothwell 1981; Webb, Suchey 1985; Szilvássy 1988, p. 421-443; Herrmann und and. 1990, p. 57-61; Mays 2002; Schaefer, Black, Scheuer 2009).

Вік у дорослих встановлюється з урахуванням комплексних даних про:

- стан облітерації черепних та піднебінних швів;
- стан суглобових і симфізарних поверхонь;
- вікові зміни на тазових кістках;
- вікові зміни хребців;
- вікові зміни медіальних кінців ключиць;
- остеопоротичні зміни кісткової тканини;
- стан компактної тканини трубчастих кісток;
- вікові особливості формування цементного шару коренів зубів (цементохронологічний метод).

У цьому напрямку розроблено та апробовано на значному масиві даних низку методик (McKern, Stewart 1957; Acsádi, Nemeskéri 1970; Lovejoy et al. 1985; Meindl, Lovejoy 1985; Szilvássy 1988; Brooks, Suchey 1990; Herrmann und and. 1990; Hummel, Schutkowski 1993; eds. Buikstra, Ubelaker 1994; Grosskopf 1995; Black, Scheuer 1996; Byers 2001; Grosskopf 2004; Schwartz 2007). Використовуються для визначення віку і дані гістологічних досліджень, проте з певною обережністю та із врахуванням впливу температурного фактору та патологій (Grosskopf 2004, s. 47-48; Wolf et al. 2017, p. 789-790). Встановлення віку на момент смерті для перепаленого кісткового матеріалу за результатами цементохронологічного

методу є достатньо інформативним та точним, метод дає мінімальну похибку 2,5–3,2 роки (Grosskopf 1990; 2004, s. 54-58; Wittwer-Backofen et al. 2004).

В роботі з перепаленим остеологічним матеріалом не застосовуються методики визначення віку за стертістю зубів. Під час тілоспалення зубна емаль руйнуються і цілими залишаються, як правило, корені, захищені від дії вогню зубними альвеолами (Shipman, Foster, Schoeninger 1984; Schmidt 2008).

Визначення статі при роботі з кремаційним матеріалом виявляється більш складним завданням, оскільки збережені ділянки скелета із вираженими проявами статевого диморфізму переважно зруйновані. Це пов'язано із температурним впливом на кісткову тканину та подальшими тафономічними процесами, внаслідок яких кістка руйнується. Таким нищівним змінам зазвичай найбільше піддаються ділянки скелету, багаті губчастю тканиною — тазові кістки, грудина, ребра, хребці тощо (Maune Correia 1997, p. 278; Dokládál 1999, s. 65-93; Thompson 2002, p. 50).

У випадку достатньої збереженості для визначення статі аналізуються статево-визначальні ділянки тазових кісток та черепа (Алексеев, Дебец 1964, с. 29-40; Алексеев 1966, с. 43-48; Acsádi, Nemeskéri 1970, p. 73-99; Brothwell 1981, p. 59-63; Herrmann und and. 1990, s. 73-85; Buikstra, Ubelaker 1994, p. 16-21; Dokládál 1999, s. 118-122; Bruzek 2002; Walker 2005; Krenzer 2006).

Кількість індивідів. Одним із важливих завдань в фунеральній археології є визначення кількості похованих. У випадку роботи з тілопальними комплексами визначення цього маркеру можливе тільки завдяки антропологічній експертизі. Встановлення мінімальної кількості індивідів (MNI) здійснюється шляхом порівняльного морфологічного аналізу — виокремлення парних однойменних або ж морфологічно не тотожних ділянок скелета. Додатково проводиться кореляція статево-вікових визначень, діагенетичних та інших показників (Grosskopf 2004, s. 37-39; Piontek 2007, s. 67; Naji et al. 2014, p. 42; Слободян 2018b, с. 128).

Патології та травми. Особливу роль для історичних та біоархеологічних реконструкцій відіграє дослідження патологічних змін та травм на скелеті. Патології й травми є маркерами соціальних та природних стресів, спричинених екологічними та соціальними умовами існування популяції, способом життя, міграціями (Capasso, Kennedy, Wilczak 1999; Козак 2019a, с. 14). Зокрема, наявність та частота зубних захворювань (карієсу, зубного каменю, мікротравм емалі, пародонтозу) у населення вказує на характер харчування та рівень гігієни (Schultz 1988; Козак 2010b, с. 106-107; 2019a, с. 21). Надійним маркером загального стану здоров'я та раціону харчування давніх популяцій також є хвороби, пов'язані із дефіцитом поживних речовин. Сліди їх можна виявити на кістках, зокрема ознаки рахіту, цинги тощо (Schultz 2001; Козак, Шульц 2007).

Лінійна гіпоплазія емалі й лінії Харріса є свідченням затримки формування тканин зуба та кісток в процесі росту організму. Частота їх виявлення в популяціях свідчить про пережитий у дитячому та підлітковому віці стрес (внаслідок хвороби, недоїдання). Підвищення частоти випадків цих маркерів та їх кореляція з рівнем дитячої смертності дає можливість встановити сильні стресові піки в певні моменти існування досліджуваної популяції, стан здоров'я населення та рівень його адаптації (Maays 1995, p. 156; Goodman, Armelagos 1998; Armelagos et al. 2009; Козак 2019a, с. 16).

На кремованих кістках також фіксуються прояви різних патологічних процесів — геморагічні та запальні зміни, сліди запалення в придаткових пазухах носа, дегенеративні зміни хребців, стоматологічні патології, ознаки цинги, рахіту тощо (Dokládal 1999, s. 125-128; Слободян та ін. 2014, с. 31-32; Слободян 2014с, с. 177; 2018b, с. 129-130; Nováček, Schultz 2020; Scheelen-Nováček et al. 2020).

Як і будь-які патології, травматичні ушкодження є маркерами взаємодії із зовнішніми природними, соціокультурними чинниками (Ortner, Putschar 1981, p. 55; Lovell, Grauer 2008, p. 341; Ушкова, Козак 2014, с. 21). Травми посткраніального скелету розглядаються як свідчення професійних та побутових навантажень. Черепні травми, а в окремих випадках і травми посткраніального скелету, вказують на агресивність популяції та є наслідком міжособистісних, міжпопуляційних збройних конфліктів (Козак 2010b, с. 64-69, Ушкова, Козак 2014, с. 21). Аналіз травматичних ушкоджень на кістках дає можливість встановити тип зброї, якою було нанесено травму, отримати історичну інформацію про перебіг давніх конфліктів, рівень розвитку військової справи, міграційні процеси та розвиток медицини у історичних та доісторичних суспільствах (Ушкова, Козак 2014, с. 21).

Ідентифікації травм на перепалених кістках присвячена низка наукових публікацій. Дослідження продемонстрували, що більшість діагностичних ознак передсмертних травм зберігається після процесу тілоспалення, зокрема, це сліди від рубання, різання тощо (Mayne 1990; Bohnert et al. 1997; Herrmann, Bennett 1999; Gruchy, Rogers 2002; Pope, Smith 2004; Ubelaker 2008, p. 2; Friedlander 2018; Franceschetti et al. 2021).

Маркери фізичної активності та професійної діяльності. Окупаційна антропологія (або антропологія професій) вивчає можливості реконструкції фізичної активності та професійних фізичних навичок людини за ознаками на кістках. Такі маркери розроблені на основі вивчення так званих ентезопатій — змін кісткової тканини в області ентезисів або місць прикріплення м'язових та сухожильних волокон, зв'язок до поверхні кістки (Palfi, Dutour 1996; eds. Pearson, Buikstra 2006; Villotte, Knüsel 2013; Козак 2014, с. 12-14; Ушкова 2020, с. 140).

Залучення описаних методик дозволяє комплексно досліджувати поховання, що супроводжуються специфічними наборами поховального інвентарю, який асоціюється із певним видом професійної діяльності (вершники, візничі, лучники, ковалі тощо).

Рештки кремацій є менш придатні для комплексної фіксації ентезисних змін, ніж неспалені скелети через значну фрагментарність, проте окремі окупаційні ознаки та особливості фізичного розвитку виокремити можливо.

ТАФОНОМІЧНІ ДАНІ

Дослідження кремаційних матеріалів дозволяє отримати і певні *тафономічні дані*. Зокрема, дослідити посмертні зміни кістки на біологічному та фізико-хімічному рівнях, отримати інформацію про поховальне середовище — кліматичну та географічну зону, вологість та склад ґрунту, його геохімію, кислотність.

Для вивчення діагенетичних та танатологічних процесів в біоархеологічній експертизі передбачено залучення низки технік та методик, зокрема, зняття таких метричних показників, як розмір, об'єм та вага кісткових уламків (Chochol 1961; Stloukal 1982; Wahl 1982; McKinley 1994). Морфологічне дослідження шляхом візуального огляду, за 85

допомогою збільшувального скла або фізико-хімічних та макроскопічних аналізів кісткової тканини — інфрачервоної спектроскопії, рентгенівської дифракції, растрової електронної мікроскопії тощо (Boddington, Garland, Janaway 1987; Stiner, Kuhn 1995; eds. Haglund, Sorg 1997; Shahack-Gross, Bar-Yosef, Weiner 1997; Grosskopf 2004, s. 77-80, 106-113; White, Folkens 2005, p. 49-66; Surabian 2011; Козак 2019b).

ТАНАТОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ

Попри значну фрагментарність, експертиза кремаційних матеріалів дає можливість отримати окрім вищезазначених біологічних та тафономічних характеристик вагомий обсяг даних, пов'язаних із процесом поховально-поминальних дій, відповісти на запитання про підготовчі дії з тілом померлого, зафіксувати низку ритуалів, пов'язаних із актом тілоспалення, особливостями відбору решток кремації з поховального вогнища й укладанням їх до могили / виставлення, реконструювати моделі вбрання та спорядження тощо.

Підготовчі дії з тілом померлого. Поховальний обряд є багатоактним процесом, що включає низку етапів і дій. Після смерті та до акту тілоспалення здійснюються регламентовані підготовчі заходи: визначається місце поховання, перелік поховального реквізиту та його підготовка, тіло померлого готують до кремації.

Процес підготовки може містити ряд конкретних дій (Sprague 2005, p. 70-73). Такі ритуали як омивання, стрижка, окурювання біоархеологічно не фіксуються. Проте сліди ектомії (видалення анатомічних частин тіла), екскарнації (відділення м'яких тканин від кістки), демембрації (розчленування тіла, порушення загальної цілісності тіла) визначити можливо (Mata-Tutor et al. 2021; 2022; Vachirawongsakorn et al. 2022). Сучасні наукові методи також дозволяють встановити часовий інтервал між смертю та процесом кремації, визначити, чи було тіло спалене до етапу поглибленого розкладання, чи ж було кремовано уже скелетизовані рештки, без м'яких тканин (Baby 1954; Binford 1972, p. 375-377; Herrmann 1972; 1976; Thurman, Willmore 1981; Herrmann 1988; Buikstra, Swegle 1989; Mayne Correia 1997, p. 278-279; Symes et al. 2008; Lemmers, Appleby 2020).

Процес кремації. Тілоспалення — не тільки складний ритуальний акт, а й фізико-хімічний процес, яких безпосередньо впливає на структуру та мінеральний склад кісткової тканини.

У судово-медичних та біоархеологічних дослідженнях використовується низка наукових методик, які дозволяють визначити температуру та інтенсивність поховального вогнища за забарвленням кремованих кісток, композитними змінами їх мінерального складу та кристалічної структури (Shipman et al. 1984; Herrmann 1988; Stiner, Kuhn 1995; Holck 1997-2008; Herrman, Bennett 1999; Byers 2002, p. 352-373; Symes et al. 2008; Walker et al. 2008).

Кореляція температурних змін із морфологічними даними в окремих випадках дає можливість визначити позу тіла під час тілоспалення (Ubelaker, Rife 2007; Потехіна, Слободян 2013, с. 244; Слободян та ін. 2014, с. 32; Слободян 2018b, с. 130).

Окрім тіла на поховальному вогнищі міг розміщуватися і підготовлений поховальний реквізит — майно, призначене для поховання — вбрання, ложе та супровідний інвентар (Мельник 1993, с. 97). Асортимент поховального реквізиту, його типологія, особливості виготовлення та розміщення в могилі диктуються низкою загальноприйнятих

поховальних звичаїв та практик, етнокультурних традицій населення, соціальним статусом небіжчика, економічними зв'язками.

Достатньо часто на кремованих рештках фіксуються окремі ділянки із чітко окресленими відбитками від деталей костюму, зброї, прикрас тощо. Фіксація таких слідів на кістках, їх аналіз дає змогу визначити походження відбитка (а в низці випадків і тип виробу, що його залишив), отримати важливу інформацію про асортимент поховального реквізиту та його розміщення під час кремації, відтворити моделі вбрання, реконструювати поховальні звичаї давніх суспільств (Dunlop 1978; Grosskopf 2004, s. 117-126; Devlin, Herrmann 2008; Слободян 2018b, с. 131; Slobodyan, Terpilovskij 2021). Відбитки на кістках можуть бути і результатом тафономічних процесів, характер таких слідів встановлюється шляхом макроскопічних досліджень та фізико-хімічних експертиз (Logan 2002; Selwyn 2004).

Процес захоронення / виставлення та постпоховальний етап. Після акту тілоспалення рештки кремації можуть бути незаховорені, або захоронені. Перший варіант втілюється у таких ритуалах як розвіювання праху, пускання по воді, залишення місця кремації без зведення надмогильних насипів чи будь-яких інших споруд тощо. Другий варіант передбачає захоронення в землі, на місці спалення (первинна кремація, «кремація на місці») або у спеціально підготовленій споруді (вторинна кремація, «кремація на стороні»).

Після захоронення може відбутися ряд ритуалів, пов'язаних із багатоактним, повторним відкриттям могили, з вилученням, заміною або додаванням поховального реквізиту та кісткових решток.

Саме для фіксації таких поховальних практик під час розчистки в полі тілопальних поховань доцільно використовувати мультидисциплінарні підходи та методики (Piontek 1975; Gładkowska-Rzeczyska 1977; Piontek 2007; Naji et al. 2014; Слободян 2018b; Козак та ін. 2019). Зокрема, поєднання морфологічної діагностики кремаційних решток з їх детальною фотографічною, планіграфічною та стратиграфічною фіксацією *in situ* дає змогу відповісти на питання про повний чи частковий відбір решток кремації з поховального вогнища, відтворити процес їх розміщення в місці захоронення, встановити анатомічну / хаотичну послідовність укладання кісткових фрагментів, зафіксувати форму органічної урни (McKinley 2004; Tankó, Tankó 2012; Слободян, Лисенко, Макарович 2014; Naji et al. 2014; Слободян 2018b, с. 131-132).

МЕТОДИ ТА МЕТОДИКИ ДОСЛІДЖЕННЯ РЕШТОК КРЕМАЦІЙ

Більш докладно розглянемо спеціалізовані методики та техніки, що використовуються для експертизи тілопальних решток з метою отримання детальних біологічних, тафономічних та танатологічних даних.

Морфологічна діагностика використовується в багатьох наукових напрямках та містить широкий спектр інформації, з-поміж якої можна виділити вирізнення людських та тваринних кісток, ідентифікація анатомічних відділів й окремих морфологічних ділянок, палеопатологічні спостереження тощо. Морфологічні дослідження здійснюються шляхом візуального огляду, за допомогою збільшувального скла або ж за допомогою більш точних методик, що вимагають спеціалізованих фізико-хімічних та макроскопічних аналізів кісткової тканини.

Гістологічні дослідження є одним із основних методів дослідження кремаційних решток на рівні із морфологічною діагностикою. Використовуються для ідентифікації людських та тваринних кісток, визначення віку індивіда на момент смерті, а також палеопатологічних й діагенетичних досліджень (Grosskopf 1990; Hummel, Schutkowski 1993; Schultz 1997; Cattaneo et al. 1999; Schultz 2001; Grosskopf 2004; Wittwer-Backofen et al. 2004; Wolf et al. 2017).

Окрім гістологічних досліджень у крематології активно застосовуються і спектрографічні й рентгенологічні дослідження. Зокрема, на обпалених кістках апробовано *інфрачервону спектроскопію (FTIR)*, завдяки якій здійснюється якісний та кількісний аналіз речовини. Дослідження були проведені для встановлення температури поховального вогнища, умов процесу тілоспалення в археологічному контексті, впливу спалювання на мікроструктуру кісток (Thompson et al. 2009; Thompson et al. 2013).

Рентгенологічні дослідження, як рентгенівська дифракція (XRD) та малокутове розсіювання рентгенівських променів (SAXS), проводяться з метою встановлення мікроструктурної поведінки кісткової тканини — характерних ознак кристалічних змін кісткової тканини під час нагрівання, а також для визначення температури й тривалості горіння людських решток (Shipman et al. 1984; Hiller et al. 2003; Hiller, Wess 2006; Bergslien et al. 2008; Piga et al. 2009; Sandholzer et al. 2014).

Мікроелементний аналіз заснований на дослідженні концентрації мікроелементів у кістковій тканині з метою виявлення підвищеного вмісту окремих складових, ознак заміщення сторонніми речовинами, що дає змогу відтворити спосіб життя та особливості харчування давнього населення. В роботі з перепаленими кістками використовується з певною обережністю з огляду на особливості цього джерела та складність його вивчення (Grupe, Hummel 1991; Szostek et al. 2003; Grosskopf 2004, s. 28-31; Schultz et al. 2008; Harbeck et al. 2011).

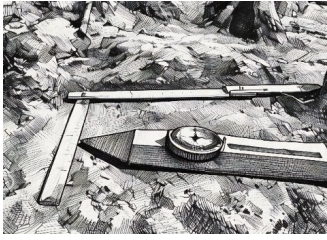
Біомолекулярні аналізи. ДНК-аналіз використовуються в біоархеології для вирішення таких завдань як визначення статі, встановлення родинних зв'язків між похованими. Проте забір та аналіз біомолекулярного матеріалу з кремованих антропологічних решток є вкрай складним завданням, оскільки кісткова тканина під дією високої температури руйнується і є високий ризик забруднення зразків. Отримати результати ДНК-аналізу з обпалених кісток в переважній більшості проведених експериментів не вдалося (Cattaneo et al. 1999; Ye et al. 2004).

Аналіз на *альбумін* є чутливим інструментом для надійної ідентифікації видової приналежності невеликих фрагментів кісток. Окрім того, дослідження цього білка дає можливість доповнити дані про давню дієтну та побутову поведінку. Альбумін також може бути придатним для ідентифікації інших молекул (таких як лейкоцитарні антигени HLA і груп крові АВО), які допоможуть визначити расову приналежність та схильність до захворювань серед давніх популяцій. Імунологічні дослідження решток давніх кремацій в окремих випадках були успішні, а саме в роботі з кістковими фрагментами та зубами, які були піддані дії невисокої температури (Cattaneo et al. 1992; Brown et al. 1995; Cattaneo et al. 1999; Brown 2001; Tsuchimochi et al. 2002; Cattaneo et al. 2009; Harbeck et al. 2011).

Радіовуглецевий аналіз також був апробований в роботі з кремованими антропологічними рештками. Результати досліджень показали великий хронологічний діапазон коливань вуглецю і, за спостереженнями авторів досліджень, повинні коригуватися з урахуванням умов

спалення та діагенетичних процесів — заміщенням вуглецем з атмосфери під час спалення, резервуарним ефектом, «ефектом старої деревини» (Lanting, Brindley 2000; Lanting et al. 2001; Olsen et al. 2008; Zazzo et al. 2012).

Результати наукових досліджень останніх десятиліть показали, що експертиза решток кремацій на сьогодні є одним із важливих напрямів вивчення історичних суспільств на макро- і мікрорівнях. Окрім біологічної інформації про померлого члена суспільства дослідження кремованих решток дозволяє доповнити історичну інформацію даними про поховальні практики та ритуали у давніх спільнотах, норми світогляду, спосіб життя, демографічні показники, особливості археологізації матеріальної культури таких суспільств тощо.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З РОЗЧИСТКИ ТІЛОПАЛЬНИХ ОБ'ЄКТІВ

Комплексна експертиза решток кремації розпочинається не в лабораторії, а в полі, з того моменту, коли археологічний об'єкт було виявлено дослідником. На цьому етапі детальна фіксація та ретельний відбір біоархеологічного матеріалу надають важливі дані для археологічних, діагенетичних та біоархеологічних висновків, реконструкції танатологічної та світоглядної сфери давніх суспільств, зокрема:

— щодо діагенетичного середовища та особливостей археологізації пам'ятки / конкретного об'єкту;

— щодо типу археологічного об'єкту (поховання чи випадкове захоронення, тип поховання);

— щодо процесу відбору та захоронення біоархеологічного матеріалу (тип поховання, форма органічної урни, особливості відбору людських решток з поховального вогнища та їх депонування, хаотичне чи анатомічне укладання кісткових решток в місці захоронення тощо);

— щодо постпоховальних дій (посмертне вшанування, післяпохоронні ритуали).

В науковій літературі питання методичних підходів до розчистки та фіксації тілопальних поховань піднімалися лише епізодично (Piontek 2007; Duday 2009; Naji et al. 2014, р. 33-56; Козак та ін. 2019). На основі досвіду роботи біоархеологів з давніми кремаціями було розроблено та протестовано декілька протоколів. Наведені нижче рекомендації щодо розчистки та фіксації кремованих кісткових решток слід розглядати як загальні поради, що можуть бути скориговані відповідно до специфіки археологічної культури та археологічного контексту.

На етапі відкриття об'єкту та до моменту типологічного визначення рекомендуємо наступний алгоритм його розбору та фіксації:

— визначення контуру археологічного об'єкту або його ймовірних параметрів згідно польових спостережень;

— розподіл досліджуваного об'єкту на декілька умовних секторів відповідно до його розмірів та площі залягання кісткових решток.

Оптимальними для розбору та фіксації є розміри сектору 20×20 см, 30×30 см для поховань, в яких кісткові рештки виявлені у вигляді щільного скупчення, 40×40 см та 50×50 см для об'єктів, в яких кістки фіксуються нерівномірно та розрізнені на значній площі;

— посекторне та пошарове дослідження об'єкту з поетапним зняттям культурного шару товщиною 1–3 см залежно від щільності залягання кісткових решток;

— фото-, планіграфічна та стратиграфічна фіксація, що здійснюється посекторно / пошарово;

— морфологічна ідентифікація кісткових фрагментів;

— відбір решток тілоспалення відповідно до сектору та шару із зазначенням детальної інформації на етикетці (пам'ятка, рік досліджень, інформація про об'єкт, сектор, шар);

— просіювання та флотація ґрунту після вилучення останків.

Опісля встановлення типу об'єкту протокол коригується відповідно до наступного алгоритму.

Розбір первинних кремацій («на місці»)

В археології термін первинна кремація або «кремація на місці» стосується тих поховань, де тіло спалювалось безпосередньо на місці майбутнього захоронення, могили (Sprague 2005; Смирнов 1997, с. 226). Кісткові рештки тут фіксуються в анатомічному порядку, частковому анатомічному порядку або ж хаотичному, коли останки після спалення збиралися й розміщувалися на ділянці поховального вогнища у вигляді одного або декількох скупчень або ж розрізнено.

Для цього виду тілопальних поховань діє загальний протокол розбору та фіксації, поданий вище. Пошарове вилучення та ідентифікація кісток згідно рекомендацій дає можливість встановити варіативність поховальної практики. З метою більш докладного аналізу окремих ділянок об'єкту розчищення, відбір та фіксація кісткових решток здійснюється більш ретельно в планіграфічному та стратиграфічному контексті — розчищуються ці ділянки з мінімальним зняттям товщі ґрунту, буквально по кілька міліметрів, та фіксуються на плані й фото з рекомендованим масштабом 1:1, 1:5.

Розбір вторинних кремацій («на стороні»)

До вторинних кремацій належать ті поховальні комплекси, які характеризують процес поховання у двох проєкціях — процес кремації відбувається поза межами визначеної могили, після чого рештки тілоспалення захоронюються в могилі (Sprague 2005; Смирнов 1997, с. 226). Залежно від характеру розміщення останків тілоспалення в могилі розрізняють урнові, безурнові та змішані поховальні комплекси (кісткові фрагменти тут фіксуються в урні та поза її межами).

Протокол розчищення *урнових поховань* розроблений відповідно до стану збереженості урни. Якщо урна виявлена у цілісному вигляді, її необхідно вилучити з ґрунту монолітом, помістити до пакувальної тари відповідного розміру, забезпечити амортизацію та доправити до біоархеологічної лабораторії для подальшої експертизи.

Якщо ж урна разом із вміщеними у ній рештками кремації виявлена у фрагментованому вигляді або її транспортування є неможливим — розбір та фіксація такого об'єкту відбувається в польових умовах — пошарово, зі зняттям товщі культурного шару в 1–3 см та максимальною фіксацією на кожному етапі розчистки, фото-, плані- та стратиграфічною. Вилучений ґрунт окремо просіюється та промивається з метою виявлення і вилучення дрібних уламків кісток та поховального реквізиту. Також занотовуються спостереження з приводу морфологічного визначення фрагментів, особливостей укладання кісткових решток (горизонтально, вертикально, під певним кутом).

Відбір кісток здійснюється посеCTORно й пошарово, із позначенням на етикетці окрім загальної інформації даних про сектор, номеру шару та глибини (Козак та ін. 2019, с. 71).

Протокол розбору *ямних та змішаних поховань* варіюється відповідно до площі виявленого масиву кісток. Якщо розмір скупчення не перевищує 30–40 см в діаметрі,

досліджувана ділянка умовно ділиться на два сектори й розчищається відповідно до сектору та шару зі зняттям 2–3 см товщі культурного шару. Якщо площа скупчення перевищує 40 см в діаметрі, такий об'єкт розділяється на більше секторів та досліджується відповідно до вище зазначеного алгоритму (Козак та ін. 2019, с. 71-73).

Камеральна обробка

Після вилучення решток кремації з ґрунту їх необхідно очистити. Спосіб очистки залежить від ступеня збереженості перепалених кісток та типу ґрунту. Якщо ґрунт легко прибирається з поверхні кістки (наприклад, піщаний, супіщаний), уламки достатньо очистити щіткою з м'яким ворсом. Якщо ж ґрунт глинистий або чорноземний — кремовані рештки необхідно промити у воді.

Кісткові останки миють і висушують у порядку, в якому вони були складені до пакетів. Перед процедурою промивки потрібно викласти останки з пакетів та просушити в тіні впродовж 10–30 хвилин з огляду на ступінь їхньої вологості. Опісля рештки кремації потрібно посортувати. Крихіткі кісткові фрагменти та ті, що мають значну кількість губчастої тканини — епіфізарні частини довгих кісток, ребра, уламки грудини, тазових кісток, бажано очищати змоченою м'якою щіткою без занурення у воду. Решта уламків кладуться у невеликій кількості в пластикове сито та промиваються у воді близько 5 хв. Додатково великі уламки очищаються змоченою у воді щіткою та зубочистками.

Після промивки кістки потребують планомірного висушення. Просушка має здійснюватись у добре вентиляованих приміщеннях або в тіні до повного висихання, й займати по часу не менше двох днів.

Просушування під прямим сонячним промінням та поблизу джерел тепла (обігрівачі, батареї) заборонене. Це може призвести до фрагментації уламків. Після просушки декілька великих фрагментів бажано зашифрувати.

Подальші дії включають пакування та процедуру реєстрації у фондосховищі (Козак та ін. 2019, с. 73-75).

SUMMARY

Anthropological collections are an integral component of Ukraine's cultural heritage. Serving as unique sources of information, skeletal remains provide important data on the lives of ancient populations, represent once-living people, biological and cultural diversity of humankind.

Bioarchaeological remains from archaeological sites serve as a valuable repository of information for personal identification, encompassing sex, age-at-death, physical condition, genomic diversity, occupational and activity patterns, social status, and pathological conditions. These remains also provide essential insights into the origins, demographic characteristics, migration patterns, and adaptive strategies of ancient populations in response to environmental and social conditions across various historical periods.

The bioarchaeological collections of the Institute of Archaeology are among the most representative in Europe in terms of both the composition and quantity of materials. The funds include more than 500 anthropological collections, containing approximately 20,000 human skeletons, as well as around 200 archaeozoological collections. These assemblages include collections from a variety of burial sites, including collective Meso-Neolithic tombs, Eneolithic dolmens, Bronze Age burial grounds, Scythian barrows, medieval crypts and elite ossuaries, as well as from early modern church cemeteries. They represent ancient populations from different regions of Ukraine, ranging from Crimea in the south to Polissya in the north, and from the Donbas steppe in the east to the Carpathians in the west. The majority of these collections are reliably dated, with well-defined archaeological context and defined cultural attribution. It makes them valuable for traditional anthropological research and advanced multidisciplinary studies, including the study of genetic connections of various ethnocultural groups through ancient DNA analysis, their migrations, demographic profiles, dietary and nutritional strategies, general health, and the prevalence of diseases in ancient populations, as well as the identification of prevailing activities, cultural traditions, rituals, and ceremonies.

The collections of cremated anthropological materials form a distinct section of the bioarchaeological funds at the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine. The assemblage of cremated human remains from archaeological sites is the largest in Ukraine.

The cremation section at the funds of the IA NASU includes human skeletal remains from archaeological sites dating from several thousand years old to 12th century. The cremation collections represent ancient populations from various regions of Ukraine (Carpathian region, Middle Dnieper region, Polissya, North Black Sea region, etc.).

As of early 2024, the anthropological collections of the Institute of Archaeology contain cremated bone remains from 410 archaeological objects, originating from 41 sites. The majority of anthropological remains (98%) were obtained during excavations of ancient cemeteries. The cremated collections include anthropological materials from the Sofievka-Type cemeteries of Trypillian culture (Chervonyi Khutir, Zavalivka), Zarubyntsi culture and Late Zarubyntsi sites (Pyrohiv, Ivkivtsi), Cherniakhiv culture cemeteries (Viitenky, Lehedzyne), Kyivan Rus graveyards (Shestovytsia, Kytaiv), unique burials from Mutyn, Kariv, and other locations.

The collections are organized according to chronological and cultural criteria:

- Prehistoric collections (Eneolithic, Bronze Age)
- Early Iron Age collections (pre-Scythian and Scythian periods, La Tène and Roman periods)
- Early Slavic and Medieval collections (archaeological sites of the second half of the first millennium AD and the Kyivan Rus' period).

The Catalogue of cremation materials is a scientific and information guide. It is the first in a series of planned publications of the Institute's bioarchaeological collections. The collection descriptions include details on the site name, collection fund number, its administrative and geographical location, the names of the authors of archaeological and anthropological research, the names of expeditions and years of investigation, as well as the cultural and chronological attribution of the site. The catalog also provide information about the composition of the collection (burials and objects from which the anthropological materials were recovered). In addition to the archaeological site data, bibliographic blocks are provided with references to the relevant reports. These include the archive column, which contains references to archaeological and anthropological reports from the Scientific Archive of the IA NASU. A «Publication of Results» section contains information about scientific publications based on the results of anthropological analyses.

Some of the anthropological data have yet to be fully examined. To maintain consistency, the author has deliberately omitted specific about examined burials, such as the quantity and preservation condition of the bones, sex and age-at-death of cremated individuals. For more detailed information and results of anthropological analyses, please refer to the relevant publications and reports provided in the catalogue.

The author consulted leading archaeologists and the authors of archaeological investigation, using available publications and archival data to determine the cultural attribution and dating of the graves. The catalogue includes only the years in which anthropological material now stored in the bioarchaeological funds was discovered.

The catalog is complemented by additional lists: a general site list (p. 13), an alphabetical site list (p. 95), an administrative list (p. 96), and a list of authors of archaeological investigations (p. 97).

Acknowledgements

This publication was prepared within the framework of the scholarship program «Documenting, Recording and Saving Ukrainian Archaeological Heritage», provided by the German Archaeological Institute (Deutsches Archäologisches Institut, Berlin, Deutschland). I sincerely thank my colleagues from the German Archaeological Institute for their significant support during this difficult time.

Sincere thanks go to the archaeologists who provided invaluable input during the editing of the catalogue.

I would like to thank the editors of this issue and my colleagues Oleksandra Kozak, Inna Potekhina, Tetiana Rudych, Rostyslav Terpylovskyy, Yuliia Ushkova, Mykhailo Kublii and Nadiia Kotova for their invaluable contributions to the “Historical Anthropology and Bioarchaeology of Ukraine” edition. Without their support, this edition would not have been possible.

I would like to acknowledge Anton Panikarsky for creating the cover and map of Ukraine.

АЛФАВІТНИЙ ПОКАЖЧИК ПАМ'ЯТОК

- Баламутівка–Брід*, сс. 13, 34, 35, 96, 110, 134
Буківна, сс. 13, 21, 22, 23, 96, 106, 110, 120, 130, 134
Велика Діброва, сс. 13, 36, 37, 96, 102, 109, 123, 135
Війтенки, сс. 11, 13, 38, 39, 40, 41, 93, 96, 101, 121
Гончарівка, сс. 13, 23, 96, 99, 119
Государів Яр, сс. 13, 72, 73, 96, 104, 128
Гринчук, сс. 13, 42, 96, 102, 122
Жаботин, сс. 13, 28, 29, 96, 102, 106, 109, 123, 129
Журавка, сс. 13, 43, 96, 105, 126
Завалівка, сс. 8, 11, 13, 14, 15, 93, 96, 104, 106, 129, 136
Завалля, сс. 13, 44, 96, 104, 136
Зачепилівка, сс. 13, 45, 96, 107, 110, 126, 131
Звенигород, сс. 13, 46, 47, 96, 100, 105, 109, 120, 128
Зубків, сс. 13, 30, 96
Івківці, сс. 11, 13, 48, 49, 93, 96, 99, 104, 119, 125
Карів, сс. 11, 13, 24, 50, 51, 52, 93, 96, 102, 107, 108, 115, 122, 131
Китаїв, сс. 11, 13, 75, 76, 93, 96, 99, 104, 105, 124, 125, 137
Компанійці, сс. 13, 53, 54, 96, 101, 107
Кордишів, сс. 13, 25, 96, 105, 105, 124, 128
Коробові Хутори, сс. 13, 74, 96
Крутилів, сс. 13, 77, 96, 103, 119, 123
Легедзине, сс. 11, 13, 55, 96, 101, 107, 109, 121, 133
Марченки, сс. 13, 31, 96, 106, 129
Мильне, сс. 13, 56, 96, 99, 105, 119, 128
Мирогоща, сс. 13, 16, 17, 96, 99, 104, 117, 119, 125, 136
Михайлівка, сс. 13, 57, 96
Моргуличі, сс. 13, 58, 96
Мутин, сс. 11, 13, 34, 59, 60, 93, 96, 110, 114, 115, 130, 132, 135
Новий Яричів, сс. 13, 61, 96, 134
Орджонікідзе, сс. 13, 26, 27, 96, 122, 123, 132, 134
Оселівка, сс. 13, 62, 63, 96, 107, 131
Перегорка, сс. 11, 13, 64, 96
Пилити, сс. 13, 65, 96
Пирогів, сс. 11, 13, 32, 66, 67, 68, 69, 93, 102, 106, 109, 110, 123, 126, 129, 134
Побережне, сс. 13, 35, 70, 96, 102, 110, 115, 122, 132, 134
Софіївка, сс. 8, 13, 18, 96, 99, 104, 124, 136
Спасівка, сс. 13, 33, 96, 99, 105, 107, 119, 128, 131
Червоний Хутір, сс. 8, 11, 13, 19, 20, 93, 96, 104, 105, 126, 136
Шестовиця, сс. 11, 13, 75, 78, 79, 80, 81, 93, 96, 99, 101, 104, 105, 108, 109, 119, 122, 125, 128, 132, 133
Шумівці, сс. 13, 71, 96

АДМІНІСТРАТИВНИЙ ПОКАЖЧИК

Вінницька область, сс. 70, 102, 121, 122, 132

Побережне, с. 70

Дніпропетровська область, с. 26, 121

Орджонікідзе, с. 26-27

Донецька область, с. 72

Государів Яр, сс. 72-73

Житомирська область, сс. 64, 100, 108, 120

Перегорка, с. 64

Івано-Франківська область, сс. 21, 44, 65

Буківна, сс. 21-22

Завалля, с. 44

Пилипи, с. 65

Київська область, сс. 14, 15, 18, 19, 20, 32, 66, 69, 75, 99, 100, 102, 120, 123, 124

Завалівка, сс. 14-15

Китаїв, сс. 75-76

Пирогів, сс. 32, 66-69

Софіївка, с. 18

Червоний Хутір, сс. 19-20

Львівська область, сс. 23, 24, 30, 36, 37, 46, 50, 52, 61, 99, 102, 104, 105, 109, 119, 121, 122, 123, 125, 128, 135

Велика Діброва, сс. 36-37

Гончарівка, с. 23

Звенигород, сс. 46-47

Зубків, с. 30

Карів, сс. 24, 50-52

Новий Яричів, с. 61

Полтавська область, сс. 31, 53

Компанійці, сс. 53-54

Марченки, с. 31

Рівненська область, сс. 16, 17, 99, 119

Мирогоща, сс. 16-17

Сумська область, сс. 57, 59

Михайлівка, с. 57

Мутин, сс. 59-60

Тернопільська область, сс. 25, 56, 77, 99, 103, 105, 119, 123, 124, 128

Кордишів, с. 25

Крутилів, с. 77

Мильне, с. 56

Харківська область, сс. 38, 41, 45, 74

Війтенки, сс. 38-41

Зачепилівка, с. 45

Коробові Хутори, с. 74

Хмельницька область, сс. 33, 34, 42, 71, 99, 102, 119, 121, 122

Баламутівка-Брід, сс. 34-35

Гринчук, с. 42

Спасівка, с. 33

Шумівці, с. 71

Черкаська область, сс. 28, 43, 48, 49, 55, 99, 100, 101, 105, 119, 120, 121, 126

Жаботин, сс. 28-29

Журавка, с. 43

Івківці, сс. 48-49

Легедзине, с. 55

Чернівецька область, сс. 62

Оселівка, сс. 62-63

Чернігівська область, сс. 57, 69, 78, 81, 99, 101, 102, 119, 121, 122

Моргуличі, с. 58

Шестовиця, сс. 78-81

ПОКАЖЧИК АВТОРІВ АРХЕОЛОГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

- Бардецький А. Б.*, сс. 16, 17, 99, 104, 117, 119, 125, 136
Башикатов Ю. Ю., сс. 48, 49, 99, 104, 119, 125
Бібіков Д. В., сс. 75, 76, 99, 104, 124, 125, 137
Білас Н. М., с. 61, 104, 125
Білинська Л. І., сс. 57, 59, 110, 135
Бліфельд Д. І., сс. 5, 78, 81, 99, 104, 119, 125
Борисов А. В., сс. 64, 100, 108, 120, 132
Вакуленко Л. В., сс. 9, 44, 65, 99, 104, 107, 123, 131, 136
Вертелецький Д. Ю., сс. 16, 17, 99, 104, 117, 119, 125, 136
Голубєв А. М., сс. 72, 74, 104, 128
Голубєва І. В., сс. 72, 104, 128
Гуцал А. Ф., сс. 33, 99, 105, 107, 119, 128
Гуцал В. А., сс. 33, 99, 105, 107, 119, 128
Даниленко В. М., сс. 19, 20, 99, 105, 119, 126
Діденко С. В., сс. 43, 55, 70, 102, 105, 107, 115, 121, 122, 126, 130, 132, 133
Жаров Г. В., сс. 34, 58, 59, 110, 135
Захарук Ю. М., сс. 8, 18, 99, 105, 124, 137
Зимовець Р. В., сс. 28, 29, 31, 102, 109, 123, 133
Зоценко І. В., сс. 75, 76, 99, 104, 105, 124, 125, 137
Льчишин В. В., сс. 23, 25, 56, 99, 103, 105, 119, 124, 128
Льчишин З. А., с. 30
Коваленко В. П., сс. 78, 81, 99, 101, 105, 119, 121, 122, 128
Козак Д. Н., сс. 9, 46, 47, 100, 105, 108, 120, 128
Круц В. О., сс. 9, 14, 15, 18, 32, 66, 99, 102, 106, 123, 124, 129
Кубишев А. І., сс. 32, 66, 69, 100, 106, 120, 129
Куштан Д. П., сс. 48, 49, 100, 106, 120, 129
Лисенко С. Д., сс. 9, 21, 22, 87, 106, 110, 121, 130, 134
Любичев М. В., сс. 38, 40, 41, 45, 100, 101, 107, 110, 120, 121, 129
Магомедов Б. В., сс. 43, 55, 101, 105, 107, 109, 121, 131, 133
Макаревич М. Л., сс. 19, 20, 99, 105, 119, 126
Махно Є. В., сс. 5, 53, 54, 101, 107, 121, 130
Могилов О. Д., сс. 33, 99, 105, 107, 119, 128
Моця О. П., сс. 9, 78, 81, 99, 101, 107, 108, 119, 121, 131, 132
Надвірняк О. В., сс. 34, 35, 43, 70, 71, 107, 108, 110, 131, 132, 134
Нікітіна Г. Ф., сс. 9, 62, 63, 101, 107, 122, 131
Окатенко В. М., сс. 28, 29, 31, 102, 109, 123, 133, 134
Онищук Я. І., сс. 24, 36, 37, 50, 51, 52, 102, 107, 108, 109, 115, 122, 123, 131, 135
Павленко С. В., сс. 64, 100, 108, 120, 132
Пачкова С. П., сс. 9, 42, 102, 108, 122, 132
Петраускас О. В., сс. 34, 35, 43, 70, 71, 102, 108, 110, 115, 122, 132
Погорілець О. Г., сс. 34, 35, 43, 70, 71, 107, 108, 110
Полін С. В., сс. 26, 27, 102, 108, 122, 132
Приходнюк О. М., сс. 9, 65, 99, 108, 123, 132
Сидорович В. З., сс. 24, 36, 37, 51, 52, 102, 109, 122, 123, 135
Сілаєв О. М., сс. 30, 61, 104, 125
Сиволап М. П., сс. 48, 106, 129
Скиба Л. Є., сс. 9, 32, 66, 69, 102, 106, 109, 123, 129, 134
Скорий С. А., сс. 28, 29, 31, 32, 102, 106, 109, 123, 129, 133, 134
Слободян Т. І., сс. 46, 47, 100, 105, 120, 128
Сорокун А. А., сс. 64, 100, 108, 120, 132
Телегін Д. Я., сс. 5, 8, 14, 105, 110, 123, 135, 137
Тертиловський Р. В., сс. 34, 58, 59, 60, 87, 110, 114, 116, 130, 134, 135
Ткач В. В., с. 16
Шапорда О. М., сс. 31, 103, 123
Ягодинська М. О., сс. 25, 77, 103, 119, 123, 124
Яковенко Е. В., сс. 42, 102, 122

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

АН — Академія наук
відп. — відповідальний
гл. — глибина
гол. — головний
ДНК — Дезоксирибонуклеїнова кислота
ДП — Державне підприємство / дочірнє підприємство
ІА — Інститут археології
ІМФЕ (Інститут МФЕ) — Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології
імені М. Т. Рильського НАН України
кв. — квадрат
кер. — керівник
КЗ — Комунальний заклад
КІС — культурно-історична спільнота
ЛОР — Львівська обласна рада
м. — місто
НАН — Національна академія наук
наук. — науковий
НДЦ — Науково-дослідний центр
н.е. — нашої ери
ОАСУ — Охоронна археологічна служба України
обл. — область
об. — об'єкт
р. — рік (г. на російській)
р. — ріка
р. — розкоп
р-н — район
РАС — Рятівна археологічна служба
ред. — редактор
рр. — роки (гг. на російській)
с. — село / сторінка
смт — селище міського типу
сс. — села / сторінки
ст. — століття
т. — том
тис. — тисячоліття
ур. — урочище
УРСР — Українська Радянська Соціалістична Республіка
хут. — хутір
ш. — шурф
al. — alia (інші)
and. — andere (інші)
BC — Before Present (до теперішнього часу)
BP — Before Christ (до Різдва Христового / до нашої ери)

ЛІТЕРАТУРА

Наукові звіти

Бардецький, А. Б., Бончковський, О. С., Вертелецький, Д. Ю., Пшибила, М., Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2017. *Звіт про результати археологічних досліджень укріпленого поселення трипільської культури етапу СІІ Мирогоща–15 Рівненської області 2017 року*. Науковий архів ІА НАНУ, 2017/134.

Башкатов, Ю. Ю., Бітковська, Т. В. 2017. *Звіт про дослідження поселення біля села Івківці (ур. Троянка), Чигиринського району, Черкаської області*. Науковий архів ІА НАНУ, 2017/26.

Бліфельд, Д. І. 1956. *Звіт про археологічні дослідження в с. Шестовиці в 1956 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1956/12-а.

Вакуленко, Л. В. 1980. *Отчет о работе Карпато-Волынской экспедиции в 1980 году*. Научный архив ИА НАНУ, 1980/28.

Вакуленко, Л. В., Приходнюк, О. М. 1984. *Отчет о работе Прикарпатского отряда Ранне-славянской экспедиции ИА АН УССР в 1984 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1984/26-в.

Вакуленко, Л. В., Приходнюк, О. М. 1987. *Отчет о работе Прикарпатской экспедиции ИА АН УССР в 1987 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1987/3-б.

Даниленко, В. Н., Макаревич, М. Л. 1951. *Отчет о работе Бориспольского отряда экспедиции «Большой Киев» в 1951 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1951/8-б.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилев, О. Д. 2011. *Звіт про археологічні дослідження курганів скіфського часу біля сіл Спасівка та Іванківці Городоцького району Хмельницької області в 2010 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2010/75.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилев, О. Д., Болтанюк, П. А. 2012. *Звіт про археологічні дослідження курганів скіфського часу біля сіл Спасівка та Іванківці Городоцького району Хмельницької області (2011 р.)*. Науковий архів ІА НАНУ, 2011/54.

Захарук, Ю. Н., Круц, В. А. 1963. *Раскопки поздне трипольского поселения у с. Софиевка Бориспольского р-на Киевской обл.* Научный архив ИА НАНУ, 1963/8-а.

Зоценко, І. В., Бібіков, Д. В., Івакін, В. Г., Баранов, В. І. 2020. *Звіт про археологічні дослідження Архітектурно-археологічної експедиції ІА НАН України Китаївського курганного могильника в 2020 р.* Науковий архів ІА НАНУ.

Ільчишин, Василь. 2011. *Звіт про пам'яткоохоронні дослідження (розкопки) могильника Мильне І-а, поселення Мильне І та Мильне V висоцької культури біля с. Мильне Зборівського району Тернопільської області у 2011 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2011/86.

Ільчишин, В. 2014. *Звіт про розкопки могильника та поселення висоцької культури в с. Гончарівка Золочівського районів Львівської області у 2014 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2014/91.

Коваленко, В., Кондратьєв, І., Моця, О., Овчаров, М., Солобай, І., Ситий, Ю. 1998. *Звіт про археологічні дослідження в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області в 1998 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1998/84.

Коваленко, В., Моця, О., Дем'яненко, Д., Луценко, К., Осадчий, Є., Скороход, В., Ситий, Ю. 2011. *Звіт про археологічні дослідження на городищі в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області у 2011 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2011/55.

Козак, Д. Н., Слободян, Т. І., Володарець-Урбанович, Я. В. 2013. *Звіт про дослідження поховальних пам'яток ранньоримського часу в околицях Звенигорода у 2013 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2013/52.

Корвін-Піотровський, А. О., Павленко, С. В., Борисов, А. В., Сорокун, А. А. 2020. *Звіт про виконання археологічних досліджень (вишукувань) на території історичної частини смт Народичі та Народицької селищної ради (ОТГ) Житомирської області у 2020 р.* Науковий архів ІА НАНУ.

Кубышев, А. И. 1966. *Отчет о раскопках могильника зарубинецкой культуры у сс. Чапаевка-Пирогов, Киево-Святошинского района, в ур. "Церковицина" в 1966 году*. Научный архив ИА НАНУ, 1966/5.

Кубышев, А. И. 1967. *Пироговский могильник зарубинецкой культуры / у с. Чапаевка — Пирогов / в 1967 году*. Научный архив ИА НАНУ, 1967/5-а.

Кубышев, А. И. 1968. *Пироговский могильник зарубинецкой культуры*. Научный архив ИА НАНУ, 1968/6.

Кубышев, А. И. 1970. *Отчет о раскопках Пироговского могильника зарубинецкой культуры*. Научный архив ИА НАНУ, 1970/18.

Кубышев, А. И. 1971. *Отчет о раскопках могильника зарубинецкой культуры II в. до н.э. у с. Чапаевка-Пирогов, Киево-Святошинского р-на, Киевской обл. в 1971 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1971/2.

Кубышев, А. И. 1972. *Отчет о раскопках Пироговского могильника зарубинецкой культуры 1972 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1972/21-г.

Куштан, Д. П. 2016. *Звіт про археологічні розвідки на території Черкаської області за 2016 рік*. Науковий архів ІА НАНУ, 2016/39.

Лысенко, С. Д., Макарович, П., Кочкин, И. Т., Шкляревский, Е. И. 2012. *Отчет о раскопках курганов эпохи бронзы у с. Буковна в 2012 году*. Научный архив ИА НАНУ, 2012/97.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2005. *Отчет о работе Германославянской экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2005 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2005/156.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2006. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2006 году*. Научный архив ИА НАНУ, 2006/70.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2007. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2007 году*. Научный архив ИА НАНУ, 2007/137.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2008. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2008 году*. Научный архив ИА НАНУ, 2008/92.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2009. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2009 году*. Научный архив ИА НАНУ, 2009/147.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2010. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2010 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2010/51.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2011. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2011 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2011/159.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г. 2012. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2012 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2012/100.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шульцце, Э. 2013. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2013 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2013/74.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шульцце, Э. 2014. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2014 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2014/36.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шульцце, Э. 2015. *Отчет об исследованиях археологического комплекса позднеримского времени Войтенки в 2015 г.* Научный архив ИА НАНУ.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Шульцце, Э., Варачева, К. Г., Филатов, Д. А. 2016. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2016 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2016/38.

Любичев, М. В., Мызгин, К. В., Варачева, К. Г., Шульцце, Э., Филатов, Д. А., Руснак, В. В. 2017. *Отчет о работе Германославянской археологической экспедиции Харьковского национального университета имени В. Н. Каразина в 2017 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2017/88.

Любичев, М. В., Филатов, Д. О., Руснак, В. В., Варачова, К. Г., Шульцце, Е., Мызгин, К. В. 2018. *Звіт про роботу Германослов'янської археологічної експедиції Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна в 2018 р.* Науковий архів ІА НАНУ.

Магомедов, Б. В., Диденко, С. В., Милашевський, А. С. 2015. *Отчет о раскопках могильника черняховской культуры у с. Легедзине Тальновского р-на Черкасской обл. в 2015 г.* Научный архив ИА НАНУ, 2015/20.

Махно, Е. В. 1964. *Компаниевский отряд Днепродзержинской экспедиции.* Научный архив ИА НАНУ, 1964/13-б.

Моця, О., Васюта, О., Луценко, Ф., Квітницький, М., Коваленко, В., Ситий, Ю., Семенченко, Б., Солобай, І., Хамайко, Н. 2003. *Дослідження на посаді городища Коровель, в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської обл. в 2003 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2003/244.

Моця, О., Коваленко, В., Непомнящих, В., Сита, Л., Ситий, Ю. 2006. *Звіт про археологічні дослідження в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської обл. в 2006 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2006/118.

Моця, О., Бондар, О., Коваленко, В., Сита, Л., Ситий, Ю. 2008. *Звіт про археологічні дослідження в урочищі Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області у 2008 р. Т.1.* Науковий архів ІА НАНУ, 2008/289.

Моця, О. П., Коваленко, В. П., Ногін, Є. В., Луценко, Р. М., Ситий, Ю. М., Терещенко, О. В. 2008. *Звіт про археологічні дослідження в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області в 2008 р. Т.2.* Дослідження на посаді городища в ур. Коровель. Науковий архів ІА НАНУ, 2008/289а.

Моця, О., Жигола, В., Коваленко, В., Луценко, Р., Сита, Л., Ситий, Ю. 2012. *Звіт про археологічні дослідження на городищі в ур. Коровель біля с. Шестовиця Чернігівської області у 2012 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2012/5.

Никитина, Г. Ф. 1977. *О полевой работе Средне-Днестровской экспедиции в 1977 году.* Научный архив ИА НАНУ, 1977/25-в.

Онищук, Я. І., Сидорович, В. З., Гринчишин, Б. В. 2017. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів–І у Західному Побужжі в 2017 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2017/38.

Онищук, Я. І., Сидорович, В. З. 2018. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів І у Західному Побужжі в 2018 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2018/76.

Онищук, Я. І., Сидорович, В. З. 2019. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів І у Західному Побужжі у 2019 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 2019/42.

Онищук, Я. І., Сидорович, В. З. 2020. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу Карів–І та кремаційного поховання у с. Речичани Львівської області в 2020 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2020/41.

Пачкова, С. П., Яковенко, Э. В. 1974. *Отчет о раскопках у с. Гринчук Каменец-Подольского р-на Хмельницкой обл. за 1974 год*. Научный архив ИА НАНУ, 1974/6-б.

Петраускас, О. В., Діденко, С. В. 2018. *Звіт про розвідкові дослідження біля с. Побережне (Вінницький р-н, Вінницька обл.) у 2018 р.* Науковий архів ІА НАНУ.

Полин, С. В., Черных, Л. А., Куприй, С. А. 1999. *Отчет о работе Орджоникидзевской археологической экспедиции в 1999 г. Раскопки курганов у г. Орджоникидзе Днепропетровской области в зоне горных работ ОАО “Орджоникидзевский горнообогатительный комбинат” на Чкаловском № 2 и Покровском карьерах*. Научный архив ИА НАНУ, 1999/46.

Полин, С. В., Куприй, С. А., Черных, Л. А. 2001. *Отчет о работе Орджоникидзевской археологической экспедиции ИА НАН Украины в 2001 г. Раскопки курганов у г. Орджоникидзе Днепропетровской обл., в рабочей зоне Электродепо ОАО «Орджоникидзевский ГОК»*. Научный архив ИА НАНУ, 2001/62.

Сидорович, В. З., Онищук, Я. І. 2021. *Звіт про розвідкові дослідження могильника римського часу у с. Велика Діброва Львівської області у 2021 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2021/2.

Сидорович, В. З., Онищук, Я. І. 2021а. *Звіт про археологічні дослідження могильника римського часу у с. Велика Діброва Львівської області у 2021 році*. Науковий архів ІА НАНУ.

Скиба, Л. Е. 1988. *Отчёт о раскопках Пироговского могильника, расположенного на землях совхоза «Хотовский» Киево-Святошинского р-на Киевской обл в 1988 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1988/89.

Скиба, Л. Е. 1989. *Отчет Киево-Черниговской экспедиции о раскопках могильника зарубинецкой культуры у пгт. Пирогов Киево-Святошинского р-на Киевской обл.* Научный архив ИА НАНУ, 1989/155.

Скиба, Л. Е. 1990. *Отчет об охранных раскопках Пироговского могильника, расположенного на землях совхоза «Хотовский» Киево-Святошинского района Киевской области в 1990 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1990/40.

Скиба, Л. Е. 1991. *Отчет о раскопках Пироговского могильника на землях «Хотовского» совхоза Киево-Святошинского района Киевской области в 1991 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1991/136.

Скиба, Л. Е. 1992. *Звіт про роботу Пирогівської експедиції в Києво-Святошинському районі Київської області та м. Києві (санаторії «Хутір Вільний») у 1992 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1992/180.

Скорий, С. А., Зимовець, Р. В., Окатенко, В. М. 2019. *Звіт про розкопки кургану № 524 біля с. Жаботин (басейн р. Тясмин) у 2019 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2019/9.

Телегін, Д. Я., Березанська, С. С., Митрофанова, В. І., Круц, В. О. 1962. *Звіт про археологічні дослідження в зоні Київського водосховища в 1962 р.* Науковий архів ІА НАНУ, 1962/15.

Шапорда, О. М. 2019. *Звіт про археологічні розвідки та розкопки в межах Більського археологічного комплексу у 2019 році*. Науковий архів ІА НАНУ, 2019/31.

Ягодінська, М. А. 1985. *Отчет об археологических исследованиях Тернопольской Древнерусской экспедиции древнерусского поселения Бабина долина у села Крутилов в 1985 г.* Научный архив ИА НАНУ, 1985/83.

Ягодінська, М. А. 1992. *Отчет об археологических раскопках Древнерусской археологической экспедиции Тернопольского краеведческого музея в 1992 г. на древнерусском селище Бабина долина около с. Крутилово Гусятинского района Тернопольской области*. Научный архив ИА НАНУ, 1992/228.

Ягодінська, М. О. 1999. *Звіт про археологічні дослідження Давньоруської археологічної експедиції Тернопільського краєзнавчого музею біля с. Крутилів Гусятинського району Тернопільської області на давньоруському городищі-святилищі в ур. Звенигород та давньоруському селищі в ур. Бабина долина*. Науковий архів ІА НАНУ, 1999/86.

Ягодінська, М., Ільчишин, В. 2013. *Звіт про пам'яткоохоронні дослідження на пам'ятці археології — багаточаровому поселенні Кордишів I біля с. Кордишів Шумського району Тернопільської області та розвідки в околицях села*. Науковий архів ІА НАНУ, 2013/158.

Публікації

Алексеев, В. П., Дебец, Г. Ф. 1964. *Краниометрия. Методика антропологических исследований*. Москва: Наука.

Алексеев, В. П. 1966. *Остеометрия. Методика антропологических исследований*. Москва: Наука.

Балагури, Э. А. 1985. Культура Станово. *Археология Украинской ССР*, 1, с. 473-481.

Балагури, Э. А. 2001. *Население Верхнего Потисья в эпоху бронзы*. Ужгород: УжНУ.

Бардецький, А. Б., Вертелецький, Д. Ю., Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2019. Кремаційне поховання на укріпленому поселенні трипільської культури Мирогоща–15 на Волинській Височині. *Археологія*, 3, с. 5-18.

Башкатов, Ю. Ю., Бітковська, Т. В., Слободян, Т. І. 2020. Пошук могильника ранньоримського часу біля с. Івківці. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2019*. Київ: ІА НАН України, с. 328.

Башкатов, Ю. Ю., Бітковська, Т. В. 2021. Івківці — новий тип пізньозарубинецьких пам'яток Середнього Подніпров'я. *Археологія*, 2, с. 52-62.

Березанская, С. С. 1976. Лебедовская культура эпохи бронзы в Лесостепной Украине. В: Телегин, Д. Я. (ред.). *Энеолит и бронзовый век на Украине*. Киев: Наукова думка, с. 190-221.

Березанская, С. С. 1982. *Северная Украина в эпоху бронзы*. Киев: Наукова думка.

Березанская, С. С. 1985. Белогрудовская культура. *Археология Украинской ССР*, 1, с. 499-512.

Бібіков, Д., Зоценко, І., Івакін, В., Хлистун, Є., Козак, О. 2022. Другий сезон досліджень Китаївського курганного могильника. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2021*. Київ: Інститут археології НАН України, с. 27-33.

Білас, Н. М., Сілаєв, О. М. 2012. Поховання римського часу в околицях Львова. *Наукові студії*, 5, с. 235-244.

Бліфельд, Д. І. 1977. *Давньоруські пам'ятки Шестовиці*. Київ: Наукова думка.

Вакуленко, Л. В. 1977. *Пам'ятки підгір'я Українських Карпат першої половини I тисячоліття н.е.* Київ: Наукова думка.

Вакуленко, Л. В. 1991. Липицкая культура в свете раскопок могильника у с. Завалье на Прикарпатье. В: Бырня, П. П. (отв. ред.). *Древности Юго-Запада СССР (I — середина II тысячелетия н.э.)*. Кишинев: Штиинца, с. 22-38.

Вакуленко, Л. В. 2010. *Українські Карпати в пізньоримський час (етнокультурні та соціально-економічні процеси)*. Київ: ІА НАН України.

Відейко, М. Ю. 2004. Завалівський могильник. В: Новохатько, Л. М. (гол. ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації: в 2 т., 2*. Київ: Укрполіграфмедіа, с. 173.

Відейко, М. Ю. 2004. Софіївський могильник. В: Новохатько, Л. М. (гол. ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації: в 2 т., 2*. Київ: Укрполіграфмедіа, с. 491-492.

Відейко, М. Ю. 2004. Червонохутірський могильник. В: Новохатько, Л. М. (гол. ред.). *Енциклопедія трипільської цивілізації: в 2 т., 2*. Київ: Укрполіграфмедіа, с. 596.

Генинг, В. Ф., Бунятян, Е. П., Пустовалов, С. Ж., Рычков, Н. А. 1990. *Формализованно-статистические методы в археологии: (анализ погреб. памятников)*. Киев: Наукова думка.

Голубєв, А. М. 2017. Салтово-маяцький кремаційний могильник «Государів Яр» у Середньому Подонців'ї. *Археологія*, 2, с. 57-64.

Голубєва, І. В., Голубєв, А. М. 2016. Розвідки у Слов'янському районі. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2015*. Київ: Інститут археології НАН України, с. 30-31.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилов, О. Д., Болтанюк, П. А. 2010. Дослідження курганної крупы Спасівка-Іванківці у Позбруччі. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2009 р.* Київ: ІА НАН України, с. 101-103.

Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А., Могилов, О. Д. 2021. Ранньоскіфський курган з кремацією на Західному Поділлі. *Археологія*, 1, с. 46-55.

Даниленко, В. М., Макаревич, М. Л. 1956. Червонохутірський могильник мідного віку з трупоспаленням. *Археологічні пам'ятки УРСР*, VI, с. 92-98.

Діденко, С. В., Магомедов, Б. В. 2020. Роботи на черняхівському могильнику Журавка 2 в Черкаській обл. В: Любичев, М. В., Мизгін, К. В. (ред.). *Між Сходом та Заходом (Inter Orientem et Occidentem): Ювілейна збірка до 65-річчя з дня народження доктора Ердуште Шульце та 20-річчя Германо-Слов'янської археологічної експедиції.* Остроготика, 3. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 131-138.

Захарук, Ю. Н., Телегин, Д. Я. 1985. Культура линейно-ленточной керамики. *Археологія Української ССР*, 1, с. 126-134.

Зоценко, І., Бібіков, Д., Івакін, В., Баранов, В., Козак, О., Слободян, Т., Оленич, А. 2022. Дослідження Китаївського курганного могильника. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2020.* Київ: ІА НАН України, с. 77-81.

Ільчишин, В., Матвіїшина, Ж., Кушнір, А. 2014. Палеопедогенез у межах ґрунтового могильника висоцької культури біля с. Мильне Тернопільської області. *Археологічні студії*, 5, с. 122-133.

Ільчишин, В. 2015. Дослідження могильника та поселення висоцької культури на Львівщині. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2014.* Київ: Стародавній Світ, с. 126-129.

Ільчишин, В. 2016. Комарівський горизонт багат шарового курганного могильника Кордишів VIII на Шумщині. *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 20, с. 259-272.

Каравайко, Д. В. 2010. Проблема погребального обряду юхновської культури. *Stratum plus*, 3, с. 237-259.

Каравайко, Д. В. 2012. *Памятники юхновской культуры Новгород-Северского Полесья.* Київ: Ін-т археології НАН України.

Коваленко, В. 2009. Шестовиця — табір слов'ян і вікінгів на Десні. В: Коваленко, О. Б. (відп. ред.). *Село над Десною — Шестовиця: збірник статей і матеріалів.* Ніжин: Аспект-Поліграф, с. 11-94.

Козак, Д. Н. 1978. Могильники початку нашої ери у с. Звенигороді на Львівщині. *Археологія*, 25, с. 96-107.

Козак, Д. Н. 1998. *Пшеворська культура у Верхньому Подністров'ї і Західному Побужжжі.* Київ: Наукова думка.

Козак, Д. Н., Слободян, Т. І., Володарець-Урбанович, Я. В. 2014. Дослідження поховальних пам'яток ранньоримського часу в околицях Звенигорода. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2013.* Київ: ІА НАН України, с. 178-179.

Козак, О. Д., Шульц, М. 2007. Палеопатологія та діагностика цинги (на антропологічних матеріалах з давньоруського Києва). *Археологія*, 4, с. 60-69.

Козак, О. Д. 2010а. Проблеми та перспективи давньоруської та середньовічної біоархеології. В: Івакін, Г. Ю. (ред.). *Проблеми давньоруської та середньовічної археології.* *Археологія та давня історія України*, 1, с. 465-476.

Козак, О. Д. 2010б. *Кияни княжої доби. Біоархеологічні студії.* Київ: Академперіодика.

Козак, О. Д. 2014. До питання про професійні остеологічні комплекси епохи бронзи. Методичні основи визначення комплексу візничого. *Археологічні дослідження Львівського університету*, 18, с. 11-33.

Козак, О. Д. 2019а. Палеопатологічні ознаки на скелеті як маркери міграцій. *Археологія*, 1, с. 14-27.

Козак, О. Д. 2019b. Тафономічні особливості кісткової тканини як ключ до реконструкції поховального обряду. В: Титова, О. М. та ін. (ред.). *Танатологія: смерть та навколо смерті в європейській культурі*, 1. Київ: Гельветика, с. 26-28.

Козак, О. Д., Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І., Гупало, В. Д. 2019. *Методичні рекомендації з польової антропології*. Львів: НДЦ «Рятівна археологічна служба» ІА НАН України.

Козак, О. Д., Слободян, Т. І. 2020а. Неординарне поховання у кургані скіфського часу біля с. Жаботин. *Археологія і давня історія України*, 3 (36), с. 445-451.

Козак, О. Д., Слободян, Т. І. 2020b. Поховання раннього залізного віку кургану 127 в урочищі Марченки, округу Більського городища. Антропологічний аналіз. В: Корост, І. І. (відп. ред). *Археологічні дослідження Більського городища-2019: збірник наукових праць*. Київ, Котельва: ЦП НАН України і УТОПК, с. 52-58.

Круц, В. А. 1977. *Позднетрипольские памятники Среднего Поднепровья*. Киев: Наукова думка.

Круц, В. О. 1968. Новий могильник софіївського типу біля с. Завалівка на Дніпрі. *Археологія*, XXI, с. 126-130.

Крушельницька, Л. І. 1976. *Північне Прикарпаття і Західна Волинь за доби раннього заліза*. Київ: Наукова думка.

Крушельницька, Л. І. 1998. *Чорноліська культура Середнього Придністров'я (за матеріалами непоротівської групи пам'яток)*. Львів: НАН України, Наукова бібліотека ім. В. Стефаника.

Крушельницкая, Л. И., Малеев, Ю. Н. 1990. Племена культуры фракийского гальштата (Гава-Голиграды). В: Балагури, Э. А., Крушельницкая, Л. И., Конопля, В. М. и др. *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо)*. Київ: Наукова думка, с. 123-132.

Крушельницкая, Л. И., Павлив, Д. Ю. 1990. Лужицкая культура. В: Балагури, Э. А., Крушельницкая, Л. И., Конопля, В. М. и др. *Археология Прикарпатья, Волыни и Закарпатья (энеолит, бронза и раннее железо)*. Київ: Наукова думка, с. 107-115.

Кубишев, А. І., Скиба, Л. Є. 2001. Опис поховань скіфського часу Пирогівського могильника. В: Скиба, Л. Є. *Пирогівський могильник зарубинецької культури*. Київ: Інститут археології НАН України, с. 93-94.

Кубишев, А. І., Скиба, Л. Є., Скорий, С. А. 1995. Поховання скіфського часу Пирогівського могильника. *Археологія*, 1, с. 100-111.

Кубышев, А. И., Максимов, Е. В. 1969. Пироговский могильник. *Материалы и исследования по археологии СССР*, 160, с. 25-38.

Куштан, Д. П., Сиволап, М. П., Марченко, О. В. 2018. Розвідки в Потясминні. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України, с. 293-295.

Лисенко, С. Д., Шкляревський, Є. І., Разумов, С. М., Макарович, П. К. 2015. Курганний могильник комарівської культури біля с. Буківна. *Археологія*, 3, с. 58-78.

Любичев, М., Мызгин, К., Шульцце, Э. 2020. Двадцать лет Германно-Славянской археологической экспедиции: достижения, проблемы, перспективы. В: Любичев, М. В., Мизгин, К. В. (ред.). *Між Сходом та Заходом (Inter Orientem et Occidentem): Ювілейна збірка до 65-річчя з дня народження доктора Ердуште Шульцце та 20-річчя Германно-Слов'янської археологічної експедиції*. Остроготика, 3. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 39-60.

Магомедов, Б. В., Диденко, С. В., Милашевский, А. С. 2017. Могильник черняховской культуры у с. Легедзине (работы 2015 г.). *Археологія і давня історія України*, 1 (22), с. 123-139.

Магомедов, Б., Діденко, С. 2020а. Дослідження черняхівських пам'яток. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2019*. Київ: ІА НАН України, с. 340.

Магомедов, Б. В., Діденко, С. В. 2020б. Дослідження черняхівського могильника Легедзине у 2019 р. В: Любичев, М. В., Мизгин, К. В. (ред.). *Між Сходом та Заходом (Inter Orientem et Occidentem): Ювілейна збірка до 65-річчя з дня народження доктора Ердуште Шульцце та 20-річчя Германно-Слов'янської археологічної експедиції*. Остроготика, 3. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 139-143.

Максимов, Е. В. 1982. *Зарубинецкая культура на территории УССР*. Киев: Наукова думка.

Махно, Є. В. 1971. Типи поховань та планування Компаніївського могильника. *Середні віки на Україні*, 1, с. 87-95.

Мельник, В. И. 1993. Погребальный обычай и погребальный памятник. *Российская археология*, 1, с. 94-97.

Мизгин, К. В., Любичев, М. В. 2015. Дослідження могильника черняхівської культури Зачепилівка. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2014*. Київ: ІА НАН України, с. 234-235.

Мизгин, К. В., Любичев, М. В. 2016. Дослідження могильника черняхівської культури біля смт Зачепилівка. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2015*. Київ: ІА НАН України, с. 185-186.

Могилев, А. Д., Гуцал, А. Ф., Гуцал, В. А. 2016. Первый Спасовский курган. În: Sîrbu, L. (ed.). *Culturi, Procese și Contexte în Arheologie*. Volum omagial Oleg Levițki la 60 de ani. Chișinău: Tipografia «Garamont-Studio», p. 247-267.

Моця, А. П. 1979. Трупосождение и трупоположение у славян Среднего Поднепровья. Причины смены погребального обряда. В: Баран, В. Д., Магомедов, Б. В., Плетнева, С. А., Воляник, В. К., Вакуленко, Л. В. (ред.). *Славяне и Русь*. Киев: Наукова думка, с. 144-154.

Моця, А. П. 1987. *Население Среднего Поднепровья IX–XIII вв. (по данным погребальных памятников)*. Киев: Наукова думка.

Надвірняк, О. В., Погорілець, О. Г. 2014. Нові знахідки бронзових казанів типу Немтоог на Поділлі. *OIUM*, 4, с. 151-155.

Никитина, Г. Ф. 1985. *Систематика погребального обряда черняховской культуры*. Москва: Наука.

Никитина, Г. Ф. 1995. *Анализ археологических источников могильника черняховской культуры у села Оселивка*. Москва: Наука.

Онищук, Я. 2020. Деякі підсумки досліджень могильника римського часу Карів I у Західному Побужжі. В: Любичев, М. В., Мизгин, К. В. (ред.). *Між Сходом та Заходом (Inter Orientem et Occidentem): Ювілейна збірка до 65-річчя з дня народження доктора Ердуште Шульцце та 20-річчя Германно-Слов'янської археологічної експедиції*. Остроготика, 3. Харків: ХНУ ім. В. Н. Каразіна, с. 143-163.

Онищук, Я. І. 2022а. Дослідження могильника римського часу Карів I у Західному Побужжі в 2019–2020 роках. *Археологія і давня історія України*, 1 (42), с. 141-154.

Онищук, Я. І. 2022b. Могильник Карів–I в контексті етнічних і культурних явищ останньої чверті II ст. н.е. на території Західного Побужжя і верхнього Подністров'я. *Археологія*, 3, с. 66-87.

Онищук, Я., Слободян, Т. 2024. Результати дослідження поховання № 8 на могильнику Карів–I у Західному Побужжі. *Археологія*, 4, с. 18-34.

Отрощенко, В. В. 1976. Погребения с трупосожжением у племен срубной культуры Нижнего Поднепровья. В: Березанская, С. С., Отрощенко, В. В., Телегин, Д. Я. (ред). *Энеолит и бронзовый век Украины: исследования и материалы*. Киев: Наукова думка, с. 172-190.

Отрощенко, В. В., Моця, О. П. 1989. Обряд кремації у стародавнього населення території України (V тис. до н.е. — I тис. н.е.). *Археологія*, 2, с. 20-31.

Павленко, С. В., Борисов, А. В., Сорокун, А. А., Слободян, Т. І. 2021. Тілопальне поховання середини I тис. з Житомирського Полісся. *Археологія*, 2, с. 130-145.

Пачкова, С. П. 2006. *Зарубинецкая культура и латенизированные культуры Европы*. Київ: ПП «КОРВІН ПРЕСС».

Пеняк, С. І., Пеняк, П. С. 2013. *Археологія Закарпаття: історія дослідження*. Ужгород: Краєвиди Карпат.

Петраускас, О., Надвірняк, О., Погорілець, О. 2023. *Казанки типу Хеммоор з території України (каталог)*. ОІУМ, 7. Київ, Хмельницький: ІА НАН України.

Полин, С. В., Черных, Л. А., Куприй, С. А. 2001. Работы Орджоникидзевской экспедиции в 1999–2000 гг. В: Козак, Д. Н., Гаврилюк, Н. О. (ред). *Археологічні відкриття в Україні 1999–2000 рр.* Київ: Інститут археології НАН України, с. 28-33.

Полин, С. В., Черных, Л. А., Куприй, С. А., Дараган, М. Н. 2004. Курганы эпохи энеолита-бронзы у г. Орджоникидзе. В: Крижицький, С. Д. та ін. (ред). *Археологічні відкриття в Україні 2002-2003 р.* Київ: Інститут археології НАН України, с. 257-263.

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2012а. Експертиза кремацій з Шестовиці. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2011*. Київ: ІА НАН України, с. 506-508.

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2012b. Звіт про антропологічну експертизу кремованих скелетних решток з некрополя Шестовиці. В: Толочко, П.П. (отв. ред.). *Археологические исследования в Еврорегионе «Днепр» в 2011 г.: Научный ежегодник*. Чернигов: Десна Полиграф, с. 80-83.

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2013. Про населення давньоруської Шестовиці за матеріалами інгумацій та кремацій. В: Івакін, Г. Ю. (ред.). *Слов'яни і Русь: археологія та історія: збірка праць на пошану дійсного члена Національної академії наук України Петра Петровича Толочка з нагоди його 75-річчя*. Київ: Стародавній Світ, с. 237-246.

Потехіна, І. Д., Слободян, Т. І. 2020. Трипільські кремаційні поховання на території України: перша антропологічна експертиза. *Історична антропологія та біоархеологія України*, II, с. 38-45.

Приходнюк, О. М. 1980. *Археологічні пам'ятки Середнього Придніпров'я VI–IX ст. н.е.* Київ: Наукова думка.

Приходнюк, О. М. 2001. *Степове населення України та східні слов'яни (друга половина I тис. н.е.)*. Київ, Чернівці: Прут.

Рассадин, С. Е. 2005. *Милоградская культура: ареал, хронология, этнос*. Минск: ГНУ «Институт истории НАН Беларуси».

Ржевуська, С. 2020. Поховальний обряд носіїв Милоградської культури: Підгірцівський локальний варіант. В: Титова, О. М. та ін. (ред.). *Танатологія: смерть та навколо смерті в*

європейській культурі, 2. Київ: Гель-ветика, с. 106-108.

Ромашко, В. А. 1995. *Поздний бронзовий век в пограничье лесостепи и степи Левобережной Украины (XII–X вв. до н.э.)*. Днепропетровск: ДДК.

Рудич, Т. А. 2017. Палеоантропологический материал из могильника Легедзине за 2015 г. В: Магомедов, Б. В., Диденко, С. В., Милашевский, А. С. Могильник черняховской культуры у с. Легедзине (работы 2015 г.). *Археологія і давня історія України*, 1 (22), с. 139-140.

Свешников, И. К. 1956. Могильник в с. Звенигород Львовской области. *Краткие сообщения Института истории материальной культуры*, 63, с. 57-69.

Свешников, И. К. 1957. Могильники липицкой культуры в Львовской области. *Краткие сообщения о докладах и полевых исследованиях Института истории материальной культуры*, 69, с. 63-74.

Свешніков, І. К. 1974. *Історія населення Передкарпаття, Поділля і Волині в кінці III — на початку II тисячоліття до нашої ери*. Київ: Наукова думка.

Сидорович, В., Онищук, Я. 2022. Дослідження на могильнику римського часу в околицях с. Велика Діброва на Львівщині. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред). *Археологічні дослідження в Україні 2021*. Київ: Інститут археології НАН України, с. 86-89.

Сидорович, В., Онищук, Я., Гринчишин, Б. 2023. Дослідження могильника пшеворської культури у с. Велика Діброва на Львівщині. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред). *Археологічні дослідження в Україні 2022*. Київ: Інститут археології НАН України, с. 150-151.

Синиця, Є. В. 2003. *Поховальний обряд слов'ян Південно-Східної Європи V–VII ст.* Дисертація к. і. н. Київський національний університет ім. Т. Шевченка.

Скиба, Л. Є. 1997. Урнові поховання зарубинецької культури. В: Баран, В. Д. (відп. ред.). *Проблеми походження та історичного розвитку слов'ян: зб. наук. ст., присвяч. 100-річчю з дня народж. Віктора Платоновича Петрова*. Київ, Львів: РАС.

Скиба, Л. Є. 2001. *Пирогівський могильник зарубинецької культури*. Київ: Інститут археології НАН України.

Скороход, В. М., Блажчек, Д. 2020. Дослідження Шестовицьких курганів. *Археологія*, 2, с. 94-100.

Скорый, С. А., Зимовец, Р. В., Окатенко, В. Н. 2020. Курган 524 у с. Жаботин (новое в изучении «опорного» памятника скифской архаики в украинской правобережной лесостепи). *Археологія і давня історія України*, 3 (36), с. 297-323.

Скорый, С. А., Окатенко, В. Н., Зимовец, В. Н. 2020. Исследования погребальных памятников в окрестностях Бельского городища. В: Корост, І. І. (відп. ред). *Археологічні дослідження Більського городища-2019: збірник наукових праць*. Київ, Котельва: ЦП НАН України і УТОПШК, с. 14-51.

Слободян, Т. 2014а. Антропологический анализ кремнированных останков из могильника бронзового века в Орджоникидзе. В: Черных, Л. А., Дараган, М. Н. *Курганы эпохи энеолита-бронзы междуречья Базавлук — Соленая — Чертомлык*. Курганы Украины, 4. Киев: Издатель Олег Филук, с. 528-534.

Слободян, Т. І. 2014б. Поховальні пам'ятки ранньоримського часу в околицях Звенигорода (дослідження 2013 року). *Матеріали і дослідження з археології Прикарпаття і Волині*, 18, с. 230-244.

Слободян, Т. 2014с. Тілопальне поховання римського часу з Нового Яричева: антропологічний аналіз. *Наукові студії*, 7, с. 173-183.

Слободян, Т. І., Лисенко, С. Д., Макарович, П. К. 2014. Поховання за обрядом тіло-спалення на місці з могильника комарівської культури Буківна. *Історична антропология та біоархеология України*, I, с. 27-34.

Слободян, Т. 2015. Антропологічний аналіз перепалених кісток із поховання, виявленого на об'єкті «Баламутівка–Брід». В: Трембіцький, А. М., Погорілець, О. Г. (ред.). *Археологічні студії «Межибіж»: наук. щорічник*. Хмельницький: ІРД, с. 83-86.

Слободян, Т. І. 2018а. Антропологічний аналіз тілопальних поховань 2015–2016 рр. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України, с. 349-350.

Слободян, Т. І. 2018б. Можливості дослідження тілопальних поховань: біоархеологічні студії. *Археология*, 2, с. 127-137.

Слободян, Т. І. 2019а. Антропологічне дослідження Пирогівського могильника: нові дані у вивченні поховального обряду населення зарубинецької культури. В: Залізник, Л. Л., Потехіна, І. Д. (ред.). *Анотації доповідей Міжнародної конференції «Від палеоліту до козацької України», присвяченої 100-літньому ювілею Д. Я. Телегіна*. Київ: Видавець Олег Філюк, с. 97.

Слободян, Т. 2019б. Дослідження тілопальних поховань у 2017 році. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2017*. Київ: ІА НАН України, с. 387-388.

Слободян, Т. 2023. Результати антропологічного дослідження кісток із поховань з казанками типу Еггерс/63 (Баламутівка–Брід та Побережне 1а). В: Петраускас, О., Надвірняк, О., Погорілець, О. *Казанки типу Хемоор з території України (каталог)*. ОІУМ, 7, с. 205-208.

Смирнов, Ю. А. 1997. *Лабиринт: Морфология преднамеренного погребения. Исследование, тексты, словарь*. Москва: Восточная литература.

Сухобоков, О. В. 1975. *Славяне Днепровского Левобережья (роменская культура и ее предшественники)*. Киев: Наукова думка.

Телегін, Д. Я. 1968. *Дніпро-донецька культура: до історії населення епохи неоліту — раннього металу півдня Східної Європи*. Київ: Наукова думка.

Терпиловський, Р. В., Білинська, Л. І. 2010. Тілоспалення знатного воїна рубежу ер на Сеймі. *Археология*, 3, с. 81-88.

Терпиловський, Р., Жаров, Г. 2014. Мутинський могильник. *Наукові студії*, 7, с. 159-172.

Терпиловский, Р., Жаров, Г. 2018. Дружинный могильник позднего предримского времени на Сейме. *Światowit*, XI–XII (LII–LIII), s. 137-155.

Ушкова, Ю. В., Козак, О. Д. 2011. Травми і трепанації на черепах з поховань ямної культурно-історичної спільності. *Магістеріум. Археологічні студії*, 45, с. 29-34.

Ушкова, Ю. В., Козак, О. Д. 2014. Нові випадки травм на черепах з катакомбних поховань Степового Подніпров'я. *Історична антропология та біоархеология України*, I, с. 21-26.

Ушкова, Ю. В. 2020. До питання про ознаки вершництва на антропологічному матеріалі. *Історична антропология та біоархеология України*, II, с. 140-153.

Філатов, Д. О., Любичев, М. В. 2017. Дослідження на могильнику черняхівської культури Зачепилівка. В: Болтрик, Ю. В. (гол. ред.). *Археологічні дослідження в Україні 2016*. Київ: ІА НАН України, с. 266-267.

Філіпчук, О. В. 2001. Визначення кальцинованих кісток з поховань Пирогівського могильника. В: Скиба, Л. Є. 2001. *Пирогівський могильник зарубинецької культури*. Київ: Інститут археології НАН України, с. 96-97, табл. 2.

- Цигилик, В. М. 1975. *Населення Верхнього Подністрів'я перших століть нашої ери*. Київ: Наукова думка.
- Цимиданов, В. В. 2019. Обряд кремации в срубной культуре. *Донецький археологічний вісник*, 22, с. 67-89.
- Черных, Л. А., Дараган, М. Н. 2014. *Курганы эпохи неолита-бронзы междуречья Базавлук — Соленая — Чертомлык*. Курганы Украины, 4. Киев: Издатель Олег Филюк.
- Шарафутдинова, И. Н. 1982. *Стенное Поднепровье в эпоху поздней бронзы*. Киев: Наукова думка.
- Acsádi, G., Nemeskéri, J. 1970. *History of Human Life Span and Mortality*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Adams, B. J., Crabtree, P. J. 2008. *Comparative Skeletal Anatomy: A Photographic Atlas for Medical Examiners, Coroners, Forensic Anthropologists, and Archaeologists*. New York: Humana Press.
- Armelagos, G. J., Goodman, A. H., Harper, K. N., Blakey, M. L. 2009. Enamel Hypoplasia and Early Mortality: Bioarcheological Support for the Barker Hypothesis. *Evolutionary Anthropology*, 18, p. 261-271.
- Baby, R. S. 1954. Hopewell Cremation Practices. The Ohio Historical Society. *Papers in Archaeology*, 1, p. 1-7.
- Bass, W. 1995. *Human Osteology. A Laboratory and Field Manual*. 4th Edition. Columbia: Missouri Archaeological Society.
- Bergslien, E. T., Bush, M., Bush, P. J. 2008. Identification of Cremains Using X-Ray Diffraction Spectroscopy and a Comparison to Trace Element Analysis. *Forensic Science International*, 175, p. 218-226.
- Binford, L. R. 1972. *An Archaeological Perspective*. New York: Seminar Press.
- Black, L., Scheuer, S. 1996. Age Changes in the Clavicle: from the Early Neonatal Period to Skeletal Maturity. *International Journal of Osteoarchaeology*, 6 (5), p. 425-434.
- Boddington, A., Garland, A. N., Janaway, R. C. (eds.). 1987. *Death, Decay, and Reconstruction: Approaches to Archaeology and Forensic Science*. Manchester: Manchester University Press.
- Bonhert, M., Rost, T., Faller-Marquardt, M., Ropohl, D. Pollack, S. 1997. Fractures of the Base of the Skull in Charred Bodies: Post-mortem Heat Injuries or Signs of Mechanical Traumatization. *Forensic Science International*, 87, p. 55-62.
- Brooks, S. T., Suchey, J. M. 1990. Skeletal Age Determination Based on the Os Pubis: A comparison of Acsádi-Nemeskéri and Suchey-Brooks methods. *Human evolution*, 5, p. 227-238.
- Brothwell, D. R. 1981. *Digging Up Bones*. 3rd edition. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Brown, K. A., O'Donoghue, K., Brown, T. A. 1995. DNA in Cremated Bones from an Early Bronze Age Cemetery Cairn. *International Journal of Osteoarchaeology*, 5 (2), p. 181-187.
- Brown, K. A. 2001. Identifying the Sex of Human Remains by Ancient DNA Analysis. *Ancient Biomolecules*, 3, p. 215-225.
- Bruzek, A. 2002. Method for Visual Determination of Sex, Using the Human Hip Bone. *American Journal of Physical Anthropology*, 117, p. 157-168.
- Buikstra, J. E., Swegle, M. 1989. Bone Modification Due to Burning: Experimental Evidence. In: Bonnicksen, R., Sorg, M. H. (eds.) *Bone Modification*. Orono: University of Maine, p. 247-258.
- Buikstra, J., Ubelaker, D. (eds.). 1994. *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains*. Arkansas Archaeological Survey Research series, 44. Fayetteville: Arkansas Archeological Survey.

- Byers, S. N. 2002. *Introduction to Forensic Anthropology: A Textbook*. Boston: Allyn and Bacon.
- Capasso, L., Kennedy, K. A. R., Wilczak, C. A. 1999. *Atlas of Occupational Markers on Human Remains*. Teramo: Edigrafital.
- Cattaneo, C., Gelsthorpe, K., Phillips, P., Sokol, R. J. 1992. Reliable Identification of Human Albumin in Ancient Bone Using ELISA and Monoclonal Antibodies. *American Journal of Biological Anthropology*, 87 (3), p. 365-372.
- Cattaneo, C., Dimartino, S., Scali, S., Craig, O. E., Grandi, M., Sokol, R. J. 1999. Determining the Human Origin of Fragments of Burnt Bone: A Comparative Study of Histological, Immunological and DNA Techniques. *Forensic Science International*, 102, p. 181-191.
- Cattaneo, C., Porta, D, Gibelli, D., Gamba, C 2009. Histological Determination of the Human Origin of Bone Fragments. *Journal of Forensic Sciences*, 54 (3), p. 531-533.
- Chochol, J. 1961. Antropologický Rozbor Lidských Žárových Pozůstatků z Lužických Pohřebišť v Ústí nad Labem-Střekově II A v Žirovicích, Okres Cheb. V: Plesl, E. (ed.). *Lužická Kultura v Severozápadních Čechách*. Praha: Nakladatelství Česko-slovenské akademie věd, s. 195-232, 273-290.
- Cuijpers, A. 2006. Histological Identification of Bone Fragments in Archaeology: Telling Humans Apart from Horses and Cattle. *International Journal of Osteoarchaeology*, 16 (6), p. 465-480.
- Devlin, J., Herrmann, N. 2008. Bone Colour as Interpretative of the Depositional History of Archaeological Cremations. In: Schmidt, C., Symes, S (eds). *The analysis of burned human remains*. London: Elsevier, p. 109-128.
- Dokládal, M. 1999. *Morfologie Spálených Kostí. Význam pro Identifikaci Osob*. Acta Facultatis Medicae Universitatis Brunensis Masarykianae, 113. Brno: Masarykova univerzita.
- Duday, H. 2009. *The Archaeology of the Dead: Lectures in Archaeoethanatology*. Oxford: Oxbow Books.
- Dunlop, J. M. 1978. Traffic Light Discoloration in Cremated Bones. *Medicine, Science and the Law*, 18 (3), p. 163-173.
- Eckert, W. G., James, S., Katchis, S. 1988. Investigation of Cremations and Severely Burned Bodies. *American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, 9 (3), p. 188-200.
- Fazekas, Is. G., Kósa, F. 1978. *Forensic Fetal Osteology*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Friedlander, H. 2018. *Differentiation of Perimortem Trauma from Heat Fractures in Cranial and Irregular Bones in Cases of Cremation*. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts. Department of Anthropology, University of Alberta.
- Franceschetti, L., Mazzucchi, A., Magli, F., Collini, F., Gaudio, D., Cattaneo, C. 2021. Are Cranial Peri-mortem Fractures Identifiable in Cremated Remains? A Study on 38 Known Cases. *Legal Medicine*, 49.
- Giżyńska, H. (red). 1974. *Metody, Wyniki i Konsekwencje Badań Kości z Grobów Ciałopalnych: Materiały z Sesji Naukowej w Dniu 25 III 1972 Roku*. Seria Anthropologia, 2. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.
- Gładykowska-Rzeczycka, J. 1977. Metody Wydobywania Przepalonych Szczątków Kostnych z Pochówków Ciałopalnych. *Pomorania Antiqua*, 7, s. 185-207.
- Gonçalves, D. 2011. *Cremains. The Value of Quantitative Analysis for the Bioanthropological Research of Burned Human Skeletal Remains*. Dissertation submitted in fulfillment of the requirements for the Degree of Doutor in Biological Anthropology. Coimbra.
- Goodman, A. H., Armelagos, G. J. 1988. Childhood Stress and Decreased Longevity in a Prehistoric Population. *American Anthropologist*, 90, p. 936-944.

- Grosskopf, B. 1990. Individualaltersbestimmung mit Hilfe von Zuwachsringen im Zement bodengelagerter menschlicher Zähne. *Zeitschrift für Rechtsmedizin*, 103, s. 351-359.
- Grosskopf, B. 1995. Counting Incremental Lines in Teeth — a Valid Method for Age Determination in Cremations. In: Smits, E., Iregren, E., Drusini, A. (eds.). *Cremation Studies in Archaeology*. Saonara: Logos Edizioni, p. 87-93.
- Grosskopf, B. 2004. *Leichenbrand Biologisches und kulturhistorisches Quellenmaterial zur Rekonstruktion vor- und frühgeschichtlicher Populationen und ihrer Funeralpraktiken*. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Dr. Phil. Leipzig.
- Gruchy, S., Rogers, T. L. 2002. Identifying Chop Marks on Cremated Bone: A Preliminary Study. *Journal of Forensic Sciences*, 47 (5), p. 933-936.
- Grupe, G., Hummel, B. 1991. Trace Element Studies on Experimentally Cremated Bone. I. Alteration of the Chemical Composition at High Temperatures. *Journal of Archaeological Science*, 18, p. 177-186.
- Haglund, W. D., Sorg, M. H. (eds). 1997. *Forensic Taphonomy: The Postmortem Fate of Human Remains*. Boca Raton: CRC Press.
- Harbeck, M., Schleuder, R., Schneider, J., Wiechmann, I., Schmahl, W., Grupe, G. 2011. Research Potential and Limitations of Trace Analyses of Cremated Remains. *Forensic Science International*, 204 (1-3), p. 191-200.
- Herrmann, B. 1972. Zur Beurteilung von Kohlenstoffverfärbungen bei Leichenbränden. *Ausgrabungen und Funde*, 17 (6), s. 275-277.
- Herrmann, B. 1976. Neuere Ergebnisse zur Beurteilung menschlicher Brandknochen. *Zeitschrift für Rechtsmedizin*, 77, s. 191-200.
- Herrmann, B. 1988. Behandlung von Leichenbrand. Im: Knussmann, R. (Hrsg.). *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*. B. I (1). Stuttgart: Fischer Verlag, s. 576-585.
- Herrmann, B., Grupe, G., Hummel, S., Piepenbrink, H., Schutkowski, H. 1990. *Prähistorische Anthropologie. Leitfaden der Feld- und Labormethoden*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer Verlag.
- Herrmann, N. P., Bennett, J. L. 1999. The Differentiation of Traumatic and Heat-Related Fractures in Burned Bone. *Journal of Forensic Sciences*, 44 (3), p. 461-469.
- Hiller, J. C., Thompson, T. J. U., Evison, M. P., Chamberlain, A. T., Wess, T. J. 2003. Bone Mineral Change During Experimental Heating: An X-Ray Scattering Investigation. *Biomaterials*, 24 (28), p. 5091-5097.
- Hiller, J. C., Wess, T. J. 2006. The Use of Small-Angle X-Ray Scattering to Study Archaeological and Experimentally Altered Bone. *Journal of Archaeological Science*, 33 (4), p. 560-572.
- Holck, P. 1997-2008. *Cremated Bones: A Medical-anthropological Study of an Archaeological Material on Cremation Burials*. Anthropologiske Skrifter, 1. Reprint of the 3rd revised edition. Oslo: Anatomisk institutt, University of Oslo.
- Hummel, S., Schutkowski, H. 1993. Approaches to the Histological Age Determination of Cremated Human Remains. In: Grupe, G., Garland, N. (eds.). *Histology Of Ancient Human Bone: Methods and Diagnosis*. Proceedings of the «Palaeohistology Workshop» held from 3-5 October 1990 at Goettingen. Berlin: Springer Science & Business Media, p. 111-123.
- Krenzer, U. 2006. *Compendio de Métodos Antropológico-Forenses: para la Reconstrucción del Perfil Osteo-Biológico*. V. 1-7. Ciudad: Ciber Negocios.

Lanting, J. N., Brindley, A. L. 2000. An Exciting New Development: Calcined Bones can be ¹⁴C-Dated. *The European Archaeologist*, 13, p. 7-9.

Lanting, J. N., Aerts-Bijma, A. T., Plicht, J. 2001. Dating of Cremated Bones. *Radiocarbon*, 43, p. 249-254.

Lemmers, S., Appleby, J. 2020. Burned Fleshed or Dry? The Potential of Bioerosion to Determine the Pre-Burning Condition of Human Remains. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 27, p. 972-991.

Logan, J. 2002. Identifying archaeological metals. *Canadian Conservation Institute (CCI) Notes*, 4 (1), p. 1-4.

Lovejoy, C. O., Meindl, R. S., Pryzbeck, J. R., Mensforth, R. P. 1985. Chronological Metamorphosis of the Auricular Surface of the Ilium: A New Method for the Determination of Adult Skeletal Age at Death. *American Journal of Physical Anthropology*, 68 (1), p. 15-28.

Lovell, N. C., Grauer, A. L. 2008. Analysis and Interpretation of Skeletal Trauma. In: Katzenberg, M. A., Grauer, A. L. (eds.). *Biological Anthropology of the Human Skeleton*. New Jersey: John Wiley & Sons, p. 341-386.

Łuczkiwicz, P., Terpilovskij, R. 2012. Grób Wojownika z Młodszeo Okresu Przedrzymskiego z Miejscowość Mutyn na Północno-Wschodniej Ukrainie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIII, s. 155-174.

Mata-Tutor, P., Márquez-Grant, N., Villoria Rojas, C., Muñoz García, A., Pérez Guzmán, I., Benito Sánchez, M. 2021. Through Fire and Flames: Post-Burning Survival and Detection of Dismemberment-Related Toolmarks in Cremated Cadavers. *International Journal of Legal Medicine*, 135, p. 801-815.

Mata-Tutor, P., Villoria-Rojas, C., Márquez-Grant, N., Alvarez de Buergo Ballester, M., Pérez-Ema, N., Benito-Sánchez, M. 2022. Measuring Dimensional and Morphological Heat Alterations of Dismemberment-Related Toolmarks with an Optical Roughness Metre. *International Journal of Legal Medicine*, 136, p. 343-356.

Mayne, P. M. 1990. *The Identification of Precremation Trauma in Cremated Bone*. A thesis submitted to the faculty of graduate studies and research in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts. Edmonton, Alberta.

Mayne Correia, P. M. 1997. Fire Modification of Bone: A Review of the Literature. In: Haglund, W. D., Sorg, M. H. (eds). *Forensic Taphonomy: The Postmortem Fate of Human Remains*. New York: CRC Press, p. 275-293.

Mays, S. 1995. The Relationship between Harris Lines and other Aspects of Skeletal Development in Adults and Juveniles. *Journal of Archaeological Science*, 22 (4), p. 511-520.

Mays, S. 2002. *The Archaeology of Human Bones*. London, New York: Routledge.

McKern, T. W., Stewart, T. D. 1957. *Skeletal Age Changes in Young American Males*. Technical Report EP-45, Environmental Protection Research Division, Quartermaster Research and Development Center, U.S. Army. Natick, Massachusetts.

McKinley, J. I. 1994. Bone Fragment Size in British Cremation Burials and its Implications for Pyre Technology And Ritual. *Journal of Archaeological Science*, 21, p. 339-342.

McKinley, J. 2004. Compiling a Skeletal Inventory: Cremated Human Bone. In: Brickley, M., McKinley, J. (eds.). *Guidelines to the Standards for Recording Human Remains*. Institute of Field Archaeologists Paper, 7, p. 7-13.

Meindl, R. S., Lovejoy, C. O. 1985. Ectocranial Suture Closure: A Revised Method for the Determination of Skeletal Age at Death Based on the Lateral-Anterior Sutures. *American Journal of Physical Anthropology*, 68 (1), p. 57-66.

- Naji, S., Becdelievre, C., Djouad, S., Duday, H., André, A., Rottier, S. 2014. Recovery Methods for Cremated Commingled Remains: Analysis and Interpretation of Small Fragments Using a Bioarchaeological Approach. In: Adams, B.J., Byrd, J.E. (eds.). *Commingled Human Remains: Methods in Recovery, Analysis, and Identification*. San Diego: Academic Press, p. 33-56.
- Nicholson, R. A. 1993. A Morphological Investigation of Burnt Animal Bone and an Evaluation of its Utility in Archaeology. *Journal of Archaeological Science*, 20 (4), p. 411-428.
- Nováček, J., Schultz, M. 2020. Palaeopathological Investigations of Cremated Human Remains — Methodological and Comparative Study on the Example of Traces of Pathological Conditions in the Skull. *Anthropologischer Anzeiger*, 78 (1–2), p. 59-81.
- Olsen, J., Heinemeier, J., Bennike, P., Krause, C., Hornstrup, K.M., Thrane, H. 2008. Characterisation and Blind Testing of Radiocarbon Dating of Cremated Bone. *Journal of Archaeological Science*, 35, p. 791-800.
- Onyshchuk, J. 2019. Kariv I — Nowo Odkryte Cmentarzysko z Okresu Wczesnorzymskiego na Zachodnim Pobużu. Wstępna Analiza Kulturowo — Historyczna. W: Kot-Legieć, K., Michałowski, A., Ołędzki, M., Piotrowska, M (red.). *Kultura Przeworska. Procesy Przemian i Kontakty Zewnętrzne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 359-375.
- Ortner, D. J., Putschar, W.G. 1981. *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Palfi, G., Dutour, O. 1996. Activity-induced Skeletal Markers in Historical Anthropological Material. *International Journal of Anthropology*, 11 (1), p. 41-55.
- Pearson, L. A., Buikstra, J.E. (eds.) 2006. *Bioarchaeology. The Contextual Analysis of Human Remains*. 1st edition. Amsterdam, Boston: Academic Press.
- Petrauskas, O., Didenko, S., Slobodjan, T. 2022. Ein Grab mit Hemmoorer Eimer bei Poberežne, Oblast Winnyzja, in der ukrainischen Podillja. *Germania: Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, 100, s. 193-196.
- Piga, G., Thompson, T., Malgosa, A., Enzo, S. 2009. The Potential of X-Ray Diffraction in the Analysis of Burned Remains from Forensic Contexts. *Journal of Forensic Sciences*, 54 (3), p. 534-539.
- Piontek, J. 1975. Polish Method and Results of Investigations of Cremated Bones from Pre-historic Cemeteries. *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije*, 12, s. 23-34.
- Piontek, J. 2007. Metodyka Antropologicznych Badań Materiałów Kostnych z Grobów Ciałopalnych. W: Bakalarska, L. (red.). *Materiały z Konferencji Konserwatorstwa Archeologicznego Zorganizowanych przez Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego*. Warszawa: Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, 56-73.
- Pope, E. J., Smith, O. C. 2004. Identification of Traumatic Injury in Burned Cranial Bone: An Experimental Approach. *Journal of Forensic Sciences*, 49 (3), p. 431-440.
- Potechina, I. D. 2012. Wyniki Analizy Antropologicznej Ciałopalnego Pochówku z Mutyna. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIII, s. 175-177.
- Sandholzer, M. A., Sui, T., Korsunsky, A.M., Walmsley, A. D., Lumley, P. J., Landini, G. 2014. X-Ray Scattering Evaluation of Ultrastructural Changes in Human Dental Tissues with Thermal Treatment. *Journal of Forensic Sciences*, 59 (3), p. 769-774.
- Schaefer, M., Black, S., Scheuer, L. 2009. *Juvenile Osteology. A Laboratory and Field Manual*. Amsterdam: Academic Press.
- Scheelen-Nováček, K., Nováček, J., Rasink, B., Niemuth, A., Wulf, F.-W., Schultz, M. 2020. Probable Vestiges of Metabolic Diseases in Roman Imperial Cremations from Northern Germany. *Anthropologischer Anzeiger*, 78 (1–2), p. 83-102.

- Schmidt, C. 2008. The Recovery and Study of Burned Human Teeth. In: Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press, p. 55-74.
- Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). 2008. *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press.
- Schultz, J. J., Warren, M. W., Krigbaum, J. S. 2008. Analysis of Human Cremains: Gross and Chemical Methods. In: Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press, p. 75-94.
- Schultz, M. 1988. Paläopathologische Diagnostik. Im: Knussmann, R. (Hrsg.). *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*. B. I(1). Stuttgart: Fischer Verlag, s. 480-496.
- Schultz, M. 1997. Microscopic Investigation of Excavated Skeletal Remains: A Contribution to Paleopathology and Forensic Medicine. In: Haglund, W.D., Sorg, M. H. (eds.). *Forensic Taphonomy: The Postmortem Fate of Human Remains*. New York: CRC Press, p. 201-226.
- Schultz, M. 2001. Paleohistopathology of Bone: A New Approach to the Study of Ancient Diseases. *Yearbook of Physical Anthropology*, 44, p. 106-147.
- Schultz, M. 2011. Paläobiographik. Im: Jüttemann, G. (Hrsg.) *Biographische Diagnostik*. Lengerich: Pabst, p. 222-236.
- Schwartz, J. H. 2007. *Skeleton Keys: An Introduction to Human Morphology, Development and Analysis*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
- Selwyn, L. 2004. Overview of Archaeological Iron: The Corrosion Problem, Key Factors Affecting Treatment, and Gaps in Current Knowledge. In: Ashton, J., Hallam, D. (eds.). *Metal 04: Proceedings of the International Conference on Metals Conservation*, Canberra, Australia, 4–8 October 2004. Canberra: National Museum of Australia, p. 294-306.
- Shahack-Gross, R., Bar-Yosef, O., Weiner, S. 1997. Black-Coloured Bones in Hayonim Cave, Israel: Differentiating Between Burning and Oxide Staining. *Journal of Archaeological Science*, 24 (5), p. 439-446.
- Shipman, P., Foster, G., Schoeninger, M. 1984. Burnt Bones and Teeth. An Experimental Study of Color, Morphology, Crystal Structure and Shrinkage. *Journal of Archaeological Science*, 11, p. 307-325.
- Slobodyan, T., Terpilovskij, R. 2021. Prospects of Research on Cremated Human Remains: Correlation of Metal Traces on Cremations with Funeral Rituals and Burial Customs. *Anthropologischer Anzeiger*, 78 (1–2), p. 33-58.
- Smiszko, M. 1932. *Kultury Wczesnego Okresu Epoki Cesarstwa Rzymskiego w Małopolsce Wschodniej. Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie. Wydział 2: Historyczno-Filozoficzny. T. 9, Z. 2*. Lwów, Kraków: Towarzystwo Naukowe, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod Zarządem J. Filipowskiego.
- Sprague, R. 2005. *Burial terminology: a guide for researchers*. Lanham: AltaMira Press.
- Stiner, M., Kuhn, S. 1995. Differential Burning, Recrystallization, and Fragmentation of Archaeological Bone. *Journal of Archaeological Science*, 22, p. 223-237.
- Stloukal, M. 1982. Probleme der Paläodemographischen Analyse unter Besonderer Berücksichtigung am Skelett. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 29, s. 1-12.
- Surabian, D. 2011. *Preservation of Buried Human Remains in Soil*. Connecticut: US Department of Agriculture, Natural Resources and Conservation Science.
- Symes, S., Rainwater, C., Chapman, E., Gipson, D., Piper, A. 2008. Patterned Thermal Destruction of Human Remains in a Forensic Setting. In: Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press, p. 15-54.

- Szilvássy, J. 1988. Altersdiagnose am Skelett. Im: Knussmann, R. (Hrsg.). *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie de Menschen*. B. I (1). Stuttgart: Fischer Verlag, s. 421-443.
- Szostek, K., Glab, H, Szczepanek, A, Kaczanowski, K 2003. Trace Element Analysis of Bronze Age Skeletal and Crematory Graves from Southern Poland for Diet Reconstruction. *Homo*, 53, p. 235-246.
- Tankó, É., Tankó, K. 2012. Cremation and Deposition in the Late Iron Age Cemetery at Ludas. In: Berecki, S. (ed.) *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin: Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş*. Cluj-Napoca: Editura Mega, p. 249-258.
- Thompson, T. 2002. The Assessment of Sex in Cremated Individuals: Some Cautionary Notes. *Canadian Society for Forensic Sciences*, 35 (2), p. 49-56.
- Thompson, T., Gauthier, M., Islam, M. 2009. The Application of a New Method of Fourier Transform Infrared Spectroscopy to the Analysis of Burned Bone. *Journal of Archaeological Science*, 36 (3), p. 910-914.
- Thompson, T., Islam, M., Bonniere, M. 2013. A New Statistical Approach for Determining the Crystallinity of Heat-Altered Bone Mineral from FTIR Spectra. *Journal of Archaeological Science*, 40, p. 416-422.
- Thurman, M. D., Willmore, L. J. 1981. A Replicative Cremation Experiment. *North American Archaeologist*, 2 (4), p. 275-283.
- Trautmann, I. 2006. *The Significance of Cremations in Early Neolithic Communities in Central Europe*. Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Naturwissenschaften der Geowissenschaftlichen Fakultät der Eberhard-Karls-Universität Tübingen. — aus Bad Soden am Taunus, Universität Tübingen.
- Tsuchimochi, T., Iwasa, M., Maeno, Y., Koyama, H., Inoue, H., Isobe, I., Matoba, R., Yokoi, M., Nagao, M. 2002. Chelating Resin-Based Extraction of DNA from Dental Pulp and Sex Determination from Incinerated Teeth with Y-Chromosomal Alphoid Repeat and Short Tandem Repeats. *The American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, 23 (3), p. 268-271.
- Ubelaker, D. H., Rife, J. L. 2007. The Practice of Cremation in the Roman-Era Cemetery at Kenchreai, Greece. *Bioarchaeology of the Near East*, 1, p. 35-57.
- Ubelaker, D. H. 2008 The forensic evaluation of burned skeletal remains: A synthesis. *Forensic Science International*, 183 (1–3), p. 1-5.
- Ye, J., Ji, A., Parra, E. J., Zheng, X., Jiang, C., Zhao, X., Hu, L., Tu, Z. 2004. A Simple and Efficient Method for Extracting DNA From Old and Burned Bone. *Journal of Forensic Sciences*, 49 (4), p. 754-759.
- Vachirawongsakorn, V., Painter, J., Márquez-Grant, N. 2022. Knife Cut Marks Inflicted by Different Blade Types and the Changes Induced by Heat: A Dimensional and Morphological Study. *International Journal of Legal Medicine*, 136 (1), p. 329-342.
- Verteletskyi, D., Bardetskyi, A. 2018. Datowanie Materiałów Kultury Trypolskiej ze Stanowiska Myrogoszcza 15 Odkrytych w 2017 roku. *Materiały i Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXVIX, s. 117-127.
- Videiko, M. Yu. 1995. Archaeological Characteristics of the Sofievka-Type Cemeteries. *Baltic-Pontic Studies*, 3, p. 15-134.
- Villotte, S., Knüsel, Ch. J. 2013. Understanding Enthesal Changes: Definition and Life Course Changes. *International Journal of Osteoarchaeology*, 23, p. 135-146.

- Wahl, J. 1982. Leichenbranduntersuchungen. Ein Überblick über die Bearbeitungs- und Aussagemöglichkeiten von Brandgräbern. *Prähistorische Zeitschrift*, 57, s. 2-125.
- Walker, Ph. 2005. Greater Sciatic Notch Morphology: Sex, Age, and Population Differences. *American Journal of Biological Anthropology*, 127 (4), p. 385-391.
- Walker, Ph., Miller, K., Richman, R. 2008. Time, Temperature, and Oxygen Availability: An Experimental Study of the Effects of Environmental Conditions on the Color and Organic Content of Cremated Bone. In: Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press, p. 129-135.
- Webb, P. A., Suchey, J. M. 1985. Epiphyseal Union of the Anterior Iliac Crest and Medial Clavicle in a Modern Multiracial Sample of American Males and Females. *American Journal of Biological Anthropology*, 68 (4), p. 457-466.
- Whyte, T. 2001. Distinguishing Remains of Human Cremations from Burned Animal Bones. *Journal of Field Archaeology*, 28, p. 437-448.
- White, T. D., Folkens, P. A. 2005. *The Human Bone Manual*. London: Elsevier.
- Williams, H., Cerezo-Román, J., Wessman, A. 2018. Introduction: Archaeologies of Cremation. In: Cerezo-Román, J., Wessman, A., Williams, H. (eds.) *Cremation and the Archaeology of Death*. Oxford: Oxford University Press, p. 1-26.
- Wittwer-Backofen, U., Gampe, J., Vaupel, J. W. 2004. Tooth Cementum Annulation for Age Estimation: Results from a Large Known-Age Validation Study. *American Journal of Physical Anthropology*, 123, p. 119-129.
- Wolf, M., Streit, B., Dokládál, M., Schultz, M. 2017. Determining Human Age at Death Using Cremated Bone. *Biomedical Journal of Scientific & Technical Research*, 1 (3), p. 785-791.
- Zazzo, A., Saliège, J. F., Lebon, M., Lepetz, S., Moreau, C. 2012. Radiocarbon Dating of Calcined Bones: Insights from Combustion Experiments Under Natural Conditions. *Radiocarbon*, 54 (3-4), p. 855-866.

REFERENCES

Reports

Bardetskyi, A. B., Bonchkovskyi, O. S., Verteletskyi, D. Yu., Pshybyla, M., Potiekhina, I. D., Slobodian, T. I. 2017. *Zvit pro rezultaty arkheolohichnykh doslidzhen ukriplenoho poselennia trypilskoi kultury etapu CII Myrohoshcha–15 Rivnenskoï oblasti 2017 roku*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2017/134.

Bashkatov, Yu. Yu., Bitkovska, T. V. 2017. *Zvit pro doslidzhennia poselennia bilia sela Ivkivtsi (ur. Troianka), Chyhyrinskoho raionu, Cherkaskoi oblasti*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2017/26.

Blifeld, D. I. 1956. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v s. Shestovytsi v 1956 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1956/12-a.

Danilenko, V. N., Makarevich, M. L. 1951. *Otchet o rabote Borispolskogo otriada ekspeditsii «Bolshoi Kiev» v 1951 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1951/8-6.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mohylov, O. D. 2011. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia kurhaniv skifskoho chasu bilia sil Spasivka ta Ivankivtsi Horodotskoho raionu Khmelnytskoi oblasti v 2010 rotsi*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2010/75.

Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mohylov, O. D., Boltaniuk, P. A. 2012. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia kurhaniv skifskoho chasu bilia sil Spasivka ta Ivankivtsi Horodotskoho raionu Khmelnytskoi oblasti (2011 r.)*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2011/54.

Iagodinskaia, M. A. 1985. *Otchet ob arkheologicheskikh issledovaniiah Ternopolskoi Drevnerusskoi ekspeditsii drevnerusskogo poseleniia Babina dolina u sela Krutilov v 1985 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1985/83.

Iagodinskaia, M. A. 1992. *Otchet ob arkheologicheskikh raskopkakh Drevnerusskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Ternopolskogo kraevedcheskogo muzeia v 1992 g. na drevnerusskom selishche Babina dolina okolo s. Krutilovo Gusiatskoho raiona Ternopolskoi oblasti*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1992/228.

Ilchyshyn, Vasyl. 2011. *Zvit pro pamiatkookhoronni doslidzhennia (rozkopky) mohylnyka Mylne I–a, poselennia Mylne I ta Mylne V vysotskoi kultury bilia s. Mylne Zborivskoho raionu Ternopilskoi oblasti u 2011 rotsi*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2011/86.

Ilchyshyn, V. 2014. *Zvit pro rozkopky mohylnyka ta poselennia vysotskoi kultury v s. Honcharivka Zolochivskoho raioniv Lvivskoi oblasti u 2014 rotsi*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2014/91.

Kovalenko, V., Kondratiev, I., Motsia, O., Ovcharov, M., Solobai, I., Sytyi, Yu. 1998. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v ur. Korovel bilia s. Shestovytsia Chernihivskoi oblasti v 1998 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1998/84.

Kovalenko, V., Motsia, O., Demianenko, D., Lutsenko, K., Osadchyi, Ye., Skorokhod, V., Sytyi, Yu. 2011. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia na horodyshchi v ur. Korovel bilia s. Shestovytsia Chernihivskoi oblasti u 2011 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2011/55.

Kozak, D. N., Slobodian, T. I., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2013. *Zvit pro doslidzhennia pokhovalnykh pamiatok rannorymskoho chasu v okolytsiakh Zvenyhoroda u 2013 rotsi*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013/52.

Korvin-Piotrovskiy, A. O., Pavlenko, S. V., Borysov, A. V., Sorokun, A. A. 2020. *Zvit pro vykonannia arkheolohichnykh doslidzhen (vyshukuvan) na terytorii istorychnoi chastyny smt Narodychi ta Narodytskoi selyshchnoi rady (OTH) Zhytomyrskoi oblasti u 2020 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Kubyshev, A. I. 1966. *Otchet o raskopkakh mogilnika zarubinetskoj kultury u ss. Chapaevka-Pirogov, Kievo-Sviatoshinskogo raiona, v ur. "Tserkovshchina" v 1966 godu*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1966/5.

Kubyshev, A. I. 1967. *Pirogovskii mogilnik zarubinetskoj kultury / u s. Chapaevka — Pirogov / v 1967 godu*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1967/5-a.

Kubyshev, A. I. 1968. *Pirogovskii mogilnik zarubinetskoj kultury*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1968/6.

Kubyshev, A. I. 1970. *Otchet o raskopkakh Pirogovskogo mogilnika zarubinetskoj kultury*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1970/18.

Kubyshev, A. I. 1971. *Otchet o raskopkakh mogilnika zarubinetskoj kultury II v. do n.e. u s. Chapaevka-Pirogov, Kievo-Sviatoshinskogo r-na, Kievskoi obl. v 1971 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1971/2.

Kubyshev, A. I. 1972. *Otchet o raskopkakh Pirogovskogo mogilnika zarubinetskoj kulturi 1972 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1972/21-г.

Kushtan, D. P. 2016. *Zvit pro arkheolohichni rozvidky na terytorii Cherkaskoi oblasti za 2016 rik*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2016/39.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G. 2005. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoj ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2005 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2005/156.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G. 2006. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoj arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2006 godu*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2006/70.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G. 2007. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoj arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2007 godu*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2007/137.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G. 2008. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoj arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2008 godu*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2008/92.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G. 2009. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoj arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2009 godu*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2009/147.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G. 2010. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2010 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2010/51.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G. 2011. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2011 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2011/159.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G. 2012. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2012 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012/100.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G., Schultze, E. 2013. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2013 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013/74.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G., Schultze, E. 2014. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2014 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2014/36.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G., Schultze, E. 2015. *Otchet ob issledovaniakh arkheologicheskogo kompleksa pozdnerimskogo vremeni Voitenki v 2015 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Schultze, E., Varacheva, K. G., Filatov, D. A. 2016. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2016 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2016/38.

Liubichev, M. V., Myzgin, K. V., Varacheva, K. G., Schultze, E., Filatov, D. A., Rusnak, V. V. 2017. *Otchet o rabote Germano-Slavianskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkovskogo natsionalnogo universiteta imeni V. N. Karazina v 2017 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2017/88.

Liubichev, M. V., Filatov, D. O., Rusnak, V. V., Varachova, K. H., Schultze, E., Myzghin, K. V. 2018. *Zvit pro robotu Hermano-Slov'ianskoi arkheologicheskoi ekspeditsii Kharkivskoho natsionalnogo universitetu imeni V. N. Karazina v 2018 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Lysenko, S. D., Makarovich, P., Kochkin, I. T., Shkliarevskii, E. I. 2012. *Otchet o raskopkakh kurganov epokhi bronzy u s. Bukovna v 2012 godu.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012/97.

Magomedov, B. V., Didenko, S. V., Milashevskii, A. S. 2015. *Otchet o raskopkakh mogilnika cherniakhovskoi kultury u s. Legedzine Talnovskogo r-na Cherkasskoi obl. v 2015 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2015/20.

Makhno, E. V. 1964. *Kompanievskii otriad Dneprodzerzhinskoi ekspeditsii.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1964/13-6.

Motsia, O., Vasiuta, O., Lutsenko, F., Kvitnytskyi, M., Kovalenko, V., Sytyi, Yu., Semenchenko, B., Solobai, I., Khamaiko, N. 2003. *Doslidzhennia na posadi horodyshcha Korovel,*

v ur. Korovel bilia s. Shestovytsia Chernihivskoi obl. v 2003 r. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2003/244.

Motsia, O., Kovalenko, V., Nepomniashchykh, V., Syta, L., Sytyi, Yu. 2006. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v ur. Korovel bilia s. Shestovytsia Chernihivskoi obl. v 2006 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2006/118.

Motsia, O., Bondar, O., Kovalenko, V., Syta, L., Sytyi, Yu. 2008. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v urochyschchi Korovel bilia s. Shestovytsia Chernihivskoi oblasti u 2008 r.* T. 1. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2008/289.

Motsia, O. P., Kovalenko, V. P., Nohin, Ye. V., Lutsenko, R. M., Sytyi, Yu. M., Tereshchenko, O. V. 2008. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v ur. Korovel bilia s. Shestovytsia Chernihivskoi oblasti v 2008 r.* T. 2. Doslidzhennia na posadi horodyshcha v ur. Korovel. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2008/289a.

Motsia, O., Zhyhola, V., Kovalenko, V., Lutsenko, R., Syta, L., Sytyi, Yu. 2012. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia na horodyshchii v ur. Korovel bilia s. Shestovytsia Chernihivskoi oblasti u 2012 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2012/5.

Nikitina, G. F. 1977. *O polevoi rabote Sredne-Dnestrovskoi ekspeditsii v 1977 godu.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1977/25-b.

Onyshchuk, Ya. I., Sydorovych, V. Z., Hrynchyshyn, B. V. 2017. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia mohylnyka rymaskoho chasu Kariv-I u Zakhidnomu Pobuzhzhii v 2017 rotsi.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2017/38.

Onyshchuk, Ya. I., Sydorovych, V. Z. 2018. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia mohylnyka rymaskoho chasu Kariv I u Zakhidnomu Pobuzhzhii v 2018 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2018/76.

Onyshchuk, Ya. I., Sydorovych, V. Z. 2019. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia mohylnyka rymaskoho chasu Kariv I u Zakhidnomu Pobuzhzhii u 2019 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2019/42.

Onyshchuk, Ya. I., Sydorovych, V. Z. 2020. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia mohylnyka rymaskoho chasu Kariv-I ta krematsiinoho pokhovannia u s. Rechychany Lvivskoi oblasti v 2020 rotsi.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2020/41.

Pachkova, S. P., Iakovenko, E. V. 1974. *Otchet o raskopkakh u s. Grinchuk Kamenets-Podolskogo r-na, Khmel'nytskoi obl. za 1974 god.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1974/6-6.

Petrauskas, O. V., Didenko, S. V. 2018. *Zvit pro rozvidkovi doslidzhennia bilia s. Poberezhne (Vinnytskyyi r-n, Vinnytska obl.) u 2018 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Polin, S. V., Chernykh, L. A., Kuprii, S. A. 1999. *Otchet o rabote Ordzhonikidzevskoi arkheologicheskoi ekspeditsii v 1999 g. Raskopki kurganov u g. Ordzhonikidze Dnepropetrovskoi oblasti v zone gornykh robot OAO "Ordzhonikidzevskii gornoobogatitelnyi kombinat" na Chkalovskom № 2 i Pokrovskom karerakh.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1999/46.

Polin, S. V., Kuprii, S. A., Chernykh, L. A. 2001. *Otchet o rabote Ordzhonikidzevskoi arkheologicheskoi ekspeditsii IA NANU v 2001 g. Raskopki kurganov u g. Ordzhonikidze*

Dnepropetrovskoi obl., v rabochei zone Elektrodepo OAO «Ordzhonikidzevskii GOK». Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2001/62.

Shaporda, O. M. 2019. *Zvit pro arkheolohichni rozvidky ta rozkopky v mezhakh Bilskoho arkheolohichnoho kompleksu u 2019 rotsi*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2019/31.

Skiba, L. E. 1988. *Otchet o raskopkakh Pirogovskogo mogilnika, raspolozhennogo na zemliakh sovkhoza "Khotovskii" Kievo-Sviatoshinskogo r-na Kievskoi obl. v 1988 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1988/89.

Skiba, L. E. 1989. *Otchet Kievo-Chernigovskoi ekspeditsii o raskopkakh mogilnika zarubinetskoj kultury u pgt. Pirogov Kievo-Sviatoshinskogo r-na Kievskoi obl.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1989/155.

Skiba, L. E. 1990. *Otchet ob okhrannykh raskopkakh Pirogovskogo mogilnika, raspolozhennogo na zemliakh sovkhoza «Khotovskii» Kievo-Sviatoshinskogo raiona Kievskoi oblasti v 1990 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1990/40.

Skiba, L. E. 1991. *Otchet o raskopkakh Pirogovskogo mogilnika na zemliakh "Khotovskogo" sovkhoza Kievo-Sviatoshinskogo raiona Kievskoi oblasti v 1991 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1991/136.

Skoryi, S. A., Zymovets, R. V., Okatenko, V. M. 2019. *Zvit pro rozkopky kurhanu № 524 bilia s. Zhabotyn (basein r. Tiasmyn) u 2019 rotsi*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2019/9.

Skyba, L. Ye. 1992. *Zvit pro robotu Pyrohivskoi ekspedytsii v Kyievo-Sviatoshynskom raioni Kyivskoi oblasti ta m. Kyievi (sanatorii "Khutir Vilnyi") u 1992 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1992/180.

Sydorovych, V. Z., Onyshchuk, Ya. I. 2021. *Zvit pro rozvidkovi doslidzhennia mohylnyka rymskoho chasu u s. Velyka Dibrova Lvivskoi oblasti u 2021 rotsi*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2021/2.

Sydorovych, V. Z., Onyshchuk, Ya. I. 2021a. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia mohylnyka rymskoho chasu u s. Velyka Dibrova Lvivskoi oblasti u 2021 rotsi*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

Tieliehin, D. Ya., Berezanska, S. S., Mytrofanova, V. I., Kruts, V. O. 1962. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia v zoni Kyivskoho vodoskhovyshcha v 1962 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1962/15.

Vakulenko, L. V. 1980. *Otchet o rabote Karpato-Volynskoi ekspeditsii v 1980 godu*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1980/28.

Vakulenko, L. V., Prikhodniuk, O. M. 1984. *Otchet o rabote Prikarpatського otriada Ranneslavianskoi ekspeditsii IA AN USSR v 1984 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1984/26-B.

Vakulenko, L. V., Prikhodniuk, O. M. 1987. *Otchet o rabote Prikarpatської ekspeditsii IA AN USSR v 1987 g.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1987/3-6.

Yahodynska, M. O. 1999. *Zvit pro arkheolohichni doslidzhennia Davnoruskoi arkheolohichnoi ekspedytsii Ternopilskoho kraieznavchoho muzeiu bilia s. Krutylyv Husiatynskoho raionu Ternopilskoi oblasti na davnoruskomu horodyshchi-sviatylyshchi v ur. Zvenyhorod ta davnoruskomu selyshchi v ur. Babyna dolyna*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1999/86.

Yahodynska, M., Ilchyshyn, V. 2013. *Zvit pro pamiatkookhoronni doslidzhennia na pamiattsi arkeolohii — bahatosharovomu poselenni Kordyshiv I bilia s. Kordyshiv Shumskoho raionu Ternopilskoi oblasti ta rozvidky v okolytsiakh sela*. Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 2013/158.

Zakharuk, IU. N., Kruts, V. A. 1963. *Raskopki pozdnetripolskogo poseleniia u s. Sofievka Borispolskogo r-na Kievskoi obl.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine, 1963/8-a.

Zotsenko, I. V., Bibikov, D. V., Ivakin, V. H., Baranov, V. I. 2020. *Zvit pro arkeolohichni doslidzhennia Arkhitekturno-arkheolohichnoi ekspedytsii IA NAN Ukrainy Kytaivskoho kurhannoho mohylnya v 2020 r.* Scientific Archive of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

References

- Acsádi, G., Nemeskéri, J. 1970. *History Of Human Life Span And Mortality*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Adams, B. J., Crabtree, P. J. 2008. *Comparative Skeletal Anatomy: A Photographic Atlas for Medical Examiners, Coroners, Forensic Anthropologists, and Archaeologists*. New York: Humana Press.
- Alekseev, V. P., Debets, G. F. 1964. *Kraniometriia. Metodika antropologicheskikh issledovaniï*. Moskva: Nauka.
- Alekseev, V. P. 1966. *Osteometriia. Metodika antropologicheskikh issledovaniï*. Moskva: Nauka.
- Armelagos, G. J., Goodman, A. H., Harper, K. N., Blakey, M. L. 2009. Enamel Hypoplasia and Early Mortality: Bioarcheological Support for the Barker Hypothesis. *Evolutionary Anthropology*, 18, p. 261-271.
- Baby, R. S. 1954. Hopewell Cremation Practices. The Ohio Historical Society. *Papers in Archaeology*, 1, p. 1-7.
- Balaguri, E. A. 1985. Kultura Stanovo. *Arkheologiiia Ukrainskoi SSR*, 1, s. 473-481.
- Balaguri, E. A. 2001. *Naselenie Verkhnego Potisia v epokhu bronzy*. Uzhgorod: UzhNU.
- Bardetskyi, A. B., Verteletskyi, D. Yu., Potiekhina, I. D., Slobodian, T. I. 2019. Krematsiine pokhovannia na ukriplenomu poselenni trypilskoi kultury Myrohoshcha–15 na Volynskii Vysochyni. *Arkheolohiia*, 3, s. 5-18.
- Bashkatov, Yu. Yu., Bitkovska, T. V., Slobodian, T. I. 2020. Poshuk mohylnyka rannorymskoho chasu bilia s. Ivkivtsi. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2019*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 328.
- Bashkatov, Yu. Yu., Bitkovska, T. V. 2021. Ivkivtsi — novyi typ piznozarusynetskykh pamiatok Serednoho Podniprov'ia. *Arkheolohiia*, 2, s. 52-62.
- Bass, W. 1995. *Human Osteology. A Laboratory and Field Manual*. 4th Edition. Columbia: Missouri Archaeological Society.
- Berezanskaia, S. S. 1976. Lebedovskaia kultura epokhi bronzy v Lesostepnoi Ukraine. V: Telegin, D. IA. (red.). *Eneolit i bronzovyi vek na Ukraine*. Kiev: Naukova dumka, s. 190-221.
- Berezanskaia, S. S. 1982. *Severnaia Ukraina v epokhu bronzy*. Kiev: Naukova dumka.
- Berezanskaia, S. S. 1985. Belogradovskaia kultura. *Arkheologiiia Ukrainskoi SSR*, 1, s. 499-512.
- Bergslien, E. T., Bush, M., Bush, P. J. 2008. Identification of Cremains Using X-Ray Diffraction Spectroscopy and a Comparison to Trace Element Analysis. *Forensic Science International*, 175, p. 218-226.
- Bibikov, D., Zotsenko, I., Ivakin, V., Khlystun, Ye., Kozak, O. 2022. Druhyi sezon doslidzhen Kytavskoho kurhannoho mohylnyka. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2021*. Kyiv: Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, s. 27-33.
- Bilas, N. M., Silaiev, O. M. 2012. Pokhovannia rymkoho chasu v okolytsiakh Lvova. *Naukovi studii*, 5, s. 235-244.
- Binford, L. R. 1972. *An Archaeological Perspective*. New York: Seminar Press.
- Black, L., Scheuer, S. 1996. Age Changes in the Clavicle: from the Early Neonatal Period to Skeletal Maturity. *International Journal of Osteoarchaeology*, 6 (5), p. 425-434.
- Blifield, D. I. 1977. *Davnoruski pamiatky Shestovytsi*. Kyiv: Naukova dumka.
- Boddington, A., Garland, A. N., Janaway, R. C. (eds.). 1987. *Death, Decay, and Reconstruction: Approaches to Archaeology and Forensic Science*. Manchester: Manchester University Press.
- Bonhert, M., Rost, T., Faller-Marquardt, M., Ropohl, D., Pollack, S. 1997. Fractures of the Base of the Skull in Charred Bodies: Post-mortem Heat Injuries or Signs of Mechanical Traumatization. *Forensic Science International*, 87, p. 55-62.
- Brooks, S. T., Suchey, J. M. 1990. Skeletal Age Determination Based on the Os Pubis: A comparison of Acsádi-Nemeskéri and Suchey-Brooks methods. *Human evolution*, 5, p. 227-238.
- Brothwell, D. R. 1981. *Digging Up Bones*. 3rd edition. Ithaca, New York: Cornell University Press.
- Brown, K. A., O'Donoghue, K., Brown, T. A. 1995. DNA in Cremated Bones from an Early Bronze Age Cemetery Cairn. *International Journal of Osteoarchaeology*, 5 (2), p. 181-187.

- Brown, K. A. 2001. Identifying the Sex of Human Remains by Ancient DNA Analysis. *Ancient Biomolecules*, 3, p. 215-225.
- Bruzek, A. 2002. Method for Visual Determination of Sex, Using the Human Hip Bone. *American Journal of Physical Anthropology*, 117, p. 157-168.
- Buikstra, J. E., Swegle, M. 1989. Bone Modification Due to Burning: Experimental Evidence. In: Bonnicksen, R., Sorg, M. H. (eds.) *Bone Modification*. Orono: University of Maine, p. 247-258.
- Buikstra, J., Ubelaker, D. (eds.). 1994. *Standards for Data Collection from Human Skeletal Remains*. Arkansas Archaeological Survey Research series, 44. Fayetteville: Arkansas Archeological Survey.
- Byers, S. N. 2002. *Introduction to Forensic Anthropology: A Textbook*. Boston: Allyn and Bacon.
- Capasso, L., Kennedy, K. A. R, Wilczak, C. A. 1999. *Atlas of Occupational Markers on Human Remains*. Teramo: Edigrafital.
- Cattaneo, C., Gelsthorpe, K., Phillips, P., Sokol, R. J. 1992. Reliable Identification of Human Albumin In Ancient Bone Using ELISA and Monoclonal Antibodies. *American Journal of Biological Anthropology*, 87 (3), p. 365-372.
- Cattaneo, C., Dimartino, S., Scali, S., Craig, O. E., Grandi, M., Sokol, R. J. 1999. Determining the Human Origin of Fragments of Burnt Bone: A Comparative Study of Histological, Immunological and DNA Techniques. *Forensic Science International*, 102, p. 181-191.
- Cattaneo, C., Porta, D., Gibelli, D., Gamba, C. 2009. Histological Determination of the Human Origin of Bone Fragments. *Journal of Forensic Sciences*, 54 (3), p. 531-533.
- Chernykh, L. A., Daragan, M. N. 2014. *Kurgany epokhi eneolita-bronzy mezhdurechia Bazav-luk — Solenaia — Chertomyk*. Kurgany Ukrainy, 4. Kiev: Izdatel Oleg Filiuk.
- Chochol, J. 1961. Antropologický Rozbor Lidských Žárových Pozůstatků z Lužických Pohřebišť v Ústí nad Labem-Střekově II A v Žirovicích, Okres Cheb. V: Plesl, E. (red.). *Lužická Kultura v Severozápadních Čechách*. Praha: Nakladatelství Česko-slovenské akademie věd, s. 195-232, 273-290.
- Cuijpers, A. 2006. Histological Identification of Bone Fragments in Archaeology: Telling Humans Apart from Horses and Cattle. *International Journal of Osteoarchaeology*, 16 (6), p. 465-480.
- Danylenko, V. M., Makarevych, M. L. 1956. Chervonokhutirskiyi mohylnyk midnoho viku z trupospalenniam. *Arkheolohichni pam'iatky URSR*, VI, s. 92-98.
- Devlin, J., Herrmann, N. 2008. Bone Colour as Interpretative of the Depositional History of Archaeological Cremations. In: Schmidt, C., Symes, S. (eds). *The analysis of burned human remains*. London: Elsevier, p. 109-128.
- Didenko, S. V., Mahomedov, B. V. 2020. Roboty na cherniakhivskomu mohylnyku Zhuravka 2 v Cherkaskii obl. V: Liubychev, M. V., Myzghin, K. V. (red.). *Mizh Skhodom ta Zakhodom (Inter Orientem et Occidentem): Yuvileina zbirka do 65-richchia z dnia narodzhennia doktora Erdmute Shulttse ta 20-richchia Hermano-Slovianskoi arkheolohichnoi ekspedytsii*. Ostrohotyka, 3. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, s. 131-138.
- Dokládál, M. 1999. *Morfologie Spálených Kostí. Význam pro Identifikaci Osob*. Acta Facultatis Medicae Universitatis Brunensis Masarykianae, 113. Brno: Masarykova univerzita.
- Duday, H. 2009. *The Archaeology of the Dead: Lectures in Archaeoethanatology*. Oxford: Oxbow Books.
- Dunlop, J. M. 1978. Traffic Light Discoloration in Cremated Bones. *Medicine, Science and the Law*, 18 (3), p. 163-173.
- Eckert, W. G., James, S., Katchis, S. 1988. Investigation of Cremations and Severely Burned Bodies. *American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, 9 (3), p. 188-200.
- Fazekas, Is. G., Kósa, F. 1978. *Forensic Fetal Osteology*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Filatov, D. O., Liubychev, M. V. 2017. Doslidzhennia na mohylnyku cherniakhivskoi kultury Zachepylivka. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslid-*

zhennia v Ukraini 2016. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 266-267.

Filipchuk, O. V. 2001. Vyznachennia kaltsynovanykh kistok z pokhovan Pyrohivskoho mohylnyka. V: Skyba, L. Ye. 2001. *Pyrohivskiy mohylnyk zarubynetskoj kultury*. Kyiv: Instytut arkheologii NAN Ukrainy, s. 96-97, tabl. 2.

Franceschetti, L., Mazzucchi, A., Magli, F., Collini, F., Gaudio, D., Cattaneo, C. 2021. Are Cranial Peri-mortem Fractures Identifiable in Cremated Remains? A Study on 38 Known Cases. *Legal Medicine*, 49.

Friedlander, H. 2018. *Differentiation of Perimortem Trauma from Heat Fractures in Cranial and Irregular Bones in Cases of Cremation*. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts. Department of Anthropology, University of Alberta.

Gening, V. F., Buniatian, E. P., Pustovalov, S. ZH., Rychkov, N. A. 1990. *Formalizovanno-statisticheskie metody v arkheologii: (analiz pogreb. pamiatnikov)*. Kiev: Naukova dumka.

Giżyńska, H. (red). 1974. *Metody, Wyniki i Konsekwencje Badań Kości z Grobów Ciałopalnych: Materiały z Sesji Naukowej w Dniu 25 III 1972 Roku*. Seria Anthropologia, 2. Poznań: Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Gładykowska-Rzeczycka, J. 1977. Metody Wydobywania Przepalonych Szczątków Kostnych z Pochówków Ciałopalnych. *Pomorania Antiqua*, 7, s. 185-207.

Gonçalves, D. 2011. *Cremains. The Value of Quantitative Analysis for the Bioanthropological Research of Burned Human Skeletal Remains*. Dissertation submitted in fulfillment of the requirements for the Degree of Doutor in Biological Anthropology. Coimbra.

Goodman, A. H., Armelagos, G. J. 1988. Childhood Stress and Decreased Longevity in a Prehistoric Population. *American Anthropologist*, 90, p. 936-944.

Grosskopf, B. 1990. Individualaltersbestimmung mit Hilfe von Zuwachsringen im Zement bodengelagerter menschlicher Zähne. *Zeitschrift für Rechtsmedizin*, 103, s. 351-359.

Grosskopf, B. 1995. Counting Incremental Lines in Teeth — a Valid Method for Age Determination in Cremations. In: Smits, E., Iregren, E., Drusini, A. (eds.). *Cremation Studies In Archaeology*. Saonara: Logos Edizioni, p. 87-93.

Grosskopf, B. 2004. *Leichenbrand Biologisches und kulturhistorisches Quellenmaterial zur Rekonstruktion vor- und frühgeschichtlicher Populationen und ihrer Funeralpraktiken*. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Dr. Phil. Leipzig.

Gruchy, S., Rogers, T. L. 2002. Identifying Chop Marks on Cremated Bone: A Preliminary Study. *Journal of Forensic Sciences*, 47 (5), p. 933-936.

Grupe, G., Hummel, B. 1991. Trace Element Studies on Experimentally Cremated Bone. I. Alteration of the Chemical Composition at High Temperatures. *Journal of Archaeological Science*, 18, p. 177-186.

Haglund, W. D., Sorg, M. H. (eds). 1997. *Forensic Taphonomy: The Postmortem Fate of Human Remains*. Boca Raton: CRC Press.

Harbeck, M., Schleuder, R., Schneider, J., Wiechmann, I., Schmahl, W., Grupe, G. 2011. Research Potential and Limitations of Trace Analyses of Cremated Remains. *Forensic Science International*, 204 (1-3), p. 191-200.

Herrmann, B. 1972. Zur Beurteilung von Kohlenstoffverfärbungen bei Leichenbränden. *Ausgrabungen und Funde*, 17 (6), s. 275-277.

Herrmann, B. 1976. Neuere Ergebnisse zur Beurteilung menschlicher Brandknochen. *Zeitschrift für Rechtsmedizin*, 77, s. 191-200.

Herrmann, B. 1988. Behandlung von Leichenbrand. Im: Knussmann, R. (Hrsg.). *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie des Menschen*. B. I (1). Stuttgart: Fischer Verlag, s. 576-585.

Herrmann, B., Grupe, G., Hummel, S., Piepenbrink, H., Schutkowski, H. 1990. *Prähistorische Anthropologie. Leitfaden der Feld- und Labormethoden*. Berlin, Heidelberg, New York: Springer Verlag.

Herrmann, N. P., Bennett, J. L. 1999. The Differentiation of Traumatic and Heat-Related Fractures in Burned Bone. *Journal of Forensic Sciences*, 44 (3), p. 461-469.

- Hiller, J. C., Wess, T. J. 2006. The Use of Small-Angle X-Ray Scattering to Study Archaeological and Experimentally Altered Bone. *Journal of Archaeological Science*, 33 (4), p. 560-572.
- Hiller, J. C., Thompson, T. J. U., Evison, M. P., Chamberlain, A. T., Wess, T. J. 2003. Bone Mineral Change During Experimental Heating: An X-Ray Scattering Investigation. *Biomaterials*, 24 (28), p. 5091-5097.
- Holck, P. 1997-2008. *Cremated Bones: A Medical-anthropological Study of an Archaeological Material on Cremation Burials*. Anthropologiske Skrifter, 1. Reprint of the 3rd revised edition. Oslo: Anatomisk institutt, University of Oslo.
- Holubiev, A. M. 2017. Saltovo-maiatskyi krematsiinyi mohylnyk «Hosudariv Yar» u Serednomu Podontsiv'i. *Arkheolohiia*, 2, s. 57-64.
- Holubieva, I. V., Holubiev, A. M. 2016. Rozvidky u Slov'ianskomu raioni. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2015*. Kyiv: Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, s. 30-31.
- Hummel, S., Schutkowski, H. 1993. Approaches to the Histological Age Determination of Cremated Human Remains. In: Grupe, G., Garland, N. (eds.). *Histology Of Ancient Human Bone: Methods and Diagnosis*. Proceedings of the «Palaeohistology Workshop» held from 3–5 October 1990 at Goettingen. Berlin: Springer Science & Business Media, p. 111-123.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mohylov, O. D., Boltaniuk, P. A. 2010. Doslidzhennia kurhannoi krupy Spasivka-Ivankivtsi u Pozbruchchi. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2009 r.* Kyiv: IA NANU, s. 101-103.
- Hutsal, A. F., Hutsal, V. A., Mohylov, O. D. 2021. Rannoskifskyi kurhan z krematsiieiu na Zakhidnomu Podilli. *Arkheolohiia*, 1, s. 46-55.
- Ilchyshyn, V., Matviishyna, Zh., Kushnir, A. 2014. Paleopedohenez u mezhakh gruntovoho mohylnyka vysotskoi kultury bilia s. Mylne Ternopilskoi oblasti. *Arkheolohichni studii*, 5, s. 122-133.
- Ilchyshyn, V. 2015. Doslidzhennia mohylnyka ta poselennia vysotskoi kultury na Lvivshchyni. Boltryk, Yu. V. (hol. ed.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2014*. Kyiv: Starodavnii Svit, s. 126-129.
- Ilchyshyn, V. 2016. Komarivskyi horyzont bahatosharovoho kurhannoho mohylnyka Kordyshiv VIII na Shumshchyni. *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 20, s. 259-272.
- Karavaiko, D. V. 2010. Problema pogrebalnogo obriada iukhnovskoi kultury. *Stratum plus*, 3, s. 237-259.
- Karavaiko, D. V. 2012. *Pamiatniki iukhnovskoi kultury Novgorod-Severskogo Polesia*. Kiev: In-t arkheologii NAN Ukrainy.
- Kovalenko, V. 2009. Shestovytsia — tabir slovia i vikiniv na Desni. V: Kovalenko, O. B. (vidp. red.). *Selo nad Desnoiu — Shestovytsia: zbirnyk statei i materialiv*. Nizhyn: Aspekt-Polihraf, s. 11-94.
- Kozak, D. N. 1978. Mohylnyky pochatku nashoi ery u s. Zvenyhorodi na Lvivshchyni. *Arkheolohiia*, 25, s. 96-107.
- Kozak, D. N. 1998. *Pshevorska kultura u Verkhnomu Podnistrovi i Zakhidnomu Pobuzhzi*. Kyiv: Naukova dumka.
- Kozak, D. N., Slobodian, T. I., Volodarets-Urbanovych, Ya. V. 2014. Doslidzhennia pokhvalnykh pam'iatok rannorymskoho chasu v okolytsiakh Zvenyhoroda. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2013*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 178-179.
- Kozak, O. D., Schultz, M. 2007. Paleopatolohiia ta diahnostyka tsynhy (na antropolohichnykh materialakh z davnoruskoho Kyieva). *Arkheolohiia*, 4, s. 60-69.
- Kozak, O. D. 2010a. Problemy ta perspektyvy davnoruskoi ta serednovichnoi bioarkheolohii. V: Ivakin, H. Yu. (red.). *Problemy davnoruskoi ta serednovichnoi arkheolohii. Arkheolohiia ta davnia istoriia Ukrainy*, 1, s. 465-476.
- Kozak, O. D. 2010b. *Kyiany kniazhoi doby. Bioarkheolohichni studii*. Kyiv: Akadempriodyka.

- Kozak, O. D. 2014. Do pytannia pro profesiini osteolohichni komplekсы epokhy bronzy. *Metodychni osnovy vyznachennia kompleksu viznychoho. Arkheolohichni doslidzhennia Lvivskoho universytetu*, 18, s. 11-33.
- Kozak, O. D. 2019a. Paleopatolohichni oznaky na skeleti yak markery mihratsii. *Arkheolohiia*, 1, s. 14-27.
- Kozak, O. D. 2019b. Tafonomichni osoblyvosti kistkovoї tkanyny yak kliuch do rekonstruktsii pokhovalnoho obriadu. V: Tytova, O. M. ta in. (red.). *Tanatolohiia: smert ta navkolo smerti v yevropeiskii kulturi*, 1. Kyiv: Helvetyka, s. 26-28.
- Kozak, O. D., Potiekhina, I. D., Slobodian, T. I., Hupalo, V. D. 2019. *Metodychni rekomendatsii z polovoi antropolohii*. Lviv: NDTs «Riativna arkheolohichna sluzhba» IA NAN Ukrainy.
- Kozak, O. D., Slobodian, T. I. 2020a. Neordynarne pokhovannia u kurhani skifskoho chasu bilia s. Zhaboty. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (36), s. 445-451.
- Kozak, O. D., Slobodian, T. I. 2020b. Pokhovannia rannoho zaliznoho viku kurhanu 127 v urochyschi Marchenky, okruha Bilskoho horodyscha. *Antropolohichni analiz*. V: Korost, I. I. (vidp. red). *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyscha-2019: zbirnyk naukovykh prats*. Kyiv, Kotelva: TsP NAN Ukrainy i UTOPIK, s. 52-58.
- Krenzer, U. 2006. *Compendio de Métodos Antropológico-Forenses: para la Reconstrucción del Perfil Osteo-Biológico*. V. 1-7. Ciudad: Ciber Negocios.
- Krushelnyska, L. I. 1976. *Pivnichne Prykarpattia i Zakhidna Volyn za doby rannoho zaliza*. Kyiv: Naukova dumka.
- Krushelnyska, L. I. 1998. *Chornoliska kultura Serednoho Prydnistrovia (za materialamy neporotivskoi hrupy pamiatok)*. Lviv: NAN Ukrainy, Naukova biblioteka im. V. Stefanyka.
- Krushelnitskaia, L. I., Maleev, I. N. 1990. Plemena kultury frakiiskogo galshtata (Gava-Goligrady). V: Balaguri, E. A., Krushelnitskaia, L. I., Konoplia, V. M. i dr. *Arkheologiia Prikarpatia, Volyni i Zakarpatia (eneolit, bronza i rannee zhelezo)*. Kiev: Naukova dumka, s. 123-132.
- Krushelnitskaia, L. I., Pavliv, D. I. 1990. Luzhitskaia kultura. V: Balaguri, E. A., Krushelnitskaia, L. I., Konoplia, V. M. i dr. *Arkheologiia Prikarpatia, Volyni i Zakarpatia (eneolit, bronza i rannee zhelezo)*. Kiev: Naukova dumka, s. 107-115.
- Kruts, V. A. 1977. *Pozdnetripolskie pamiatniki Srednego Podneprovia*. Kiev: Naukova dumka.
- Kruts, V. O. 1968. Novyi mohylnyk sofiivskoho typu bilia s. Zavalivka na Dnipri. *Arkheolohiia*, XXI, s. 126-130.
- Kubyshev, A. I., Maksimov, E. V. 1969. Pirogovskii mogilnik. *Materialy i issledovaniia po arkheologii SSSR*, 160, s. 25-38.
- Kubyshev, A. I., Skyba, L. Ye. 2001. Opys pokhovan skifskoho chasu Pyrohivskoho mohylnyka. V: Skyba, L. Ye. *Pyrohivskiy mohylnyk zarubynetskoї kultury*. Kyiv: Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, s. 93-94.
- Kubyshev, A. I., Skyba, L. Ye., Skoryi, S. A. 1995. Pokhovannia skifskoho chasu Pyrohivskoho mohylnyka. *Arkheolohiia*, 1, s. 100-111.
- Kushtan, D. P., Syvolap, M. P., Marchenko, O. V. 2018. Rozvidky v Potiasmynni. V: Bolt-ryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2016*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 293-295.
- Lanting, J. N., Brindley, A. L. 2000. An Exciting New Development: Calcined Bones can be 14C-Dated. *The European Archaeologist*, 13, p. 7-9.
- Lanting, J. N., Aerts-Bijma, A. T., Plicht, J. 2001. Dating of Cremated Bones. *Radiocarbon*, 43, p. 249-254.
- Lemmers, S., Appleby, J. 2020. Burned Fleshed or Dry? The Potential of Bioerosion to Determine the Pre-Burning Condition of Human Remains. *Journal of Archaeological Method and Theory*, 27, p. 972-991.
- Liubichev, M., Myzgin, K., Shultse, E. 2020. Dvadtsat let Germano-Slavianskoi arkheologi-

cheskoi ekspeditsii: dostizheniia, problemy, perspektivy. V: Liubychev, M. V., Myzghin, K. V. (red.). *Mizh Skhodom ta Zakhodom (Inter Orientem et Occidentem): Yuvileina zbirka do 65-richchia z dnia narodzhennia doktora Erdmute Shulttse ta 20-richchia Hermano-Slovianskoi arkheolohichnoi ekspedytsii*. Ostrohotyka, 3. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, s. 39-60.

Logan, J. 2002. Identifying archaeological metals. *Canadian Conservation Institute (CCI) Notes*, 4 (1), p. 1-4.

Lovejoy, C. O., Meindl, R. S., Pryzbeck, T. R., Mensforth, R. P. 1985. Chronological Metamorphosis of the Auricular Surface of the Ilium: A New Method for the Determination of Adult Skeletal Age at Death. *American Journal of Physical Anthropology*, 68 (1), p. 15-28.

Lovell, N. C., Grauer, A. L. 2008. Analysis and Interpretation of Skeletal Trauma. In: Katzenberg, M. A., Grauer, A. L. (eds.). *Biological Anthropology of the Human Skeleton*. New Jersey: John Wiley & Sons, p. 341-386.

Lysenko, S. D., Shkliarevskiy, Ye. I., Razumov, S. M., Makarovych, P. K. 2015. Kurhannyi mohylnyk komarivskoi kultury bilia s. Bukivna. *Arkheolohiia*, 3, s. 58-78.

Łuczkiwicz, P., Terpilovskij, R. 2012. Grób Wojownika z Młodszeogo Okresu Przedrzymskiego z Miejscowości Mutyn na Północno-Wschodniej Ukrainie. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIII, s. 155-174.

Mahomedov, B. V., Dydenko, S. V., Mylashevskiy, A. S. 2017. Mohylnyk cherniakhovskoi kultury u s. Lehedzyne (raboty 2015 h.). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (22), s. 123-139.

Mahomedov, B., Didenko, S. 2020a. Doslidzhennia cherniakhivskykh pam'iatok. V: Bolt-ryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2019*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 340.

Mahomedov, B. V., Didenko, S. V. 2020b. Doslidzhennia cherniakhivskoho mohylnyka Lehedzyne u 2019 r. V: Liubychev, M. V., Myzghin, K. V. (red.). *Mizh Skhodom ta Zakhodom (Inter Orientem et Occidentem): Yuvileina zbirka do 65-richchia z dnia narodzhennia doktora Erdmute Shulttse ta 20-richchia Hermano-Slovianskoi arkheolohichnoi ekspedytsii*. Ostrohotyka, 3. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, s. 139-143.

Makhno, Ye. V. 1971. Typy pokhovan ta planuvannia Kompaniivskoho mohylnyka. *Seredni viky na Ukraini*, 1, s. 87-95.

Maksimov, E. V. 1982. *Zarubinietskaia kultura na teritorii USSR*. Kiev: Naukova dumka.

Mata-Tutor, P., Márquez-Grant, N., Villoria Rojas, C., Muñoz García, A., Pérez Guzmán, I., Benito Sánchez, M. 2021. Through Fire and Flames: Post-Burning Survival and Detection of Dismemberment-Related Toolmarks in Cremated Cadavers. *International Journal of Legal Medicine*, 135, p. 801-815.

Mata-Tutor, P., Villoria-Rojas, C., Márquez-Grant, N., Alvarez de Buergo Ballester, M., Pérez-Ema, N., Benito-Sánchez, M. 2022. Measuring Dimensional and Morphological Heat Alterations of Dismemberment-Related Toolmarks with an Optical Roughness Metre. *International Journal of Legal Medicine*, 136, p. 343-356.

Mayne, P. M. 1990. *The Identification of Precremation Trauma in Cremated Bone*. A thesis submitted to the faculty of graduate studies and research in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Arts. Edmonton, Alberta.

Mayne Correia, P. M. 1997. Fire Modification of Bone: A Review of the Literature. In: Haglund, W. D., Sorg, M. H. (eds). *Forensic Taphonomy: The Postmortem Fate of Human Remains*. New York: CRC Press, p. 275-293.

Mays, S. 1995. The Relationship between Harris Lines and other Aspects of Skeletal Development in Adults and Juveniles. *Journal of Archaeological Science*, 22 (4), p. 511-520.

Mays, S. 2002. *The Archaeology of Human Bones*. London, New York: Routledge.

McKern, T. W., Stewart, T. D. 1957. *Skeletal Age Changes in Young American Males*. Technical Report EP-45, Environmental Protection Research Division, Quartermaster Research and Development Center, U.S. Army. Natick, Massachusetts.

McKinley, J. I. 1994. Bone Fragment Size in British Cremation Burials and its Implications for Pyre Technology And Ritual. *Journal of Archaeological Science*, 21, p. 339-342.

McKinley, J. 2004. Compiling a Skeletal Inventory: Cremated Human Bone. In: Brickley, M., McKinley, J. (eds.). *Guidelines to the Standards for Recording Human Remains*. Institute of Field

Archaeologists Paper, 7, p. 7-13.

Meindl, R. S., Lovejoy, C. O. 1985. Ectocranial Suture Closure: A Revised Method for the Determination of Skeletal Age at Death Based on the Lateral-Anterior Sutures. *American Journal of Physical Anthropology*, 68 (1), p. 57-66.

Melnik, V. I. 1993. Pogrebalnyi obychai i pogrebalnyi pamiatnik. *Rossiiskaia arkheologiia*, 1, s. 94-97.

Mogilov, A. D., Gutsal, A. F., Gutsal, V. A. 2016. Pervyi Spasovskii kurgan. În: Sîrbu, L. (ed.). *Culturi, Procese și Contexte în Arheologie*. Volum omagial Oleg Levițki la 60 de ani. Chișinău: Tipografia «Garamont-Studio», s. 247-267.

Motsia, A. P. 1979. Truposozhzhzenie i trupopolozhzenie u slavian Srednego Podneprovia. Prichiny smeny pogrebalnogo obriada. V: Baran, V. D., Magomedov, B. V., Pletneva, S. A., Volianik, V. K., Vakulenko, L. V. (red.). *Slaviane i Rus*. Kiev: Naukova dumka, s. 144-154.

Motsia, A. P. 1987. *Naselenie Srednego Podneprovia IX–XIII vv. (po dannym pogrebalnykh pamiatnikov)*. Kiev: Naukova dumka.

Myzghin, K. V., Liubychev, M. V. 2015. Doslidzhennia mohylnyka cherniakhivskoi kultury Zachepylivka. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2014*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 234-235.

Myzghin, K. V., Liubychev, M. V. 2016. Doslidzhennia mohylnyka cherniakhivskoi kultury bilia smt Zachepylivka. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2015*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 185-186.

Nadvirniak, O. V., Pohorilets, O. H. 2014. Novi znakhidky bronzovykh kazaniv typu Hemmoor na Podilli. *OIUM*, 4, s. 151-155.

Naji, S., Becdelievre, C., Djouad, S., Duday, H., André, A., Rottier, S. 2014. Recovery Methods for Cremated Commingled Remains: Analysis and Interpretation of Small Fragments Using a Bioarchaeological Approach. In: Adams, B. J., Byrd, J. E. (eds.). *Commingled Human Remains: Methods in Recovery, Analysis, and Identification*. San Diego: Academic Press, p. 33-56.

Nicholson, R. A. 1993. A Morphological Investigation of Burnt Animal Bone and an Evaluation of its Utility in Archaeology. *Journal of Archaeological Science*, 20 (4), p. 411-428.

Nikitina, G. F. 1985. *Sistematika pogrebalnogo obriada cherniakhovskoi kultury*. Moskva: Nauka.

Nikitina, G. F. 1995. *Analiz arkheologicheskikh istochnikov mogilnika cherniakhovskoi kultury u sela Oselivka*. Moskva: Nauka.

Nováček, J., Schultz, M. 2020. Palaeopathological Investigations of Cremated Human Remains — Methodological and Comparative Study on the Example of Traces of Pathological Conditions in the Skull. *Anthropologischer Anzeiger*, 78 (1–2), p. 59-81.

Olsen, J., Heinemeier, J., Bennike, P., Krause, C., Hornstrup, K. M., Thrane, H. 2008. Characterisation and Blind Testing of Radiocarbon Dating of Cremated Bone. *Journal of Archaeological Science*, 35, p. 791-800.

Onyshchuk, J. 2019. Kariv I — Nowo Odkryte Cmentarzysko z Okresu Wczesnorzymskiego na Zachodnim Pobużu. Wstępna Analiza Kulturowo — Historyczna. W: Kot-Legieć, K., Michałowski, A., Ołędzki, M., Piotrowska, M. (eds.). *Kultura Przeworska. Procesy Przemian i Kontakty Zewnętrzne*. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 359-375.

Onyshchuk, Ya. 2020. Deiaki pidsumky doslidzhen mohylnyka rymaskoho chasu Kariv I u Zakhidnomu Pobuzhzhzi. V: Liubychev, M. V., Myzghin, K. V. (red.). *Mizh Skhodom ta Zakhodom (Inter Orientem et Occidentem): Yuvileina zbirka do 65-richchia z dnia narodzhennia doktora Erdmute Shulttse ta 20-richchia Hermano-Slovianskoi arkheolohichnoi ekspedytsii*. Ostrohotyka, 3. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina, s. 143-163.

Onyshchuk, Ya. I. 2022a. Doslidzhennia mohylnyka rymaskoho chasu Kariv I u Zakhidnomu Pobuzhzhzi v 2019–2020 rokakh. *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (42), s. 141-154.

Onyshchuk, Ya. I. 2022b. Mohylnyk Kariv–I v konteksti etnichnykh i kulturnykh yavysheh ostannoï chverti II st. n.e. na terytorii Zakhidnoho Pobuzhzhzia i verkhnoho Podnistrovia. *Arkheolohiia*, 3, s. 66-87.

Onyshchuk, Ya., Slobodian, T. 2024. Rezultaty doslidzhennia pokhovannia № 8 na mohylnyku Kariv–I u Zakhidnomu Pobuzhzhzi. *Arkheolohiia*, 4, s. 18-34.

- Ortner, D. J., Putschar, W. G. 1981. *Identification of Pathological Conditions in Human Skeletal Remains*. Washington: Smithsonian Institution Press.
- Otroshchenko, V. V. 1976. Pogrebeniia s trupozozhzhaniem u plemen srubnoi kultury Nizhnego Podneprovia. V: Berezanskaia, S. S., Otroshchenko, V. V., Telegin, D. IA. (red). *Eneolit i bronzovyi vek Ukrainy: issledovaniia i materialy*. Kiev: Naukova dumka, s. 172-190.
- Otroshchenko, V. V., Motsia, OP. 1989. Obriad krematsii u starodavnoho naselennia terytorii Ukrainy (V tys. do n.e. — I tys. n.e.). *Arkheolohiia*, 2, s. 20-31.
- Palfi, G., Dutour, O. 1996. Activity-Induced Skeletal Markers in Historical Anthropological Material. *International Journal of Anthropology*, 11 (1), p. 41-55.
- Pavlenko, S. V., Borysov, A. V., Sorokun, A. A., Slobodian, T. I. 2021. Tilopalne pokhovannia seredyny I tys. z Zhytomyrskoho Polissia. *Arkheolohiia*, 2, s. 130-145.
- Pachkova, S. P. 2006. *Zarubinietskaia kultura i latenizirovannye kultury Evropy*. Kyiv: PP «KORVIN PRESS».
- Pearson, L. A., Buikstra, J. E. (eds.) 2006. *Bioarchaeology. The Contextual Analysis of Human Remains*. 1st edition. Amsterdam, Boston: Academic Press.
- Peniak, S. I., Peniak, P. S. 2013. *Arkheolohiia Zakarpattia: istoriia doslidzhennia*. Uzhhorod: Kraievydy Karpat.
- Petrauskas, O., Didenko, S., Slobodjan, T. 2022. Ein Grab mit Hemmoorer Eimer bei Poberežne, Oblast Winnyzja, in der ukrainischen Podillja. *Germania: Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archäologischen Instituts*, 100, s. 193-196.
- Petrauskas, O., Nadvirniak, O., Pohorilets, O. 2023. *Kazanky typu Hemmoor z terytorii Ukrainy (kataloh)*. OIUM, 7. Kyiv, Khmelnytskyi: IA NAN Ukrainy.
- Piga, G., Thompson, T., Malgosa, A., Enzo, S. 2009. The Potential of X-Ray Diffraction in the Analysis of Burned Remains from Forensic Contexts. *Journal of Forensic Sciences*, 54 (3), p. 534-539.
- Piontek, J. 1975. Polish Method and Results of Investigations of Cremated Bones from Prehistoric Cemeteries. *Glasnik Antropološkog društva Jugoslavije*, 12, s. 23-34.
- Piontek, J. 2007. Metodyka Antropologicznych Badań Materiałów Kostnych z Grobów Ciałopalnych. W: Bakalarska, L. (red.). *Materiały z Konferencji Konserwatorstwa Archeologicznego Zorganizowanych przez Ośrodek Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego*. Warszawa: Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków, 56-73.
- Polin, S. V., Chernykh, L. A., Kuprii, S. A. 2001. Raboty Ordzhonikidzevskoi ekspeditsii v 1999–2000 gg. V: Kozak, D. N., Havryliuk, N. O. (red). *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 1999–2000 rr.* Kyiv: Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, s. 28-33.
- Polin, S. V., Chernykh, L. A., Kuprii, S. A., Daragan, M. N. 2004. Kurgany epokhi eneolita-bronzy u g. Ordzhonikidze. V: Kryzhytskyi, S. D. ta in. (red). *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 2002–2003 r.* Kyiv: Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, s. 257-263.
- Pope, E. J., Smith, O. C. 2004. Identification of Traumatic Injury in Burned Cranial Bone: An Experimental Approach. *Journal of Forensic Sciences*, 49 (3), p. 431-440.
- Potechina, I. D. 2012. Wyniki Analizy Antropologicznej Ciałopalnego Pochówku z Mutyna. *Materiały i Sprawozdania Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXIII, s. 175-177.
- Potiekhina, I. D., Slobodian, T. I. 2012a. Ekspertyza krematsii z Shestovytsi. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2011*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 506-508.
- Potiekhina, I. D., Slobodian, T. I. 2012b. Zvit pro antropolohichnu ekspertyzu kremovanykh skeletnykh reshtok z nekropolia Shestovytsi. V: Tolochko, P. P. (otv. red.). *Arkheologicheskie issledovaniia v Evroregione «Dnepr» v 2011 g: Nauchnyi ezhegodnik*. Chernigov: Desna Poligraf, s. 80-83.
- Potiekhina, I. D., Slobodian, T. I. 2013. Pro naselennia davnoruskoi Shestovytsi za materialamy inhumatsii ta krematsii. V: Ivakin, H. Yu. (red.). *Slov'iany i Rus: arkheolohiia ta istoriia*. Kyiv: Starodavnii Svit, s. 237-246.
- Potiekhina, I. D., Slobodian, T. I. 2020. Trypilski krematsiini pokhovannia na terytorii Ukrainy: persha antropolohichna ekspertyza. *Istorychna antropolohiia ta bioarkheolohiia Ukrainy*, II, s. 38-45.

- Prykhodniuk, O. M. 1980. *Arkheolohichni pamiatky Serednoho Prydniprovia VI–IX st. n.e.* Kyiv: Naukova dumka.
- Prykhodniuk, O. M. 2001. *Stepove naselennia Ukrainy ta skhidni slov'iany (druha polovyna I tys. n.e.)*. Kyiv, Chernivtsi: Prut.
- Rassadin, S. E. 2005. *Milogradskaia kultura: areal, khronologiia, etnos*. Minsk: GNU «Institut istorii NAN Belarusi».
- Romashko, V. A. 1995. *Pozdnii bronzovyi vek v pograniche lesostepi i stepi Levoberezhnoi Ukrainy (XII–X vv. do n.e.)*. Dnepropetrovsk: DDK.
- Rudich, T. A. 2017. Paleoantropologicheskii material iz mogilnika Legedzine za 2015 g. V: Magomedov, B. V., Didenko, S. V., Milashevskii, A. S. Mogilnik cherniakhovskoi kultury u s. Legedzine (raboty 2015 g.). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 1 (22), s. 139-140.
- Rzhevuska, S. 2020. Pokhovalnyi obriad nosiiv Mylohradskoi kultury: Pidhirsivskiyi lokalnyi variant. V: Tytova, O. M. ta in. (red.). *Tanatolohiia: smert ta navkolo smerti v yevropeiskii kulturi*, 2. Kyiv: Helvetyka, s. 106-108.
- Sandholzer, M. A., Sui, T., Korsunsky, A. M., Walmsley, A. D., Lumley, P. J., Landini, G. 2014. X-Ray Scattering Evaluation of Ultrastructural Changes in Human Dental Tissues with Thermal Treatment. *Journal of Forensic Sciences*, 59 (3), p. 769-774.
- Schaefer, M., Black, S., Scheuer, L. 2009. *Juvenile Osteology. A Laboratory and Field Manual*. Amsterdam: Academic Press.
- Scheelen-Nováček, K., Nováček, J., Rasink, B., Niemuth, A., Wulf, F.-W., Schultz, M. 2020. Probable Vestiges of Metabolic Diseases in Roman Imperial Cremations from Northern Germany. *Anthropologischer Anzeiger*, 78 (1–2), p. 83-102.
- Schmidt, C. 2008. The Recovery and Study of Burned Human Teeth. In: Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press, p. 55-74.
- Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). 2008. *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press.
- Schultz, J. J., Warren, M. W., Krigbaum, J. S. 2008. Analysis of Human Cremains: Gross and Chemical Methods. In: Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press, p. 75-94.
- Schultz, M. 1988. Paläopathologische Diagnostik. Im: Knussmann, R. (Hrsg.). *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie de Menschen*. B. I (1). Stuttgart: Fischer Verlag, s. 480-496.
- Schultz, M. 1997. Microscopic Investigation of Excavated Skeletal Remains: A Contribution to Paleopathology and Forensic Medicine. In: Haglund, W. D., Sorg, M. H. (eds.). *Forensic Taphonomy: The Postmortem Fate of Human Remains*. New York: CRC Press, p. 201-226.
- Schultz, M. 2001. Paleohistopathology of Bone: A New Approach to the Study of Ancient Diseases. *Yearbook of Physical Anthropology*, 44, p. 106-147.
- Schultz, M. 2011. Paläobiographik. Im: Jüttemann, G. (Hrsg.) *Biographische Diagnostik*. Lengerich: Pabst, p. 222-236.
- Schwartz, J. H. 2007. *Skeleton Keys: An Introduction to Human Morphology, Development and Analysis*. 2nd edition. Oxford: Oxford University Press.
- Selwyn, L. 2004. Overview of Archaeological Iron: The Corrosion Problem, Key Factors Affecting Treatment, and Gaps in Current Knowledge. In: Ashton, J., Hallam, D. (eds.). *Metal 04: Proceedings of the International Conference on Metals Conservatio*. Canberra: National Museum of Australia, p. 294-306.
- Shahack-Gross, R., Bar-Yosef, O., Weiner, S. 1997. Black-Coloured Bones in Hayonim Cave, Israel: Differentiating Between Burning and Oxide Staining. *Journal of Archaeological Science*, 24 (5), p. 439-446.
- Sharafutdinova, I. N. 1982. *Stepnoe Podneprove v epokhu pozdnei bronzy*. Kiev: Naukova dumka.
- Shipman, P., Foster, G., Schoeninger, M. 1984. Burnt Bones and Teeth. An Experimental Study of Color, Morphology, Crystal Structure and Shrinkage. *Journal of Archaeological Science*,

11, p. 307-325.

Skorokhod, V. M., Blazhchek, D. 2020. Doslidzhennia Shestovytskykh kurhaniv. *Arkheolohiia*, 2, s. 94-100.

Skoryi, S. A., Zimovets, R. V., Okatenko, V. N. 2020. Kurgan 524 u s. Zhabotin (novoe v izuchenii «opornogo» pamiatnika skifskoi arkhaiiki v ukrainskoi pravoberezhnoi lesostepi). *Arkheolohiia i davnia istoriia Ukrainy*, 3 (36), s. 297-323.

Skoryi, S. A., Okatenko, V. N., Zimovets, V. N. 2020. Issledovaniia pogrebalnykh pamiatnikov v okrestnostiakh Belskogo gorodishcha. V: Korost, I. I. (vidp. red). *Arkheolohichni doslidzhennia Bilskoho horodyscha–2019*. Kyiv, Kotelva: TSP NAN Ukrainy i UTOPIK, s. 14-51.

Skyba, L. Ye. 1997. Urnovi pokhovannia zarubynetskoj kultury. V: Baran, V. D. (vidp. red.). *Problemy pokhodzhennia ta istorychnoho rozvytku slovia*. Kyiv, Lviv: RAS.

Skyba, L. Ye. 2001. *Pyrohivskiy mohylnyk zarubynetskoj kultury*. Kyiv: Instytut arkheolohii NAN Ukrainy.

Slobodian, T. 2014a. Antropologicheskii analiz kremirovannykh ostankov iz mogilnika bronzovogo veka v Ordzhonikidze. V: Chernykh, L. A., Daragan, M. N. *Kurgany epokhi eneolita-bronzy mezhdurechia Bazavluk — Solenaia — Chertomlyk*. Kurgany Ukrainy, 4. Kiev: Izdatel Oleg Filiuk, s. 528-534.

Slobodian, T. I. 2014b. Pokhovalni pam'iatky rannorymskoho chasu v okolytsiakh Zvenyhoroda (doslidzhennia 2013 roku). *Materialy i doslidzhennia z arkheolohii Prykarpattia i Volyni*, 18, s. 230-244.

Slobodian, T. 2014c. Tilopalne pokhovannia rymsskoho chasu z Novoho Yarycheva: antropologichnyi analiz. *Naukovi studii*, 7, s. 173-183.

Slobodian, T. I., Lysenko, S. D., Makarovych, P. K. 2014. Pokhovannia za obriadom tilospalennia na mistsi z mohylnyka komarivskoi kultury Bukivna. *Istorychna antropolohiia ta bioarkheolohiia Ukrainy*, 1, s. 27-34.

Slobodian, T. 2015. Antropologichnyi analiz perepalenykh kistok iz pokhovannia, vyjavlenoho na ob'iekti «Balamutivka–Brid». V: Trembitskyi, A. M., Pohorilets, O. H. (red.). *Arkheolohichni studii «Mezhybizh»: nauk.shchorichnyk*. Khmelnytskyi: IRD, s. 83-86.

Slobodian, T. I. 2018a. Antropologichnyi analiz tilopalnykh pokhovan 2015–2016 rr. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2016*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 349-350.

Slobodian, T. I. 2018b. Mozhlyvosti doslidzhennia tilopalnykh pokhovan: bioarkheolohichni studii. *Arkheolohiia*, 2, s. 127-137.

Slobodian, T. I. 2019a. Antropologichne doslidzhennia Pyrohivskoho mohylnyka: novi dani u vyvchenni pokhovalnoho obriadu naseleunia zarubynetskoj kultury. V: Zalizniak, L. L., Potiekhina, I. D. (red). *Anotatsii dopovidei Mizhnarodnoi konferentsii «Vid paleolitu do kozatskoi Ukrainy»*. Kyiv: Vydavets Oleh Filiuk, s. 97.

Slobodian, T. 2019b. Doslidzhennia tilopalnykh pokhovan u 2017 rotsi. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2017*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 387-388.

Slobodian, T. 2023. Rezultaty antropologichnoho doslidzhennia kistok iz pokhovan z kazankamy typu Eggers/63 (Balamutivka–Brid ta Poberezhne 1a). V: Petrauskas, O., Nadvirniak, O., Pohorilets, O. *Kazanky typu Hemoor z terytorii Ukrainy (kataloh)*. OIUM, 7, s. 205-208.

Slobodyan, T., Terpilovskij, R. 2021. Prospects of Research on Cremated Human Remains: Correlation of Metal Traces on Cremations with Funeral Rituals and Burial Customs. *Anthropologischer Anzeiger*, 78 (1–2), p. 33-58.

Smirnov, Iu. A. 1997. *Labirint: Morfologiia prednamerennogo pogrebeniia. Issledovanie, teksty, slovar*. Moskva: Vostochnaia literatura.

Smiszko, M. 1932. *Kultury Wczesnego Okresu Epoki Cesarstwa Rzymskiego w Malopolsce Wschodniej. Archiwum Towarzystwa Naukowego we Lwowie*. T. 9, Z. 2. Lwów, Kraków: Towarzystwo Naukowe, Drukarnia Uniwersytetu Jagiellońskiego pod Zarządem J. Filipowskiego.

Sprague, R. 2005. *Burial terminology: a guide for researchers*. Lanham: AltaMira Press.

- Stiner, M., Kuhn, S. 1995. Differential Burning, Recrystallization, and Fragmentation of Archaeological Bone. *Journal of Archaeological Science*, 22, p. 223-237.
- Stloukal, M. 1982. Probleme der Paläodemographischen Analyse unter Besonderer Berücksichtigung am Skelett. *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz*, 29, s. 1-12.
- Sukhobokov, O. V. 1975. *Slaviane Dneprovskogo Levoberezhia (romenskaia kultura i ee predshestveniki)*. Kiev: Naukova dumka.
- Surabian, D. 2011. *Preservation of Buried Human Remains in Soil*. Connecticut: US Department of Agriculture, Natural Resources and Conservation Science.
- Sveshnikov, I. K. 1956. Mogilnik v s. Zvenigorod Lvovskoi oblasti. *Kratkie soobshcheniia Instituta istorii materialnoi kulturey*, 63, s. 57-69.
- Sveshnikov, I. K. 1957. Mogilniki lipitskoi kulturey v Lvovskoi oblasti. *Kratkie soobshcheniia o dokladakh i polevykh issledovaniakh Instituta istorii materialnoi kulturey*, 69, s. 63-74.
- Svieshnikov, I. K. 1974. *Istoriia naseleennia Peredkarpattia, Podillia i Volyni v kintsi III — na pochatku II tysiacholittia do nashoi ery*. Kyiv: Naukova dumka.
- Sydorovych, V., Onyshchuk, Ya. 2022. Doslidzhennia na mohylnyku rymaskoho chasu v okolitsiakh s. Velyka Dibrova na Lvivshchyni. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2021*. Kyiv, Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, s. 86-89.
- Sydorovych, V., Onyshchuk, Ya., Hrynchysyn, B. 2023. Doslidzhennia mohylnyka pshevorskoi kulturey u s. Velyka Dibrova na Lvivshchyni. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2022*. Kyiv, Instytut arkheolohii NAN Ukrainy, s. 150-151.
- Symes, S., Rainwater, C., Chapman, E., Gipson, D., Piper, A. 2008. Patterned Thermal Destruction of Human Remains in a Forensic Setting. In: Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press, p. 15-54.
- Synytsia, Ye. V. 2003. *Pokhovalnyi obriad slovia Pivdenno-Skhidnoi Yevropy V–VII st.* Dysertatsiia k. i. n. Kyivskiy natsionalnyi universytet im. T. Shevchenka.
- Szilvássy, J. 1988. Altersdiagnose am Skelett. Im: Knussmann, R. (Hrsg.). *Anthropologie. Handbuch der vergleichenden Biologie de Menschen*. B. I (1). Stuttgart: Fischer Verlag, s. 421-443.
- Szostek, K., Glab, H., Szczepanek, A., Kaczanowski, K. 2003. Trace Element Analysis of Bronze Age Skeletal and Crematory Graves from Southern Poland for Diet Reconstruction. *Homo*, 53, p. 235-246.
- Tankó, É., Tankó, K. 2012. Cremation and Deposition in the Late Iron Age Cemetery at Ludas. In: Berecki, S. (ed.) *Iron Age Rites and Rituals in the Carpathian Basin: Proceedings of the International Colloquium from Târgu Mureş*. Cluj-Napoca: Editura Mega, p. 249-258.
- Telehin, D. Ya. 1968. *Dnipro-donetska kultura: do istorii naseleennia epokhy neolitu — rannoho metalu pivdnia Skhidnoi Yevropy*. Kyiv: Naukova dumka.
- Terpilovskii, R., Zharov, G. 2018. Druzhynnyi mogilnik pozdnego predrimskogo vremeni na Seime. *Światowit*, XI–XII (LII–LIII), s. 137-155.
- Terpylovskiy, R. V., Bilynska, L. I. 2010. Tilospalennia znatnogo voina rubezhu er na Seimi. *Arkheolohiia*, 3, s. 81-88.
- Terpylovskiy, R., Zharov, H. 2014. Mutynskiy mohylnyk. *Naukovi studii*, 7, s. 159-172.
- Thompson, T. 2002. The Assessment of Sex in Cremated Individuals: Some Cautionary Notes. *Canadian Society for Forensic Sciences*, 35 (2), p. 49-56.
- Thompson, T., Gauthier, M., Islam, M. 2009. The Application of a New Method of Fourier Transform Infrared Spectroscopy to the Analysis of Burned Bone. *Journal of Archaeological Science*, 36 (3), p. 910-914.
- Thompson, T., Islam, M., Bonniere, M. 2013. A New Statistical Approach for Determining the Crystallinity of Heat-Altered Bone Mineral from FTIR Spectra. *Journal of Archaeological Science*, 40, p. 416-422.
- Thurman, M. D., Willmore, L. J. 1981. A Replicative Cremation Experiment. *North American Archaeologist*, 2 (4), p. 275-283.
- Trautmann, I. 2006. *The Significance of Cremations in Early Neolithic Communities in Central Europe*. Dissertation zur Erlangung des Grades eines Doktors der Naturwissenschaften der

Geowissenschaftlichen Fakultät der Eberhard-Karls-Universität Tübingen. — aus Bad Soden am Taunus, Universität Tübingen.

Tsimidanov, V. V. 2019. Obriad krematsii v srubnoi kulture. *Donetskyi arkheolohichnyi visnyk*, 22, s. 67-89.

Tsuchimochi, T., Iwasa, M., Maeno, Y, Koyama, H Inoue, H Isobe, I., Matoba, R Yokoi, M., Nagao, M. 2002. Chelating Resin-Based Extraction of DNA from Dental Pulp and Sex Determination from Incinerated Teeth with Y-Chromosomal Alplhoid Repeat and Short Tandem Repeats. *The American Journal of Forensic Medicine and Pathology*, 23 (3), p. 268-271.

Tsyhylyk, V. M. 1975. *Naseleinnia Verkhnoho Podnistrov'ia pershykh stolit nashoi ery*. Kyiv: Naukova dumka.

Ubelaker, D. H., Rife, J. L. 2007. The Practice of Cremation in the Roman-Era Cemetery at Kenchreai, Greece. *Bioarchaeology of the Near East*, 1, p. 35-57.

Ubelaker, D. H. 2008 The forensic evaluation of burned skeletal remains: A synthesis. *Forensic Science International*, 183 (1-3), p. 1-5.

Ushkova, Yu. V., Kozak, O. D. 2011. Travmy i trepanatsii na cherepakh z pokhovan yamnoi kulturno-istorychnoi spilnosti. *Mahisterium. Arkheolohichni studii*, 45, s. 29-34.

Ushkova, Yu. V., Kozak, O. D. 2014. Novi vypadky travm na cherepakh z katakombnykh pokhovan Stepovoho Podniprovia. *Istorychna antropolohiia ta bioarkheolohiia Ukrainy*, I, s. 21-26.

Ushkova, Yu. V. 2020. Do pytannia pro oznaky vershnystva na antropolohichnomu materiali. *Istorychna antropolohiia ta bioarkheolohiia Ukrainy*, II, s. 140-153.

Vachirawongsakorn, V., Painter, J., Mrquez-Grant, N. 2022. Knife Cut Marks Inflicted by Different Blade Types and the Changes Induced by Heat: A Dimensional and Morphological Study. *International Journal of Legal Medicine*, 136 (1), p. 329-342.

Vakulenko, L. V. 1977. *Pamiatky pidhiria Ukrainskykh Karpat pershoi polovyny I tysiacholittia n.e*. Kyiv: Naukova dumka.

Vakulenko, L. V. 1991. Lipitskaia kultura v svete raskopok mogilnika u s. Zavale na Prikarpatie. V: Byrnia, P. P. (otv. red.). *Drevnosti lugo-Zapada SSSR (I — seredina II tysiacheletia n.e.)*. Kishinev: Shtiintsa, s. 22-38.

Vakulenko, L. V. 2010. *Ukrainski Karpaty v piznorymskyi chas (etnokulturni ta sotsialno-ekonomichni protsesy)*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.

Verteletskyi, D., Bardetskyi, A. 2018. Datowanie Materiałów Kultury Trypolskiej ze Stanowiska Myrogoszcza 15 Odkrytych w 2017 roku. *Materiały i Sprawozdanie Rzeszowskiego Ośrodka Archeologicznego*, XXXVIX, s. 117-127.

Videiko, M. Yu. 1995. Archaeological Characteristics of the Sofievka-Type Cemeteries. *Baltic-Pontic Studies*, 3, p. 15-134.

Videiko, M. Yu. 2004. Zavalivskyi mohylnyk. V: Novokhatko, L. M. (hol. red.). *Entsyklopediia trypilskoï tsyvilizatsii: v 2 t., 2*. Kyiv: Ukrpolihrafmedia, s. 173.

Videiko, M. Yu. 2004. Sofiiivskyi mohylnyk. V: Novokhatko, L. M. (hol. red.). *Entsyklopediia trypilskoï tsyvilizatsii: v 2 t., 2*. Kyiv: Ukrpolihrafmedia, s. 491-492.

Videiko, M. Yu. 2004. Chervonokhutirskyi mohylnyk. V: Novokhatko, L. M. (hol. red.). *Entsyklopediia trypilskoï tsyvilizatsii: v 2 t., 2*. Kyiv: Ukrpolihrafmedia, s. 596.

Villotte, S., Knüsel, Ch. J. 2013. Understanding Enthesal Changes: Definition and Life Course Changes. *International Journal of Osteoarchaeology*, 23, p. 135-146.

Wahl, J. 1982. Leichenbranduntersuchungen. Ein Überblick über die Bearbeitungsund Aussagemöglichkeiten von Brandgräbern. *Prähistorische Zeitschrift*, 57, s. 2-125.

Walker, Ph. 2005. Greater Sciatic Notch Morphology: Sex, Age, and Population Differences. *American Journal of Biological Anthropology*, 127 (4), p. 385-391.

Walker, Ph., Miller, K., Richman, R. 2008. Time, Temperature, and Oxygen Availability: An Experimental Study of the Effects of Environmental Conditions on the Color and Organic Content of Cremated Bone. In: Schmidt, C. W., Symes, S. A. (eds.). *The Analysis of Burned Human Remains*. London: Academic Press, p. 129-135.

Webb, P. A., Suchey, J. M. 1985. Epiphyseal Union of the Anterior Iliac Crest and Medial Clavicle in a Modern Multiracial Sample of American Males and Females. *American Journal of*

Biological Anthropology, 68 (4), p. 457-466.

Whyte, T. 2001. Distinguishing Remains of Human Cremations from Burned Animal Bones. *Journal of Field Archaeology*, 28, p. 437-448.

White, T. D., Folkens, P. A. 2005. *The Human Bone Manual*. London: Elsevier.

Williams, H., Cerezo-Román, J., Wessman, A. 2018. Introduction: Archaeologies of Cremation. In: Cerezo-Román, J., Wessman, A., Williams, H. (eds.) *Cremation and the Archaeology of Death*. Oxford: Oxford University Press, p. 1-26.

Wittwer-Backofen, U., Gampe, J., Vaupel, J. W. 2004. Tooth Cementum Annulation for Age Estimation: Results from a Large Known-Age Validation Study. *American Journal of Physical Anthropology*, 123, p. 119-129.

Wolf, M., Streit, B., Dokládál, M., Schultz, M. 2017. Determining Human Age at Death Using Cremated Bone. *Biomedical Journal of Scientific & Technical Research*, 1 (3), p. 785-791.

Ye, J., Ji, A., Parra, E. J., Zheng, X., Jiang, C., Zhao, X., Hu, L., Tu, Z. 2004. A Simple and Efficient Method for Extracting DNA From Old and Burned Bone. *Journal of Forensic Sciences*, 49 (4), p. 754-759.

Zakharuk, IU. N., Telegin, D. IA. 1985. Kultura lineino-lentochnoi keramiki. *Arkheologiiia Ukrainskoi SSR*, 1, s. 126-134.

Zazzo, A., Saliège, J. F., Lebon, M., Lepetz, S., Moreau, C. 2012. Radiocarbon Dating of Calcined Bones: Insights from Combustion Experiments Under Natural Conditions. *Radiocarbon*, 54 (3-4), p. 855-866.

Zotsenko, I., Bibikov, D., Ivakin, V., Baranov, V., Kozak, O., Slobodian, T., Olenych, A. 2022. Doslidzhennia Kytaivskoho kurhannoho mohylnyka. V: Boltryk, Yu. V. (hol. red.). *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2020*. Kyiv: IA NAN Ukrainy, s. 77-81.

Наукове видання

ІНСТИТУТ АРХЕОЛОГІЇ
НАЦІОНАЛЬНОЇ АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНИ

**ІСТОРИЧНА АНТРОПОЛОГІЯ
ТА
БІОАРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ**

Випуск III

Тетяна СЛОБОДЯН

**Біоархеологічні колекції
Інституту археології НАН України**

Каталог кремаційних матеріалів

Надруковано в авторській редакції
Основа карт взята з сайту *d-maps.com*
Обкладинка *А. В. Панікарського*
Верстка *М. В. Кублія*

Підписано до друку 28.12.2024. Формат 60 × 84/8.
Гарн. Times New Roman. Ум. друк. арк. 11,00.
Обл.-вид. арк. 10,75. Тираж 50 екз.

Інститут археології Національної академії наук України
04210, м. Київ, проспект Володимира Івасюка, 12
www.iananu.org.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
ДК № 6290 від 09.07.2018 р.

Тираж надруковано ФОП О. В. Дишлюк
09100, м. Біла Церква, вул. Некрасова, 95
тел.: 0976572480
e-mail: odishluk2@gmail.com